

ఓమ్

క రో ప ని ష త్తు

(అంధ్రజీవా తాత్పర్య సహితము)

వ ం డి త గో ప దే వ్

ప్ర కా శ కు లు :

అర్యసమాజము - కూచిపూడి

గు ం టూ రు జి ల్లా

అంబా దర్శన గ్రంథమాల - ౧౬
చతుర్థ సంస్కరణము - 4000

పర్వస్వామ్యములు : ఆర్య సమాజము - కూచిపూడి

అక్షయ - పుష్కమానము

జనవరి ౧౯౭౭

మూల్యం

ముద్రణ :
విజయ ఆర్ట్స్ ప్రెస్ - తెనాలి

అంబాదర్శన గ్రంథమాల

మహారాజ పోషకులు :

- 1 శ్రీమతి కొత్తపల్లి యామినీదేవి కూచిపూడి
- 2 శ్రీ బెల్లె జగదీశ్వరయ్య శ్రేష్ఠి సికిందరాబాదు
- 3 శ్రీ మాశెట్టి వేంకటేశ్వరరావు ,
- 4 శ్రీ కె. మాధవయ్య నిడుబ్రోలు
- 5 శ్రీ వై. వి. సుబ్బారావు, సరోజినీదేవి గుంటూరు
- 6 శ్రీ గ్రంథి కామరాజు విజయవాడ
- 7 శ్రీ కావూరి జయచంద్రవర్మ కూచిపూడి
- 8 శ్రీ చదలవాడ అచ్యుతేశ్వరరావు, రాజ్యలక్ష్మి కూచిపూడి
- 9 శ్రీమతి చదలవాడ లక్ష్మమ్మ ,
- 10 శ్రీ మత్తెడ్డి గురవారెడ్డి తూములూరు
- 11 శ్రీ చంద్రయ్య అండ్ సన్సు-అలవాది సికిందరాబాదు
- 12 శ్రీ యం. యన్. బాలకృష్ణ. సుధాకర్ ,
- 13 శ్రీ ఉప్పల రాజేశ్వరరావు ,
- 14 శ్రీ కొనరాజు తిరుమలరావు, సూర్యకుమారి కురుమదాని
- 15 శ్రీ గత్తె సుబ్బారావుగూర్త, నాంబారమ్మ గుంటూరు
- 16 శ్రీ జక్కడి సీతారామరెడ్డి-సీతాఫలమండి సికిందరాబాదు
- 17 శ్రీ తుమ్మల వల్లభయ్య కూచిపూడి
- 18 శ్రీ నోముల స్వామిదాసు, శ్రీ శ్రీవతివెంకటరావు సికిందరాబాదు
- 19 శ్రీ వాసంకెట్టి రామకృష్ణారావు వలసపాకల

రాజ పోషకులు :

- 1 శ్రీ కావూరి సంగయ్య కూచిపూడి
- 2 శ్రీ జె. వెంకట్రావు వరంగల్

3 శ్రీ బి శంకరలాల్	హైదరాబాదు
4 శ్రీ యలవర్తి రామకోటయ్య, సీతారత్నం	కూచిపూడి
5 శ్రీ కుమ్మరి పోచయ్య	సికిందరాబాదు
6 శ్రీమతి బొట్టా వేంకటరత్నమ్మ	కూచిపూడి
7 శ్రీ యం. భూపతిరావు - ప్రజ్ఞాపురం	హైదరాబాదు
8 శ్రీ నరదే శ్రీనివాసరావు, కనకలక్ష్మి, - రేలంగి.	గోదావరి జిల్లా
9 శ్రీ వి. యస్ గుప్త	కొత్తగూడెం

పోషకులు :

1 శ్రీ మేకా రామకృష్ణయ్య	కూచిపూడి
2 శ్రీ జాస్తి వేంకటప్పయ్య, తులశమ్మ	,,
3 శ్రీమతి దాసరి రామకోటమ్మ	కూచిపూడి
4 శ్రీమతి కన్నెగంటి శైలసుత నవరత్నకుమారి	,,
5 శ్రీ కోట్ల రమణారెడ్డి	సికిందరాబాదు
6 శ్రీ పోలం వీరయ్య సోదరులు	,,
7 శ్రీ కోడూరి సుబ్బారావు - సీతాఫలమండి	,,
8 శ్రీ దుర్గా సత్యనారాయణ, కృష్ణవేణి	తణుకు
9 శ్రీ కావూరి శివరామయ్య	మోపిదేవి
10 శ్రీ గడ్డిపాటి వేంకటకృష్ణయ్య	అమృతలూరు
11 శ్రీ చుండూరు శ్రీహరిరావు	గుంటూరు

సంపాదకీయము

ఇది కఠోపనిషత్తు అంబాదర్శన గ్రంథమాలలో పదునావవది. ఈ ముద్రణ నాల్గవదియై యున్నది. ఈ గ్రంథమాలచే ప్రచురింపబడిన ఏకాదశోపనిషత్తులలో ఈశావాస్యోపనిషత్తు, కఠోపనిషత్తులను చదువరులు ఎక్కువగా వినియోగించుచున్నట్లు ముద్రణను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈశావాస్యోపనిషత్తు సాక్షాత్తుయజుర్వేదములోని 40వ యధ్యాయమగుటయు, అందలివిషయము భగవద్విషయముగా నుండుటచే చదువరుల నెక్కుడుగా నాకర్షించినను నియ్యది గురుశిష్యుల ప్రశ్నోత్తరరూపమున నుండుటచే పాఠకుల మనముల నాకర్షించును.

ఇందు దేవుడు, జీవుడు, ప్రకృతియను మూడు తత్త్వములున్నట్లును, అందు జీవునకు ప్రపంచమును అనుభవించుటకు తగినట్లుగా శరీరమునందు ఇంద్రియముల నొసంగినట్లును తెలియజేయబడినది. జీవుని యిచ్చానుసారము మనస్సు ఆయా ఇంద్రియములతో సంబద్ధమై పాంచభౌతికమైన దానిని గ్రహించి తదనుభూతిని జీవుని కందించుచుండును. మనస్సుపని చేసినంతకాలము భౌతికమేకాని దానికంటె సూక్ష్మమైన జీవతత్త్వముకాని, యంతకంటె నతిసూక్ష్మమగు పరమేశ్వరతత్త్వముకాని తెలియబడదని యందు వివరింపబడినది. జీవతత్త్వమును, దెలిసికొనుటకు, తరువాత భగవత్తత్త్వమును గ్రహించుటకు వలసిన విధానము సంభాషణము ద్వారా చదువరులకు తేలికగా నర్థమగునట్లు వెల్లడింపబడినది. ఓం ప్రాశస్త్యము వివరింపబడినది.

దృశ్యమాన ప్రపంచము తక్కు మతొండుతత్త్వము లేదనువారికి కను విప్పుకలుగునట్లుగా నచికేతుడను శిష్యుడు ప్రశ్నించుటయు, దానికి నమాధానముగా యమాచార్యుడు ఈ భౌతిక ప్రపంచము శాశ్వతముగా నీరూపమున నుండదనియు, పరిణామ స్వభావముకలదై ప్రలయకాలమున మూలకారణమైన ప్రకృతి రూపమున నుండుననియు, ప్రవచించెను. జీవుడు

ప్రకృతిస్థపదార్థముల ననుభవించుటకు దేహమువయోగవడును. జీవుడు దేహమునే నమ్ముకొని దానిపోషణము, దానిధారణమునే ప్రధానముగా భావించినంతకాలము చచ్చుచు పుట్టుచు ఆ యా శరీరములయందు బంధింపబడి బద్ధజీవుడుగానే యుండునుగాని. ముక్తజీవుడు కానేరడు. కావున జీవుడు, శరీరము రెండును భిన్నములనియు జీవుడు చేసిన కర్మఫలానుభవమునకు దేవుడాయా శరీరముల నొసంగుననియు, అట్టి శరీరధారణలేక ముక్తి పొందవలయునన్న సూక్ష్మత తత్వజ్ఞానమావశ్యకమనియు బోధింపబడినది. ఈ తత్త్వములగూర్చి విన్నంతమాత్రమున సంతృప్తి చెందక పాంచభౌతిక తత్త్వములనుగూర్చియు, జీవునిగూర్చియు, దేవునిగూర్చియు పరిశీలనము చేయుటకు కేవలము జ్ఞానమేకాక అభ్యాసముకూడ నావశ్యకమని వివరింపబడినది. తత్త్వస్వరూప సత్యమును గ్రహింపకున్నచో నా జీవుడు ఏశరీరముతో నెట్టిస్థితిలోనున్నను నాతనికి మరణభయము తప్పదు. జననము మరణము పర్యాయమున వచ్చుచునే యుండును.

నేడు మానవులు ఆచరింపవలసిన ధర్మార్థకామమోక్షము లను నాల్గింట మొదటిది చివరిదియగు ధర్మమోక్షముల విడిచి మధ్యనున్న అర్థకామములయందే సరిగ్గులై యున్నందున నట్టివారికి అశాశ్వత ప్రపంచభోగముల యందనాసక్తి కలిగించి శాశ్వత బ్రహ్మానంద ప్రాప్తికి సుముఖులనుగా జేయుట కియ్యది యుపయోగపడునని విశ్వసించును. పాతకులు దీనిప్రాశస్త్యమును సులభకై లిలో నున్నదానిని పఠించి యభ్యసించి తద్వారా ఆనందమును పొందగలరని భావించును. ఇంకను నీగ్రంథ మందలి విశేషమును పరిచయ వాక్కుల మూలమునను, గ్రంథపఠనము వలనను గ్రహింతురుగాక :

తె న లి
7-1-1987 }

—వెంకయార్య

ప రి చ య ము

ఈ కథ-ఉపనిత్తు యజుర్వేదమునకు సంబంధించిన తైత్తిరీయ శాఖలో అంతర్భాగముని కొందఱు చెప్పుదురు. కథశాఖలో అంతర్భాగముని మఱికొందఱు. కథశాఖ ఇప్పుడు లభింపదు, కరుడను పేరుగల ఋషిచే రచియింపబడినందున కథోపనిషత్తుని దీనికి నామము కలిగియుండును. నచికేతోపాఖ్యానమనియు, నాచికేతన-ఉపాఖ్యానమనియు దీనిని చెప్పు వాడుక యున్నది.

ఈ నచికేతుని కథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందును, మహాభారతమునందును కలదు. ఉపనిషత్తులోని కథకును; తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము లోని కథకును కొంతకొంత భేదము కలదు. ఇట్లే మహాభారతమునందలి కథయు కొంత విలక్షణముగానే యున్నది.

ఉపనిషత్తులో :— ఉద్ధాలకు దొక ఋషి, అతనికి వాజశ్రవసుడు, గౌతముడు నను నామాంతరములు ఉన్నవి. వాజశ్రవుని కొడుకు కావున వాజశ్రవసుడు అనియు, గోతమ వంశమున జన్మించినందున గౌతము డనియు నామములు గలిగియుండునని యూహింపవగును. ఉద్ధాలకునికి నచికేతుడు కుమారుడు. అందువలన నతడు ఔద్ధాలకుడు, ఆరుణి అను పదములచే ఉపనిషత్తున పిలువబడెను.

ఉద్ధాలకుడు సర్వమేథము, విశ్వజిత్తు, అను పేర్లుగల యజ్ఞము నారంభించి తనకు గల సర్వస్వమును నందు దానముచేయ దొడగును.

అతడు దానముచేయు వస్తువులలో బిక్కచిక్కిన గోవులును కలవు. అట్టివానినికూడ దానముచేయుట చూచిన నచికేతునకు మనస్సున శ్రద్ధ జనించును. ఆ దానమువలన తన తండ్రికి మేలు చేకూరుటకుబదులు

కీడు చేకూరునను తలంపుతో తండ్రిచెంతకు చేరి “న న్నెవరికి దానము చేయుదువు తండ్రి!” అని రెండు మూడుపర్యాయములు ప్రశ్నించును. ఉద్దాలకుడు వినుగుచెంది “నిన్ను యమున కిత్తును” అనును. అంతట నచికేతుడు యముని ఆశ్రమమునకు జేరి యట యముడు లేని కారణమున మూడు దినములు వసవించును. యముడు నల్గవ దినమున వచ్చి, నచికేతుడు తమ ఆశ్రమమున కతిథిగా వచ్చి యుపవసించుచున్న వార్త తెలిసికొని, వెంటనే యతనికి అతిథినత్కారములు చేయును.

తన ఆశ్రమమున మూడుదినములు ఉపవసించిన కారణమున నచికేతునకు మూడు వరములు ఇచ్చును. మొదటి వరమున నచికేతుడు తన తండ్రికి మనస్తాపము పోగొట్టి శాంతిని చేకూర్చవలసినదని యర్థించును. రెండవ వరమున అగ్నివిద్యను తెలువగోరును. మూడవ వరమున ఆత్మవిజ్ఞానము నర్థించును. కోరుటయే తడవుగ యముడు మొదటి రెండు వరముల నొసంగును. మూడవవరము మిక్కిలి సూక్ష్మ విషయకమని చెప్పి దానిని విడిపింపజేయ ననేకవిధముల యత్నించును. కాని, నచికేతుడు ఎట్టి ప్రలోభములకు లోబడక యెంతయో త్యాగవైరాగ్యములను ప్రదర్శించును. అంతట యముడు నచికేతునకు, జీవాత్మ పరమాత్మల జ్ఞానమును కలిగించి పరమేశ్వరుని బొందుటకు వలయు సాధనములను గూడ నుపదేశించును. ఉషనిషత్తునందలి కథ సంక్షేపముగ జెప్పిన నీతే యగును.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములో :— కథా ప్రారంభము ఉషనిషత్తులో నున్నట్లే యుండును. కాని ఉద్దాలకుడు కోపించి నచికేతుని మృత్యువున కిత్తు ననును. అప్పుడు ఆకాశవాణి యొకటి వినిపించును. ఆ వాణి నచికేతున కిట్లుపదేశించును.

“సీవు భయపడకు; యముని ఇంటికి వెళ్ళు. అక్కడ మూడు

కాత్రు లందు. భోజనము చేయకు. యముడు వచ్చిన తదుపరి మొదటి దినమున నీ పుత్రులను, రెండవదినమున నీ పశువులను, మూడవదినమున నీ సుకృతమును భుజించితిని అని చెప్పుము. అందుకు యముడు భయపడి నీకు మేలు చేయును.”

అకాశవాణిచే ప్రేరేపింపబడి నచికేతు డట్లే యాచరించును. తదుపరి యము డతనికి షరము లిచ్చును. నచికేతుడు బ్రహ్మజ్ఞాని యగును. ఇట్టి కాలది భేదముతో తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమున నీ కథ చూడనగును,

ఇక మహాభారతములో :— ఉద్దాలకుడు నడికి వెళ్ళి స్నానము చేసి వచ్చునపుడు దర్బలు, పుష్పములు, పాత్రలు అటనే యుంచి ఆశ్రమము చేరును. అంతట నచికేతుని పిలిచి ‘పుత్రకా : నదీనమీపమున నేను వదలివచ్చిన పాత్రాదులు తీసికొని రమ్ము’ అని యాజ్ఞాపించును. నచికేతుడు వెళ్ళి యట పాత్రాదులను గానక ఆశ్రమమునకు వచ్చి తండ్రితో నవి ప్రవాహముచే కొట్టుకొనిపోబడిన వని చెప్పును. ఉద్దాలకుడు కోపించి ‘చచ్చిపోమ్ము’ అని శపించును. వెంటనే నచికేతుడు భూమిపైబడి మరణించినట్లు గును. ఉద్దాలకుడు శోకగ్రస్తుడై ఒక దినమంతయు పుత్రమరణమునకు అశ్రువులు రాల్చును. మఱునాడు నిద్రనుడి లేచువానివలె నచికేతుడు లేచి ‘నేను యముని దర్శించితిని. అతడు నా కుపదేశము నొసంగి షరముల నిచ్చినాడు. నన్ను జ్ఞానిగా జేసినాడు. దివ్యలోకములను దర్శింపజేసినాడు.’ అని చెప్పును. ఎల్లరును ఆనందింతురు.

ఈ కాలదిభేదములతో నచికేతునికథ మహాభారతమున గోచరించును. అందువలననే యీ కథ కల్పితమనియు తత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించు నిమిత్తము రచయింపబడిన దనియు మన మూహింపవచ్చును. ఈ కథలోని యముడు, మృత్యువు, కాలుడు, అంతకుడు మున్నగునామ

ములు వ్యక్తికి బోధకములే యగును. కాని వాస్తవిక మృత్యువును బోధింపవు.

కారణమేమన :

జీవనమూర్తికి మృత్యువు అని నామము. అట్టి మృత్యువునకు ఒక ఆశ్రమము, పరివారము నెక్కడినుండి వచ్చును ? ఆ మృత్యువు మాటాడుట సంభవ మెట్లు కాగలదు ? ఆయ్యది వరముల నెట్లొనంగును ? బ్రహ్మజ్ఞానము నెట్లు ప్రసాదింపగలదు. కాబట్టి మృత్యువు మున్నగు నామములు వ్యక్తిని బోధించునవిగానే గ్రహింపవలెను.

ఈ యుపనిషత్తునందు కథారూపమున అతిథి సత్కారము, దివ్య సుఖప్రాప్తి, బ్రహ్మజ్ఞానము ముఖ్యముగా నుపదేశింపబడినట్లు చూడవగును.

అతిథి సత్కారము-అథర్వవేదము :

ఇష్టం చ వా ఏష పూర్తం చ

ప్రజాం చ వా ఏష పశూం శ్చ

గృహాణా మశ్నాతి యః పూర్వోఽతిథే రశ్నాతి

అశితావ త్యతిథా వశ్నీయాత్. అథర్వ. ౯.౩.

‘ఇంటికి వచ్చిన అతిథికి అన్నము పెట్టక గృహస్థుడు భుజించిన పక్షమున నా గృహస్థుని ఇష్టము, పూర్తము, ప్రజా, పశువులు నన్నియు నశించును. అతిథి వానిని భుజించును. కావున అతిథి తినిన తదుపరి గృహస్థుడు భుజింపవలెను.’

ఈ అథర్వవేదమునందు అతిథి యెట్లుండవలెనో కూడ బాగుగ వర్ణింపబడినది. పదునైదవ కాండమున వ్రాత్య వర్ణనము చూడవగును.

ప్రతముల నాచరించుచు ధర్మాచరణ పరాయణుడగు విద్వాంసుడు వ్రాత్యుడనబడును. అట్టి యతికి సత్కారము చేయని వక్షమున పైన వర్ణించినట్లు గృహస్థులకు హాని వాటిల్లనని వేదముయొక్క యభిప్రాయము.

కఱువు కాలమున నెందఱో సోమరులు స్వయముగా కష్టించక భోజన సమయమునకు ఇంటికి వచ్చుచున్నవారెల్లరు సతిభులు కానేరరు. దేశ కాల పాత్రములను విచారింపక అతిథి సత్కారమునకు గడంగిన గృహస్థుని జీవనము అనర్హములకు హేతువు కాగలదను విషయము విన్నవించరాదు.

గురువే మృత్యువు :

ఇంతకు పూర్వము మృత్యువు, యముడు మున్నగు నామములు వ్యక్తి బోధకములని పేర్కొనియున్నాను. పూర్వకాలమున భారతదేశము నందు బాల బాలికలు గురుకులమున జేరి విద్య నభ్యసించుచుండెడివారు. తల్లిదండ్రులు తమ సంతానమును ఆచార్యునకు అర్పించెడివారు. సంతానమును గురువునకు సమర్పించుట మృత్యువున కిచ్చినట్లుగా నెంచబడెడిది. గురుకులమున నున్నంతకాలము సంతానమునకు తల్లిదండ్రులతో నెట్టి సంబంధమును నుండెడిది కాదు. అట గురువే తండ్రిగాను, సావిత్రియో లేక విద్యయో తల్లిగాను భావింపబడెడివారు. గురుకులమునుండి స్నాత కుడై వచ్చిన విద్వాంసుడు ద్విజస్ముడని పిలువబడెడివాడు. కావున గురువు మూలమున ప్రథమ జన్మమునకు మృత్యువు గలిగి విద్యాప్రాప్తి కారణముగ ద్వితీయజన్మము లభించినట్లు భావింపబడెడిది. అందువలననే అథర్వవేదమున ("ఆచార్యో మృత్యుః" ౧౧.౫.౧౪) ఆచార్యుని మృత్యువుగా వర్ణించుట చూడనగును. ఇతర గ్రంథములందు, బ్రహ్మచారి నుద్దేశించి (మృత్యు రాచార్య స్తవ) 'మృత్యువు నీ కాచార్యుడు' అనియు

చెప్పుట చూడనగును. ఇట్లు పూర్వకాలమున ఆచార్యునకు మృత్యుపదము
వాడుకలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. కావుననే యీ కథోపనిషత్తునందలి
మృత్యువు, యముడు మున్నగు పదములు వ్యక్తివాచకములే కాని జీవన
సమాప్తికి బోధకములు కావని వ్రాసి యుంటిమి.

బుధవిధేయుడు

గో ప దే వ్

ఓమ్

క రో ప ని ష త్తు

ప్ర థ మా ధ్యా య ము

ప్ర థ మ వ ల్లి

ఉశన్ హ వై వాజశ్రవసః సర్వవేదసం దదౌ
తస్య నచికేతా నామ పుత్ర ఆన.

ఉశన్=మోక్షఫలమును గోరుచు, వాజశ్రవసః=వాజశ్రవసుడు, సర్వవేదసం=సమస్తధనమును, దదౌ=ఇచ్చెను-దానముచేసెను, తస్య=అతనికి, హ = ప్రసిద్ధుడైన, నచికేతాః నామ = నచికేతుడను పేరుగల, పుత్రః ఆన=తనయు డుడెను.

ఈ శ్లోకమునందలి హ, వై అను నీ రెండు (నిపాతములు) ను పూర్వము జరిగిపోయిన వృత్తమును దెలుపుటకు ప్రయోగింపబడినవి. ఈ యుపనిషత్తునందు ఆఖ్యాయిక (కథ) మూలమున బ్రహ్మజ్ఞాన ముపదేశింపబడినది.

పూర్వకాలమున వాజశ్రవసుడను నొక మహాపురుషు డుడెను. అతనితండ్రి వాజము (అన్నము) ను దానముచేసి శ్రవము (కీర్తి) సంపాదించినవాడు. వాజశ్రవసుడు ముక్తిని గోరి, విశ్వజిన్నామకయజ్ఞము నొనరించి, అందు తనకుగల సర్వస్వమును దానముగా నిచ్చెను. ఆ వాజశ్రవసునకు నచికేతుడను పేరుగల తనయు డొకడుండెను.

విశ్వజిన్నామక యజ్ఞమును సర్వవేదమనియు నందురు. ఈ యజ్ఞము నొనర్చు యజమానుడు తనకుగలధనమంతయుదానముచేయవలసి యుండును. మోక్షము నభిలషించువ్యక్తి యీ క్రతువు నొనర్చును. మోక్ష

మును గోరువానికి ప్రాపంచిక పదార్థములయం దాసక్తి యుండరాదు. అతడు సర్వమును త్యజించి పూర్ణవైరాగ్యము గలవాడు కావలయును. అట్టివారే సర్వమేధయజ్ఞము నొనర్చి తమకుగల ధనాదుల నన్నింటిని యోగ్యులకు దానము చేయుదురు. దారాపుత్రులనుగూడ త్యజియింతురు. వారి కీప్రపంచమున తమదియని చెప్పకొనదగిన దొండును నుండదు.

తగ్ం హ కుమారగ్ం సంతం దక్షిణాసు నీయమానాసు
శ్రద్ధా౨౨వివేశ సో౨మన్యత. ౨

కుమారం సంతం = బాలుడైయున్న, తం = ఆ నచికేతునందు, దక్షిణాసు=సంభావనలు, నీయమానాసు=సుపాత్రులకు విభజించి యిచ్చు సమయమున, శ్రద్ధా=ఆ స్తిత్యబుద్ధి, ఆవివేశ=ప్రవేశించెను-కలిగెను, సః= ఆ నచికేతుడు, అమన్యత=ఆలోచించెను.

నచికేతు డింకను జాలుడుగానే యున్నాడు. అతనికి పూర్ణయోగ సము ప్రాప్తించలేదు. తండ్రి వాజశ్రవనుడు యజ్ఞము పూర్తిచేసి యందు వచ్చినవారిలో యోగ్యులయినవారికి దక్షిణలను బంచియిచ్చుచుండెను. నచికేతుడు తనతండ్రి చేయు కార్యములను జూచుచుండ నతని హృదయ మున సద్విచార మొకటి యుదయించెను, తండ్రిచేయు దానాదులను జూచి యాతడేమో యాలోచింపసాగెను.

పీతోదకా జగత్పూణా దుగ్ధదోహా నిరింద్రియాః

అనందా నామ తే లోకాః తాన్ స గచ్ఛతి తా దదత్. ౩

పీతోదకా=త్రాగిననీరు గల్గినట్టియు, జగత్పూణాః = మేసిన మేత గలిగినట్టియు, దుగ్ధ దోహాః=పితికిన పాలు కలిగినట్టియు, నిరింద్రియాః= ఇంద్రియశక్తు లుడిగినట్టియు, తాః=గోవులను, దదత్=ఎవడు దానము చేయునో, సః=వాడు, తే అనందాః లోకాః నామ=అనందములేని లోకము లని ప్రసిద్ధిపడసిన, తాన్=లోకములను-జన్మములను, గచ్ఛతి=పొందును.

వాజశ్రవసుడు తనకుగల సర్వస్వమును దానము చేయుచు గోవులనుగూడ ఋత్విక్కులకు దాన మొనర్చుచుండెను. ఆ గోవులలో నెన్నియో వృద్ధావస్థను బొందినవియు నుండెను. వానిలో నీరు త్రాగుటకు గాని, గడ్డితినుటకుగాని, పాలిచ్చుటకు గాని, శక్తిలేని వై చివరకు ప్రసవింపుటకు తగిన యింద్రియపటుత్వముకూడ లేనివై యుండెను, అట్టి గోవులను దానముచేయు దాత జన్మాంతరమున సుఖమును కలిగించు శరీరమును బొందజాలడు. ఈ విషయమునే నచికేతుడు మనస్సునం దాలోచించెను. ఇట్లు తలపోసి తండ్రి కీ విషయమును స్మరింపజేయు నుద్దేశముతో నిట్లనుచున్నాడు.

స హోవాచ పితరం

తాత ! కస్మై మాం దాస్య సీతి

ద్వితీయం తృతీయగం హోవాచ

మృత్యవే త్వా దదా మీతి.

౪

సః=ఆ నచికేతుడు, పితరం=తండ్రినుద్దేశించి, ఉవాచ=పలికెను. తాత!=నాయన!, మాం=నన్ను, కస్మై=ఎవనికి, దాస్యసి ఇతి=ఇత్తువు?. ద్వితీయం, తృతీయం హ = రెండవమాటు, మూడవమాటు, ఉవాచ = అట్లే ప్రశ్నించెను, త్వా=నిన్ను, మృత్యవే =మృత్యువునకు - వైవస్వతునకు, దదామి ఇతి=ఇత్తును, అనెను.

తనతండ్రి పనికిమాలిన గోవులను దానముచేసి, తన్మూలమున దుష్ఫలమును బొందునను చింతతో, నాత్మసమర్పణ మొనర్చియైనను తండ్రికి మేలొనర్చుట పుత్రునకు గర్తవ్యము. కావున నచికేతుడు తండ్రిని సమీపించి తండ్రి ! న న్నెవరి కిత్తువు ? అని యడిగెను.

వాజశ్రవసుడు దానకార్యమగుచుండై తనయుని మాట వినుపించు కొనడయ్యె. అంతట నచికేతుడు రెండవమాటు, మూడవమాటుకూడ

'తండ్రి! న న్నెవరి కిత్తువు?' అని యడిగెను. పుత్రుడు తనకార్యమున కిట్లు అడ్డుతగులుట చూచి తండ్రి మృత్యువున కిత్తుననెను.

ఇట మృత్యుశబ్దము కొండొక యాచార్యునినామముగ వ్యాఖ్యాతలు వివరింతురు. మృత్యుశబ్దము సాహిత్యమున మరణవాచకము. వాజ్మత్యముడు నచికేతుని మృత్యువున కిత్తుననుటలో నభిప్రాయ మేమి? 'నిన్ను చంపుమను' అని తండ్రి తనయు ననునా? నచికేతుడు మరణదండనకు దగిన తప్పిదమేమియు చేయలేదుగదా? అట్టియెడ తండ్రి కొమారు నెట్లు చంపనుంకించును కావున మృత్యుశబ్ద మిట మరణవాచకము కాదనియు, అదియొక వ్యక్తివాచక మనియు విద్వాంసుల యభిప్రాయము. ముందు రాబోవు ప్రసంగమునుబట్టియు మృత్యువు వ్యక్తినామముగ నెంచుటయే సంగత మనిపించును. కారణమేమన నచికేతుడు మృత్యువు ఆశ్రమమునకు వెళ్ళును. అట నా మృత్యువుకొఱకు మూడుదినములు వేచియుండును. మృత్యువు వచ్చి నచికేతుని ఆదరించి, యతనితో సంభాషించి, యతని బుద్ధికుశలతకు మెచ్చి కోరిన కోర్కెల నీడేర్చి పంపును. కావున మృత్యువు వ్యక్తినామ మనుటయే సంగతమగును. ఈ కథయందు మృత్యు నామముతో బేర్కొనబడిన వ్యక్తికి ఇంకను అంతకుడు, వైవస్వతుడు, యముడు నను నామాంతరము లున్నట్లు, అతడొక ప్రభావశాలి వ్యక్తి యైనట్లును చూడనగును.

మఱియు సర్వస్వమును దానమొనర్చి, విరక్తుడై మోక్షము నభిలషించు వాజ్మత్యముడు తనయుని చంపుట కేల యత్నించును? సర్వ మేధమను యజ్ఞ మొనర్చుటయన సర్వస్వమును త్యజించి సంన్యసించుట యని భావము. సంన్యాసి దారాపుత్రులను విడిచి బ్రహ్మనిష్ఠుడై శేషజీవన మును గడపును. కావున వాజ్మత్యముడు తానొనర్చు కార్యమున కభ్యంతరము కల్పించుచున్నాడని యెంచి, మృత్యువున కిత్తునని యనుట యతని విసుగును సూచించునేకాని మఱియొండు కాదు.

తండ్రి ముఖమునుండి వెలువడిన వచనములను విని తనయుడు నచికేతు డిట్లాలోచించును.

బహూనా మేమి ప్రథమో

బహూనా మేమి మధ్యమః

కిం స్విద్ యమస్య కర్తవ్యం

యన్ మయాఽద్య కరిష్యతి ?

౫౩

బహూనా=అనేకులలో, ప్రథమః ఏమి=మొదటివాడను బహూనా=అనేకులలో, మధ్యమః ఏమి=మధ్యముడను, యమస్య=యమునకు-మృత్యువునకు, కిం స్విత్ కర్తవ్యమ్=ఏమి పని యున్నది, మయా=నా ద్వారమున, అద్య = నేడు, యత్ = ఏకార్యము, కరిష్యతి = నా తండ్రి సాధింపనున్నాడు ?

తోటివారిలో ననేకులలో నే నుత్తమ శ్రేణికిని, ఇంకను ననేకులలో మధ్యమశ్రేణికిని జెందినవాడనే; కాని అధమకక్ష్యకు జెందినవాడ నెన్నడును కానే ! యమునిచెంత నేను నేర్వవలసిన దేమున్నది ? లేక యమునకు నాతో నేమైన పనియున్నదా ? లేక, తండ్రిగారికి నా మూలమున యముని దగ్గఱ సాధింపవలసిన కర్తవ్య మేదేని ఉన్నదా ? నన్నేల యమున కిత్తుననుచున్నాడు ? అనాలోచితముగానే తండ్రి నన్ను యమునకిత్తుననుచున్నాడు. కానిమ్ము; తనయుడనగు నాకు తండ్రివచనమును బాలించుటయే శ్రేయస్కరము. అని నచికేతుడు తనలో తాను పరిపరివిధముల నాలోచించి తండ్రితో ననుచున్నాడు.

అనుపశ్య యథా పూర్వే

ప్రతిపశ్య తథా పరే

సస్యమివ మర్త్యః పచ్యతే

సస్య మివాఽఽజాయతే పునః.

పూర్వే=పూర్వులు-తండ్రితాతలు, యథా = ఎట్లు నడచుకొనిరో, అనుపశ్య=అలోచింపుము, తథా=అట్లే, అపరే=ఇప్పుడున్న పెద్దలు-ధర్మజ్ఞులు ఎట్లు నడచుకొనుచున్నారో, ప్రతిపశ్య=చూడుము-అలోచింపుము, మర్త్యః = మరణశీలుడగు మనుజుడు, సన్యమివ = పైరువలె, అజాయతే=ప్రకట మగును.

వాఙ్మ్రవసుడు తొందరపాటున తనయుని యమునకిత్తు నన్నందులకు మనస్సున చింతింపసాగెను. 'ఇంతకుపూర్వమే గురుకులవాన మొనర్చి బ్రహ్మచర్యాది వ్రతములను జక్కగా పాలించివచ్చిన కుమారుని మరల మృత్యువున కిత్తునని వచించి ప్రవాసమున కంపనెంచితిని? నే నెందుల కిట్లు త్వరపడితిని?' అని మనస్సున నాందోళన చెందుచున్న తండ్రి నుద్దేశించి నచికేతుడు 'తండ్రి! ఏల చింతించుచున్నావు? మన పూర్వులు ధర్మజ్ఞులు ఆదినమాట నెన్నడైన తప్పిరా? నేటిపెద్దలు మాత్రము ఎట్లు వచించుచున్నారో చూడుడు? మీకు తెలియనిదేమున్నది? మీరు చింతపడకుడు, నేను మీ వచనములను పాలింతును. మీ పనుపున యమునికడకు వెళ్ళుచున్నాను. లోకమున మనుజుడు పుట్టి, పెరిగి చచ్చును; మరల జన్మించును. జీవితకాల మల్పము. ఈ యల్పజీవితములో నాదినమాట తప్పుట మనుజునకు కర్తవ్యముకాదు. ఆదినమాట తప్పి సాధించు ఘనకార్య మేమి యున్నది? అప్రతిష్ఠను బొందకుము. పూర్వుల వృత్తమును విడిచినవార మగుదుము కావున చింతింపకుడు. నే నిదే వెళ్ళుచున్నాను.' అని నచికేతుడు యమాలయమున కేగ నుద్యమించును.

నచికేతుడు చెప్పినది విని తండ్రి వాఙ్మ్రవసుడు పూర్వులవృత్తమును స్మరియించి తనయుడు మృత్యుగృహమున కరుగ నంగీకరించెను.

నచికేతుడు మృత్యుభవనమునకేగి యట నతనిని గాంచక మూడు

దినములవఱకు ప్రతీక్షించుచు నటినే యుండెను. మృత్యువాముగల వ్యక్తి యొక యాచార్యుడని యంతకుపూర్వమే సూచించియుంటిమి. అతడు కార్యవశమున నెఱిగి పోయి నచికేతుడు వెళ్ళిన మూడుదినములకు తిరిగి స్వాశ్రమమున కరుదెంచెను. ఆశ్రమవాసులు—యముని సతీమణి మున్నగువారు నచికేతుని యథోచితముగ సత్కరింపజూచిరి. కాని, నచికేతుడా సత్కారముల నందుకొనక భోజనాదులుగూడ స్వీకరింపక యమునిరాకకై యట్లే ప్రతీక్షించుచుండెను. యముడు వచ్చిన తదుపరి యతని నందర్శించి, యతని యాజ్ఞను పాలించి తండ్రీవచనమును సత్యమొనర్చుటకై నచికేతు డితర సత్కారములను గ్రహింపడయ్యె.

యముడు స్వసదనమునకు వచ్చుటయేతదవుగ నాశ్రమవాసు లిట్లు నివేదించిరి.

వైశ్వానరః ప్రవిశ త్యతిథిర్

బ్రాహ్మణో గృహాన్

త సైత్యాగ్ం శాంతిం కుర్వంతి

హర వైవస్వతోదకమ్.

2

వైవస్వత = వివస్వంతుని పుత్రుడవగు నో యమ !, గృహాన్ = గృహమును. వైశ్వానరః = అగ్నివంటి తేజస్వీయు, బ్రాహ్మవర్చస్వీయును నగు, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు - బ్రహ్మవంశజుడు, అతిథిః = అతిథిగా, ప్రవిశతి = ప్రవేశించియున్నాడు, తస్య = అతనికి, ఏతాం = ఈ, శాంతిం = సత్కారరూపశాంతిని, కుర్వంతి = చేయుదురు, ఉదకం = జలమును, హర = ఆ యతిథి కందజేయుము.

మృత్యువు, యముడు అను నామములు గల యా మహానుభావుడు

వివస్వంతుని పుత్రుడనియు నాశ్రమవాసులు ప్రయోగించిన వైవస్వత శబ్దమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

యమ : అచార్య ! మీరు లేనిసమయమున మనయింటి కొక యతిథి వచ్చియున్నాడు. అతడు చూచుటకు అగ్నిదేవుడు మూర్తీభవించి ప్రత్యక్షమైనట్లు తేజస్వియై యున్నాడు. అంతేగాక బ్రహ్మతేజస్సు అతని వదనమున కాంతు లీనుచున్నది మూడుదినము లైనది. అతిథిగా వచ్చి, యేమియు గ్రహియింపక మీ రాకను నిరీక్షించుచున్నాడు. అతిథిగా నింటి కరుదెంచినవారిని అర్హ్యపాద్యాది సత్కారములతో సత్కరింతురుగదా ! ఇదిగో జలము కొనిపొండు ఉచితరీతిని సత్కరింపుడు; అని యాశ్రమ వాసులు యమునకు నచికేతుని రాక నెఱిగించిరి.

తృణాని భూమి రుదకం వాక్ చతుర్థీ చ సూన్యతా
ఏతా న్యపి సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యంతే కదా చన.

‘సత్పురుషుల యింటికి వచ్చిన యతిథులకు ఆననము, కూర్చుండుటకు స్థలము, చేతులు, ముఖము, కాళ్ళు కడుగుకొనుటకు అర్హ్యపాద్యములు, సూన్యతవాణియు నను నీ నాలుగింటికి కొఱతయుండదు’ అను మనువచనముచే భారతీయులు అతిథులను సత్కరించు విధానము తెలియ నగును.

అశాప్రతీక్షే సంగతగ్ం సూన్యతాం
చేష్టాపూర్తే పుత్రపశూం శ్చ సర్వాన్
ఏతద్ వృంక్తే పురుష స్యాల్ప మేధసా
య స్యానశ్నన్ వసతి బ్రాహ్మణో గృహే.

౮

అశాప్రతీక్షే=తనకు నిశ్చితముగ తెలియకున్నను పొందదగిన యిష్టార్థమును గుఱించిన ప్రార్థన ఆశ యనబడును. నిశ్చితముగ తెలిసి

పొందదగిన యిష్టార్థమును ప్రతీక్షించుట ప్రతీక్ష యనబడును ఇట్టి యాశా ప్రతీక్షలు, సంగతమ్=సాధుపురుషుల సాంగత్యమువలన గలుగు ఫలము, సూన్యతామ్=ప్రియమైన వాణివలన కలుగు ఫలము, ఇష్టాపూర్తే = యజ్ఞమువలన కలుగు ఫలము యిష్టము, వాపీ-కూప-తటాక-ఆరామ-ఆనాథపాలన-ధర్మప్రచారాదులవలన గలుగు ఫలము పూర్తము. ఇట్టి యిష్టాపూర్తములు, పుత్రపశూన్ చ సర్వాన్=పుత్రులు, పశువులు ననువాని నన్నింటిని, ఆల్పమేధసః = ఆల్పబుద్ధిగల, యస్య పురుషస్య = ఏగృహస్థుని, గృహే = గృహమున, బ్రాహ్మణః = బ్రహ్మజ్ఞుని యైన యతిథి, అనశ్నన్=ఆహారమును గ్రహింపక, వనతి=ఉండునో, ఏతత్=ఆతనికి సంబంధించిన పైన వర్ణించిన ఫలముల నన్నింటిని, వృంక్షే=నశింపజేయును.

ఏ గృహస్థునియింట జ్ఞానియైన యతిథి భోజనాది సత్కారములను పొందడో యా గృహస్థునకు ఆశ, ప్రతీక్ష, సత్సాంగత్యము, సూన్యతవాణి, యజ్ఞాది శ్రౌతకర్మలు, ఆరామాది స్మార్తకర్మలు. సంతానము, పశువులు ననువానివలన గలుగు ఫలములన్నియు నశించును కావున నతిథిని సత్కరించి గృహస్థులు సిరిసంపదలను నిలుపుకొందురని భావము. యమున కీ విషయముల నన్నింటిని స్మరియింపజేసి తమ యాశ్రమమునకు వచ్చి మూడు దినములనుండి నిరాహారియై యున్న యతిథిని-నచికేతుని సత్కరింపవలసినదని (యమునికి సంబంధించిన) ఆశ్రమవాసులతనికి నివేదించిరి.

అంతట నా యముడు నచికేతుని సమీపించి యిట్లనుచున్నాడు.

తిస్రో రాత్రీర్ య దవాత్సీర్ గృహే మే

అనశ్నన్ బ్రహ్మ స్మతిథిర్ నమస్యః

నమస్తేస్తు బ్రహ్మన్ స్వస్తి మేస్తు
తస్మాత్ ప్రతి త్రీన్ వరాన్ వృణీష్య.

బ్రహ్మన్ ! = ఓ జ్ఞానీ ! అతిథిః = నీవు మాకు అతిథివి, కావున, నమస్యః = నమస్కరింపదగినవాడవు - సత్కారార్హుడవు. తే నమః అస్తు = నీకు నమస్కారము, మే స్వస్తి అస్తు = నాకు శుభము కలుగుగాక, మే గృహే = నా గృహమున, తిస్రః రాత్రీః = మూడురాత్రులు, అనశ్నన్ = ఆహారమును గ్రహింపకయే, యత్ అవాత్సీ = ఏ కారణమున నున్నావో, ఆ యపరాధమును క్షమింపుము. తస్మాత్ = ఆ నా దోష పరిహారార్థము, త్రీన్ వరాన్ = ఒక్కొక్క రాత్రికి ఒక్కొక్కటి చొప్పున మూడు కోరికలను, వృణీష్య = కోరుము.

ఆశ్రమవాసుల పలుకులు విని యముడు అర్హుపాద్యాది సత్కారార్హద్రవ్యములను వెంటదీసికొని నచికేతుని సమీపించి యిట్లనెను.

ఓ స్వామీ ! నీవు మాకతిథివి. సత్కారార్హుడవు. నేను నీకు నమస్కరించుచున్నాను. నాకు శుభము కలుగుగాక ! నేనాశ్రమమున లేనికారణమున నీవు మూడుదినములు పవనించి కష్టములకు గురియైతివి. నా యీ యపరాధమును క్షమియింపుము. దోషనివారణార్థము దినమున కొక్కటి చొప్పున మూడువరముల నడుగుము. నేను వానిం దీర్ప యత్నింతును. ఇట్టి యనునయ వాక్యములతో నచికేతుని సత్కరించెనని భావము.

నచికేతుడు యముని సాంత్యన పదనములతో తృప్తుడై వరముల నడుగుచున్నాడు.

శాంతసంకల్పః సుమనా యథా స్యాద్
వీతమన్యుర్ గౌతమో మాభిమృత్యో !

త్వత్ ప్రస్పష్టం మాఽభివదేత్ ప్రతీత
ఏతత్ త్రయాణాం ప్రథమం వరం వృణే.

౧౦

మృత్యో! = ఆచార్య! , గౌతమః = గౌతమ వంశస్థుడైన నా తండ్రి -
వాజశ్రవసుడు, శాంతసంకల్పః = ఉపశమించిన సంకల్పము కలవాడై,
సుమనాః = ప్రసన్నచిత్తుడు, వీతమన్యః = క్రోధరహితుడు, మాఽభి =
నా విషయమున, యథా స్మాత్ = అగునట్లు అనుగ్రహించుడు, మతీయః,
త్వత్ ప్రస్పష్టం = నీచే పంపబడిన, మాం = నన్ను, ప్రతీతః = గుర్తించుచు,
అభివదేత్ = ప్రేమతో కుశలము అడుగుగాక : ఏతత్ = ఇది, త్రయాణాం
వరాణాం = మూడువరములలో, ప్రథమం వరం = మొదటివరముగ, వృణే =
కోరుచున్నాను.

ఓ యమ ! ఆచార్య ! నా తండ్రి నా విషయమున చింతపడక
సుప్రసన్నుడై యుండునట్లును, మీ యనుజ్ఞను పొంది మరల నేను
తండ్రిని దర్శించినపుడు నన్ను బాగుగ గుర్తించి నాయెడ ప్రేమను
జూపుమ నాతో మాటాడునట్లును అనుగ్రహించుము. ఇదియే నా మొదటి
వరము. అని నచికేతుడు యముని ప్రార్థించెను.

యథా పురస్తాద్ భవితా ప్రతీత

బౌద్ధాలకి రారుణిర్ మత్ ప్రస్పష్టః

సుఖం రాత్రీః శయితా వీతమన్యః

త్వాం దదృశివాన్ మృత్యుముఖాత్ ప్రముక్తం. ౧౧

అరుణిః = అరుణుని కుమారుడు, బౌద్ధాలకిః = ఉద్ధాలకుడు - వాజశ్రవ
సుడు, యథా పురస్తాత్ = పూర్వమువలెనే, భవితా = శాంతమనస్కు-
డగును. మత్ ప్రస్పష్టః = నాచే ననుగృహీతుడై, రాత్రీః = రాత్రులందు,
సుఖం శయితా = సుఖముగ నిద్రించును, వీతమన్యః = క్రోధరహితుడై.

ప్రతీతః=స్మరణగలవాడై, మృత్యుముఖాత్ ప్రముక్తం=నాచే వెనుకకు పంపబడిన, త్వాం=నిన్ను, దదృశివాన్=చూచును.

తండ్రియందుగల భక్తిశ్రద్ధలతో నచికేతు డడిగిన ప్రథమ వరము నకు యముడు ప్రసన్నుడై యిట్లనెను. నచికేత ! నీవు నీ తండ్రి విషయమున చింతింపకుము, అతడు శాంతచిత్తుడై రాత్రులలో సుఖముగ నిద్రించును. నీవు మరలి వెళ్ళినపుడు నిన్ను గుర్తించి యాదరించును, అందులకు తగిన వ్యవస్థయంతయు జేయుదును.

పుత్రుడు దూరదేశమున నున్నపుడు తల్లిదండ్రు లతనినిగూర్చి విచారించుట సహజము. అందువలన పుత్రుడు వారి దుఃఖమును నివారించుటకై ప్రథమమున యత్నింపవలయును. నచికేతు డిట్లు ప్రథమమున తన ధర్మమును నెఱవేర్చినాడని భావము.

స్వర్గే లోకే న భయం కించనా స్తి

న తత్ర త్వం న జరయా బిభేతి

ఉభే తీర్త్వా శనాయా పిపాసే

శోకాతిగో మోదతే స్వర్గలోకే.

౧౨

స్వర్గేలోకే=స్వర్గలోకమునందు, భయం = భయము, కించన = ఏవియు, న అస్తి=ఉండదు, తత్ర=అక్కడ, త్వం న=నీవును ఉండవు, జరయా=ముసలితనముచే, న బిభేతి=ఎవడును భయపడడు, అశనాయా పిపాసే=ఆకలి దప్పికలు, ఉభే=రెండును, తీర్త్వా=దాటి, శోకాతిగః=దుఃఖము నతిక్రమించి, స్వర్గేలోకే=స్వర్గలోకమున, మోదతే=సుఖము ననుభవించును.

నచికేతుడు రెండవవరము నడుగగోరి మృత్యువుతో నిట్లనుచున్నాడు. 'స్వర్గలోకమున భయ మేమియు నుండదు. అట మృత్యువు కాని, జరావస్థకాని యుండవు. ఆకలి దప్పికలు, శోకోష్ణములు, హానిలాభ

ములు నను ద్వంద్వముల వలన కలుగుబాధలు నుండవనియు, నందు వలన జీవుడు దుఃఖము లేక సుఖించును. అనియు వినుచున్నాను.

స త్వ మగ్నిం స్వర్ణ మధ్యేషి మృత్యో !

ప్రబ్రూహి తం శ్రద్ధధానాయ మహ్యమ్

స్వర్గలోకా అమృతత్వం భజంతే

ఏతద్ ద్వితీయేన వృణే వరేణ.

౧౩

మృత్యో! = ఓ యాచార్య !, సః త్వం=నీవు, స్వర్గం=స్వర్గ ప్రాప్తికి సాధనమగు, అగ్నిం=అగ్నిని, అధ్యేషి=ఎఱుగుదువు, శ్రద్ధ ధానాయ=శ్రద్ధావంతుడనగు, మహ్యం=నాకు, తం=ఆ యగ్నిని గూర్చి, ప్రబ్రూహి=బాగుగ తెలుపుము, స్వర్గలోకాః=స్వర్గము లోకముగా గల వారు-యజ్ఞకర్తలు, అమృతత్వం భజంతే=విశేష సుఖమును, దివ్యత్వ మును పొందుదురు, ఏతత్ = ఇయ్యదియే, ద్వితీయేన వరేణ వృణే = రెండవ వరముగ గోరుచున్నాను.

ఓ యాచార్య ! నీవు స్వర్గప్రాప్తికి సాధనమగు నగ్ని విద్య నెఱుగుదువు. ఆ యగ్నితో స్వర్గమును సాధించి జనులు సుఖింతురని వినుచున్నాను. నా కయ్యది తెలిసికొనవలయునని యున్నది. నాకా యగ్నిని గూర్చి బాగుగ చెలుపుడు. శ్రద్ధతో విందును, ఇదియే నేను కోరు ద్వితీయ వరము. అని నచికేతుడు యముని ప్రార్థించెను.

సుఖము నొసంగు జన్మము స్వర్గము, స్వర్గలోకము ననబడును. స్వః=సుఖము, దానిని, గమయతి=పొందించును. కావున, స్వర్గః=సుఖ మును పొందించునది. 'లోక్యతే ఇతి లోకః' చూడబడునది లోకము. ఈ లోక శబ్దము జన్మమునకు, భువనమునకు రెంటికని వాడబడును. (లోకస్తు భువనే జనే) లోకులు అనగా జనులు అని యెల్లరెఱిగిన యర్థమే కదా !

అగ్నిహోత్రాది శ్రౌత-వైదిక-కర్మముల నొనర్చి యుత్తమ
మానవజన్మమును బొంది, యందు విశేషసుఖముల ననుభవించు రనుట
శాస్త్రసిద్ధవిషయము. అట్టిజన్మమే స్వర్గము. ఆ స్వర్గమును సాధించుటకు
అగ్ని సాధన మగుచున్నది. అగ్నితో యజ్ఞాదుల నొనర్చి, తన్మూలమున
నమరత్వమును-దివ్యసుఖములను సాధింతురని భావము.

నచికేతుని మొదటివరము ఇహలోకమునకు సంబంధించినది.
ఈ రెండవవరము పరమునకు-జన్మాంతరమునకు చెందినదై యున్నది.
మొదటివరముతో తండ్రియెడ తన కర్తవ్యమును నెఱవేర్చి, రెండవ
వరముతో పరమును సాధింప నచికేతుడు కోరెనని భావము.

ప్ర తే బ్రవీమి తదు మే నిబోధ

స్వర్గ్య మగ్నిన్నచికేతః ప్రజానన్

అనంతలోకాస్తి మథో ప్రతిష్ఠాం

విద్ధి త్వ మేన నిహితం గుహాయామ్.

౧౬

నచికేత ! = ఓ నచికేత ! స్వర్గ్యం అగ్నిం = సుఖసాధనమగు
నగ్నిని, ప్రజానన్ = బాగుగ నెఱిగినవాడనై నేను. తే = నీకు, తత్ =
నీ వడిగిన దానిని, బ్రవీమి = బాగుగ చెప్పుదును, మే = నా వచనములను
నిబోధ = తెలిసికొనుము, అనంతలోకాస్తిం = అధికసుఖ సాధనమును,
అథో = మఱియు, ప్రతిష్ఠాం = జగత్తుస్థితికి సాధనమును నగు, ఏనత్ = ఈ
యగ్నిని, గుహాయాం = బుద్ధియందు, నిహితం = స్థితమని, త్వం = నీవు,
విద్ధి = ఎఱుగుము.

యముడు నచికేతు డడిగిన రెండవ వరమునుగూర్చి యిట్లు
పలికెను.

నచికేత ! విశేషసుఖసాధనమగు నగ్నినిగూర్చి నే నెఱుగుదును.
నీకు చెప్పుచున్నాను, బాగుగ విని తెలిసికొనుము. ఆ యగ్ని విశేషసుఖ

ముల ననుభవించజేయుటకు సాధనము. సూర్యుల రూపమున నయ్యది యంతటనుండి లోకముల స్థితికిని కారణ మగుచున్నది. విజ్ఞానులైనవారి బుద్ధియందే యీ యగ్ని విషయము నిహితమై యున్నది. వారే దీనిం గూర్చి బాగుగ నెఱుగుదురు; చెప్పగలరు కూడ. ఇయ్యది నీవు తెలిసి కొనుము.

లోకాది మగ్నిం త మువాచ తస్మై
యా ఇష్టకా యావతీర్ వా యథా వా
స చాపి తత్ ప్రత్యవదద్ యథోక్తం
అథాస్య మృత్యుః పునరేవాహ తుష్టః. ౧౫

తస్మై=ఆ నచికేతునకు, లోకాదిం=దర్శనమునకు-లోకప్రతిష్ఠకు కారణమైన. తం అగ్నిం=ఆ యగ్నినిగూర్చి, ఉవాచ=యముడు చెప్పెను, యాః ఇష్టకా=ఏ యిటికలు, యావతీః వా=ఎన్ని యిటికలు, యథా వా= ఏవిధముగ అగ్నిహోత్రాదిక్రతువుల నొనర్చుట కమర్చవలెనో, యంతయు బోధించెను, సః చ అపి = ఆ నచికేతుడును, యథోక్తం = ఎట్లు తనకు యమునిచే చెప్పబడినదో, తత్=ఆదియంతయు, ప్రత్యవదత్=యమునకు తిరిగి వినిపించెను, అథ=తదుపరి, అన్యః=ఈ నచికేతుని ప్రతివచనమును విని, మృత్యుః=మృత్యువు-యముడు, తుష్టః=ప్రసన్నుడై, పునః ఏవ ఆహ = మరల నిట్లనెను.

లోకముల స్థితికి కారణము అగ్ని. సూర్యుని యాకర్షణమున లోకములన్నియు నాకాశమున స్థితములై యుండుట యెల్ల రెఱిగిన విషయము. లోకమునగల వస్తువులు కనబడుటకును అగ్నిప్రకాశ మావశ్యకము కావున నగ్ని లోకమునకు-దర్శనమునకు ఆచికారణము. అట్టి యగ్నితో యజ్ఞాదుల నొనర్చి విశిష్టసుఖములను సంపాదించుటకుగాను యజ్ఞవేదిక నెట్లమర్చవలెనో, ఎన్ని యిటికలు, ఎట్టివికావలెనో, అంతయు యముడు

నచికేతునకు బోధించెను, నచికేతుడును తాను తెలిసికొనినదంతయు
తు. చ తప్పని విధమున యమునకు మరల వినిపించెను, అందులకు
యముడు సంతసించి మరల నేమో యనుచున్నాడు.

త మబ్రవీత్ ప్రీయమాణో మహాత్మా

వరః తవేహోద్య దదామి భూయః

తవైవ నామ్నా భవితాఽయ మగ్నిః

స్మంకాం చేమా మనేకరూపాం గృహాణ.

౧౭

ప్రీయమాణః=ప్రేమించుచున్నవాడై, మహాత్మా=గొప్పజ్ఞానియైన
యా యముడు, తం=ఆ నచికేతునిగూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. తవ=
నీకు, ఇహ=ఇక్కడ, అద్య=ఇప్పుడు, భూయః=ఎక్కువ, వరం=
వరము, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను, అయం అగ్నిః=నేను నీకు బోధించిన
యీ యగ్ని. తవ ఏవ నామ్నా=నీ నామముతోనే, భవితా=లోకమున
ప్రసిద్ధమగును ఇమాం=ఈ, అనేక రూపాం=నానావిధరూపములు గల
స్మంకాం=మాలను, గృహాణ=గ్రహింపుము.

నచికేతుని బుద్ధికుశలతకు మెచ్చుకొని యతనియెడ ప్రేమగల
వాడై యము డతనికి నెక్కుడుగా మఱియొక వరము నిచ్చుచున్నాడ
నని చెప్పుచు ఈ యగ్ని లోకమున నీనామముతోబాటు ప్రసిద్ధికి రాగలదు
అనెను. మఱియు నచికేతున కొక మాలను చిత్రవిచిత్రరూపములు గల
దాని నొసంగెను నాటినుండియు సుఖసాధనమగు నగ్నిహోత్రాదుల
యం దుపయోగించు నగ్నికి నచికేతాగ్ని యని నామ మేర్పడినది.

త్రిణాచికేత స్త్రిభి రేత్య సంధిం

త్రికర్మకృ త్రరతి జన్మమృత్యు

బ్రహ్మజ్ఞం దేవమీడ్యం విదిత్వా

నిచా య్యేమాం శాంతి మత్యంత మేతి.

౧౮

త్రిణాచికేతః = నచికేతనామకాగ్నిని ముమ్మాటు చేసినవాడును,
త్రిభిః=తల్లి, తండ్రి, ఆచార్యుడు నను మువ్వరితో, సంధిం=సంబంధ
మును, ఏత్యం=పొంది, త్రికర్మకృత్=యజ్ఞము, అధ్యయనము, దానము
నను మూడుకర్మములుచేయువాడును, జన్మ మృత్యు=జన్మమరణములను,
తరతి = దాటును-పొందడు, బ్రహ్మజ్ఞం = వేదమువలన దెలియబడు
వాడును, సర్వజ్ఞుడును. ఈద్యం=స్తుతింపదగినవాడును నగు దేవం=
దివ్యగుణములుగల పరమేశ్వరుని, విదిత్వా=శాస్త్రము వలన తెలిసికొని,
నిచాయ్య = సాక్షాత్కారము చేసికొని, అత్యంతం శాంతిం = మిక్కిలి
శాంతిని ఏతి=పొందును,

అగ్ని ద్వారమున సంపాదించబడు కర్మములను, వానివలన
కలుగు ఫలాదులను యముడు నచికేతున కిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

ఇప్పుడు నీకు బోధింపబడి నీ నామముతోబాటు ప్రసిద్ధమగు నచికే
తాగ్నిని బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ వానప్రస్థాశ్రమములయందు క్రమముగా
చయనము చేసినవాడు త్రిణాచికేతు డనబడును. మాతాపిత్రాచార్యుల
సాంగత్యమునను శిక్షణను బొంది యజ్ఞము, అధ్యయనము, దానము నను
కర్మలనుజేసి జన్మమరణములవలన గలుగు దుఃఖములనుండి విడివడును.
మోక్షమును బొందునని భావము. వేదమువలన పరమేశ్వరుడు సర్వజ్ఞుడని
తెలియనగును. ఆ పరమేశ్వరుని స్తుతిప్రార్థనోపాసనాదుల మూలమున
సాక్షాత్కారము చేసికొనిన వ్యక్తి యత్యంత శాంతిని బొందగలుగును.

త్రిణాచికేత స్త్రయ మేత ద్విదిత్వా
య ఏవం విద్వాం శ్చినుతే నాచికేతమ్
స మృత్యు వాశాన్ పురతః ప్రణోద్య
శో కాతిగో మోదతే స్వర్గలోకే.

త్రిజాచికేతః = బ్రహ్మచర్యాది మూ డాశ్రమములందును నాచికేతాన్నిని నిర్వర్తించినవాడు. ఏతత్ శ్రయం = పూర్వము చెప్పిన - మూడు ఆశ్రమములలో నగ్నిహోత్రము చేయుట, మాత్రాదులచే శిక్షణను గ్రహించుట, యజ్ఞాదికర్మల నొనర్చుట అను మూటిని, విదిత్వా = తెలిసికొని, యః = ఏ, విద్వాన్ = విద్వాంసుడు, నాచికేతం = నాచికేతాన్నిని, చినుతే = నిర్వర్తించునో, సః = అతడు, మృత్యుపాశాన్ = మృత్యుబంధనములను - ఆకర్మణ్య, ఆధర్మ, రాగద్వేషాదులను, పురతః = శరీరత్కాగమునకు పూర్వమే, ప్రణోద్య = దూరమొనర్చుకొని, శోకాతిగః = దుఃఖరహితుడై, (శరీరము విడిచిన పిమ్మట, స్వర్గలోకే = స్వర్గలోకమున, మోచతే = సుఖము ననుభవించును.

బ్రహ్మచర్యాది ఆశ్రమ శ్రయమునందును నగ్నిహోత్రాది క్రతువుల నొనర్చుచు, తల్లి, దండ్రీ గురువుల వలన శిక్షణను బొందినవాడై యజ్ఞాధ్యయన దానము లను కర్మముల ననవరత మొనర్చువాడు పాపములనుండి ముక్తుడై యాజీవితమునందును, పరజీవితమునందును మిక్కిలి సుఖముల నందగలడని యముడు నచికేతునకు యజ్ఞాదిక్రతు ఫలములను గూర్చి బాగుగ బోధించెను.

ఏష తేఽగ్నిర్ నచికేతః స్వర్గో

య మవృణోఢా ద్వితీయేన వరేణ

ఏత మగ్నిం తవై వ ప్రవక్ష్యంతి జనాన

స్త్రతీయం వరం నచికేతో వృణోష్య.

౧౯

నచికేతః = నచికేత !, ద్వితీయేన వరేణ = రెండవ వరముగ, యమప్రణోధా = దేనిని వరించితివో, ఏషః = ఈ, స్వర్గ్యః = సుఖసాధనమైన, అగ్నిః = అగ్ని, తే = నీకు, చెప్పితిని, జనానః = జనులు, ఏతం అగ్నిం = ఈ యగ్నిని, తవై వ = నీదిగానే, ప్రవక్ష్యంతి = చెప్పుకొందురు.

నచికేతః = నచికేతః తృతీయం వరం = మూడవవరము, వృషీష్వ =
కోరుము.

నచికేతః : నీవబడిన సుఖప్రాపకమగు నగ్నినిగూర్చి బాగుగ
చెప్పితిని. ఈ యగ్నిని నీ నామముతోనే లోకమున జనులు వ్యవహా
రింతురు. ఇక మూడవవరము నడుగుము. ఆని యముడు నచికేతునితో
ననెను.

యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యే
అస్తీ త్యేకే నాయ మస్తీతి చైకే
ఏత ద్విద్యా మనుశిష్ట స్వయాహం
వరాణా మేష వర స్త్వతీయః.

౨౦

మనుష్యే ప్రేతే = మనుష్యుడు మరణించిన మీదట, ఆయమ్ =
ఇతడు, అస్తీ=ఉన్నాడు, ఇతి ఏకే=అని కొందఱు, అయం న అస్తీ=
ఇతడు లేడు-ఉండడు, ఇతి ఏకే = అని మఱికొందఱు నందురు.
యా ఇయం విచికిత్సా= ఈ సంశయము, త్వయా=నీచే, అనుశిష్టః=ఉప
దేశమును బొందినవాడనై, అహం = నేను. ఏతత్ విద్యామ్ =తెలిసి
కొందును గాక !, వరాణాం=నా కోరు వరములలో, ఏషః వరః = ఈ
వరము, తృతీయః=మూడవది.

మూడవ వర మడుగుమని యమునిచే నాజ్ఞాపింపబడి. నచికేతుడు
మనుష్యుడు చనిపోయిన తదుపరి ఆత డుండునని కొందఱు, ఉండడని
మఱికొందఱు చెప్పుదురు. అందువలన నత డుండునా ? ఉండడా ? అను
సంశయము కలుగును. ఈ విషయమును బాగుగా తెలిపి నా యీ సంశయ
మును బోగొట్టుడు. ఇదియే నా మూడవ కోరిక. అని యడిగెను.

ఈ శరీరమున జీవాత్మ, పరమాత్మ అను రెండు చేతనతత్త్వము
లున్నవి శరీరము మరణించినను పరమాత్మ యెప్పటియట్ల యుండును.

అది సర్వవ్యాపకము, అచలము నగుటచే నందు మార్పేమియు గలుగదు. ఇక జీవాత్మ శరీరాంతరమున కేగును ఈ యాత్మద్వయము శరీరమున శరీరాంతరక్రముగ నుండునని కొందఱు, ఉండదని కొందఱును చెప్పుదురు. ఒకే విషయమునుగూర్చి పరస్పర విరుద్ధాభిప్రాయము లుండుట సందేహమునకు కారణ మగును. అట్టి ఆత్మ విషయిక సంశయము తీర నంతవరకు మోక్షము లభింపజాలదు. ఆత్మవిషయిక నిశ్చితజ్ఞానమును సంపాదించి మోక్షము నందగోరి నచికేతు డీ వరమును మూడవదిగ కోరియున్నాడు.

ద్వా సువర్ణా సయుజా సఖాయా

సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే

తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ

త్త్యనశ్చ న్నన్యోఽభిచాకశీతి.

ఋక్

అను నిట్టి మంత్రార్థముల నెఱిగినవారు శరీరమున నాత్మద్వయము నంగీకరింతురు. అవైదికు లాత్మద్వయము నంగీకరింపరు.

దేవై రత్రాపి విచికిత్సితం పురా

న హి సువిజ్ఞేయ మణు రేష ధర్మః

అన్యం వరం నచికేతో వృణోష్య

మా మోహరోత్సీ రతి మా సృజై నమ్.

౨౧

పురా=పూర్వకాలమున, అత్ర = ఈ విషయమున, దేవైః అపి= విద్వాంసులచేతను, విచికిత్సితం = సందేహింపబడినది, ఏషః ధర్మః = ఈ యాత్మవిషయము, అణుః=సూక్ష్మము, న హి సువిజ్ఞేయం=సులభముగ తెలియదగినదికాదు, నచికేతః=ఓ నచికేత !, అన్యం వరం=మఱి యొకవరము, వృణోష్య=కోరుము, మా=నన్ను, మా ఉపరోత్సీ=బాధింపకు, మా=నన్నుగూర్చి, ఏనం=ఈ వరమును, అతిసృజ=విడిచిపెట్టుము.

నచికేతు డాత్మవిషయమును తృతీయవరముగ కోరుటం జూచి యము డతని యోగ్యత నెఱుంగగోరి, యతని యాత్మ విషయ జిజ్ఞాసలో గల దృఢతను దెలియంగోరి యిట్లనుచున్నాడు.

నచికేత : మరణానంతరమున ఆత్మ యుండునా ? లేదా ? అను విషయ మతిసూక్ష్మము. దీనింగూర్చి పూర్వము విద్వాంసులుగూడ సందేహించి యున్నారు. సామాన్యులకు సులభముగ దెలియు విషయము కాదు. కావున నీ కఠిన విషయమును జెప్పమని నన్ను నిర్బంధింపకు. దీనిని విడిచి మఱియొక వర మడుగుము.

దేవై రత్రాపి విచికిత్సితం కిల

త్వం చ మృత్యో ! య న్న సుజ్ఞేయ మాథ

వక్తా చాస్య త్వాదృ గన్యో న లభ్యో

నాన్యో వర స్తుల్య ఏతస్య కశ్చిత్.

౨౧

అత్ర = ఈ విషయమున, దేవైః అపి = విద్వాంసులచేతను, విచికిత్సితం కిల = సందేహింపబడినది గదా! మృత్యో! = ఓయమాచార్య, త్వంచ=నీవును. యత్=ఏఆత్మవిషయము, నసుజ్ఞేయమ్ = సులభముగ తెలియదగినది కాదు, అని, అత్త = చెప్పితివో, అన్యః = అట్టి యాత్మ విషయమును, వక్తా = చెప్పవాడు, అన్యః = ఇతరుడు, త్వాదృక్ = నీవంటివాడు, న లభ్యః=చొరకడు. ఏతస్య తుల్యః=దీనికి సమానమైన, అన్యః వరః = మఱియొక వరము, కశ్చిత్ న = ఏదియు లేదు.

కఠినమగు నాత్మవిషయము విడిచి మఱొక వర మడుగుమనిన యమునితో నచికేతు డనుచున్నాడు.

ఓ యమాచార్య ! ఆత్మవిషయమున విద్వాంసులును సందేహించుచున్నారుగదా! సామాన్యుల కయ్యది అంత సులభముగ తెలియదగినది

కాదనియు మీరు చెప్పితిరి. ఇట్టి కఠినవిషయమును మీవలె బోధింపగల వారును మఱొకరు దొరకరు. దీనికి సమానమగు వరము మఱియొకటి నాకేదియు కోరదగినది లేదు.

శతాయుషః పుత్రపౌత్రాన్ వృణీష్య
బహూన్ పశూన్ హస్తీ హిరణ్య మశ్వాన్
భూమేర్ మహదాయతనం వృణీష్య
స్వయం చ జీవ శరదో యావ దిచ్ఛసి. ౨౩

శతాయుషః=నూతేండ్ల ఆయువుగల, పుత్రపౌత్రాన్=కొడుకులను, మనుమలను, వృణీష్య = కోరుము, బహూన్ పశూన్=అలమందలను హస్తీ హిరణ్యం=గజములను, బంగారమును, అశ్వాన్=గుఱ్ఱములను, భూమేః=భూమియొక్క. మహత్ ఆయతనమ్=విశాలభాగమును-మాండలిక రాజ్యమును, వృణీష్య = కోరుకొనుము. స్వయం చ = నీవుకూడ యావత్ శరదః ఇచ్ఛసి = ఎన్నియేండ్లు జీవింపగోరుదువో, (అన్నియేండ్లు) జీవ=జీవింపుము.

యముడు కోరదగినవి యేవో స్వయముగానే సూచించి, వాని యందు నచికేతునకు ఆశ కల్గింప నిట్లనుచున్నాడు.

నచికేత ! పెక్కిండ్లు జీవించి నీకు సుఖముల నొసంగగల పుత్రులను, పౌత్రులను అడుగుము, ఆ పుత్రపౌత్రులను సుఖముగ జీవించుటకు వీలగునట్లు నీకు వలయునన్ని అలమందలను, ఏనుగులను, వానిని పోషించుటకు తగినంతగా సువర్ణాది ధనములను ఇత్తును; తీసికొనుము. ఈ సంపదలతో వర్ధిల్లుటకు తగినంత భూభాగమును, దానిని బాలింపదగు నధికారము నిత్తును; గైకొనుము. ఇంతేగాక యీ సంపదలవలన గలుగు సుఖముల ననుభవించుచు నీ వెంతకాలము జీవింప గోరుదువో అంత కాలము శరీరధారణ చేసి జీవింపుము.

యము డాడిన మాటలనుబట్టి చూడ నతడు విద్వాంసుడేకాక, జనకాదులవలె రాజ్యాధికారము గలవాడుగ నూహింపనగును. లేకున్న విశాల భూభాగముపై నీ కధికారముకూడ నిత్తును, కోరుకొనుమని నచికేతునితో నెట్లనగలడు ! హస్తీ హిరణ్యాదు లన్నియు నచికేతునకు ఆశ కల్పించుటకే యిత్తునని చెప్పినవైనను యము డనధికారియై చెప్పినదో వినువానికి వానియందు ప్రలోభము కలుగజాలదు. కావున నిట యము నొక మహానుభావుడైన సప్రాప్తుగ నూహింపనగును. ఈ విషయము రాజోవు పంక్తులవలనను దృఢపడుచున్నది.

ఏత త్పుత్యం యది మన్యసే వరం

వృణీష్వ కోరుకొమ్ము, విత్తం చిరజీవికాం చ

మహాభూమౌ నచికేత స్త్వమేధి

కామానాం కామభాజం కరోమి.

౨౪

ఏకత్తుత్యం=పూర్వము చెప్పినదానితో సమానమగు, వరం= మఱియొక కోరిక యేదేని, యది మన్యసే = ఉన్నట్లు ఎంచెదవేని, వృణీష్వ=కోరుకొమ్ము, విత్తం=సువర్ణాదిధనమును, చిరజీవికాం చ= చిరకాలమువఱకు జీవితముగూడ కోరుకొనుము, నచికేతః = నచికేతః, మహాభూమౌ=ఈ విశాలభూమియందు, త్వం=నీవు, ఏధి=రాజుగ వర్ధిల్లుము, కామానాం=కామములకు, (త్వా=నిన్ను), కామభాజం=కామభాగిగ-కాహర్షునిగ, కరోమి=చేయుదును.

నచికేతః : నేను పూర్వము నిర్దేశించినవికాక యింకను నేదేని వరము కోరుము. సువర్ణాదిధనము, నిశ్చితమైన జీవితయు అన్నియు ఆత్మ విషయికవరమునకు సమానములుగ నెంచెదవేని వానిని గోరు కొనుము. ఈ విశాలభూమికి శాసకుడ వగుము. దివ్యములు, మానుషములు నగు కామములు నిన్ను వరించునట్లు చేయుదును. నీ యిచ్ఛవచ్చిన సుఖ

ముల ననుభవించుము. అని యముడు నచికేతున కింకను ఆశలను గల్పింపజూచెను.

ఇంకను మానవులకు దుర్లభములైన కోరికలు కూడ నచికేతునకు సులభసాధ్యము లగునట్లు చేయుదునని యముడు చెప్పుచున్నాడు.

యే యే కామా దుర్లభా మర్త్యలోకే
సర్వాన్ కామాన్ శృంధితః ప్రార్థయస్వ
ఇమా రామాః సరథాః సతూర్యా
న హీదృశా లంభనీయా మనుష్యైః
అభిర్ మత్ ప్రత్యాభిః పరిచారయస్వ
నచికేతో! మరణం మానుప్రాక్షీః. ౨౫

మర్త్యలోకే = మానవలోకమున. యే యే కామాః = యే యే కోరికలు, దుర్లభాః = లభించుటకష్టమో, సర్వాన్ కామాన్ = అట్టి కోరికల నన్నింటిని, శృంధితః = స్వేచ్ఛగా, ప్రార్థయస్వ = కోరుకొమ్ము, సరథాః = రమణసాధనములైన యానములతో గూడిన, సతూర్యాః = వాదిత్రాది వాదనములుగల, ఇమాః రామాః = ఈ స్త్రీలను, నీ కిత్తును, ఈదృశాః = ఇట్టివారు. మనుష్యైః = సాధారణ మానవులచే, లంభనీయాః = పొందదగినవారు, న హి = కారు, మత్ ప్రత్యాభిః = నాచే నీయబడు, అభిః = ఈ స్త్రీలచే, పరిచారయస్వ = సేవలు చేయించుకొనుము, నచికేతః = ఓ నచికేత! మరణం = మృత్యువిషయమును, మానుప్రాక్షీః = అడుగకు.

నచికేతునకు ప్రలోభము గలిగింప యము డిట్లు పలుకుచున్నాడు. నచికేత! ఈ లోకమున మానవులకందని కామన లెన్నియో యున్నవి. వాని నన్నింటిని నీవు కోరుకొమ్ము. చూడు ఈ రమణులను. వీరికి నిన్ను సుఖింపజేయుటకు వలయు సాధనములన్నియు నున్నవి. వాద్య విశేష

ములు, వాహనములు, ఇతర సాధనములుగల యిట్టి కాంతలు మానవులకు లభింపదు. నా పనుపున వీరు నీ కన్నివిధములగు సేవలు చేయదురు. వీరిని గ్రహించి సుఖియింపుము. మరణవిషయము నన్నడుగకుము. ప్రలోభనాత్మకములగు యముని వచనము లాలకించి నచికేతు డిట్లు చున్నాడు.

శ్లోభావా మర్త్యస్య య దంతకై తత్

సర్వేంద్రియాణాం జరయంతి తేజః

అపి సర్వం జీవిత మల్పమేవ

తనైవ వాహా స్తవ నృత్యగీతే.

౨౬

అంతక!=ఓ యమ !. యత్=ఏ కారణమువలన, శ్లోభావాః = నశ్వరములైన యీ ప్రాపంచిక పదార్థములన్నియు, మర్త్యస్య = మనుజుని, సర్వేంద్రియాణాం=ఇంద్రియములకు సంబంధించిన, తేజః = ప్రతాపమును, జరయంతి=నశింపజేయునో, అందువలన, ఏతత్ సర్వం జీవితం అపి=ఈ జీవితమంతయు, అల్పం ఏవ=స్వల్పమే, వాహాః= వాహనములు, నృత్యగీతే=నృత్యగీతములు నన్నియు, తవ ఏవ=నీవే యుంచుకొనుము.

ఓ యమ ! లోకమున సుఖముల నొసంగు నీ పదార్థములన్నియు నశ్వరములు. నే డున్నవి రే పుండునని చెప్పజాలము, ఈ భోగసాధనము లన్నియు అనుభవించువారి యింద్రియపటుత్వమును నన్నగిల్లజేయును. ఎంతకాలము జీవించినను, ఎన్ని సుఖముల ననుభవించినను నంతయు అల్పమే. ఎల్లప్పుడు నీ సుఖము లుండవుకదా ! కావున ఈ సిరింసదలు ఈ వాహనములు, వాహన సహితమైన యీ రమణులు, వీరు పాడు పాటలు, వీ రాడు ఆటలు నన్నియు నీవే యుంచుకొనుము. వీనివలన

కలుగు ప్రయోజనము నా కక్కఱలేదు. అని నచికేతుడు ఇంకను నేమొ చెప్పచున్నాడు.

న విత్తేన తర్పణీయో మనుష్యో
లక్ష్మిమహే విత్త మద్రాక్ష్యచే త్త్వా
జీవిష్యామో యావ దీశిష్యసి త్వం
వరస్తు మే వరణీయః స ఏవ.

౨౭

మనుష్యః=మానవుడు, విత్తేన=ధనముతో-భోగముతో, న తర్పణీయః=తృప్తినిొందజాలడు, త్వా=నిన్ను, అద్రాక్ష్యచేత్=దర్శనము చేసికొనగలిగితే, విత్తం = ధనమును-భోగమును, లక్ష్మిమహే = పొందగలము, త్వం=నీవు, యావత్=ఎంతకాలము, ఈశిష్యసి=నాకు రక్షకుడవుగ నుందువో, (అంతకాలము) జీవిష్యామః=జీవింపగలము, మే=నాకు, వరణీయః వరః తు=వరింపదగిన వరము మాత్రము, సః ఏవ=అదియే.

ఓ యమ : ఎక్కువ ధనమునుగాని, భోగమునుగాని పొంది మనుష్యుడు దానితో తృప్తినిొంద నర్హుడుకాడు. భోగములను అనుభవించి తృప్తిని పొందుట దుర్బలము. నీ దర్శనము లభించినమీదట మనుజునకు విత్తలోప మేల యుండును ? అయ్యది కోరి సంపాదించుకొనవలసినది కాదు. నీ కృపవలననే కలుగును. ఇంతేకాక నీ దయ యున్నంతకాలము నీ రక్షణలో నున్న వారికి జీవితలో మాత్రము కొంత యేల కలుగును ? కావున దయతో నాకు మరణానంతర స్థితిని గూర్చియే తెలుపుదురు గాక ! అంతకంటె నా కభిలషింపదగిన దింకొకటి లేదు.

అజీర్యతా మమృతానా ముపేత్య
జీర్యన్ మర్త్యః క్వథః స్థః ప్రజానన్
అభిధ్యాయన్ వర్ణరతిప్రమోదాన్
అతి దీర్ఘే జీవితే కో రమేత.

౨౮

వర్జితప్రమోదాన్ = గౌరవర్జులవలనను, స్త్రీ సంగమాదులవలనను, గలుగు సుఖములను, అభిధ్యాయన్ = వాస్తవమున దుఃఖములకు మూలములని తెలిసికొనుచు, అజీర్ణతాం = వృద్ధావస్థను పొందని, అమృతానాం = అమరులను - ముక్తులను ఉపేత్య = పొంది, క్వథః స్థః = అడుగున భూమియందు - నికృష్టదశలో నుండు, మర్త్యః = మనుజుడు, జీర్ణన్ = నిత్యము జీర్ణావస్థను పొందువాడై, ప్రజానన్ = బాగుగ తెలిసి, తెలిసి, అతిద్వీ జీవితే = చిరకాలము జీవించుటలో, కః = ఎవడు, రమేత = రమించును ?

మతీయ నో యమ ! మీవంటి జీవన్ముక్తులయిన మహానుభావుల దర్శనము లభించిన మీదటను భూమియందు దీర్ఘజీవనము కావలయునని యభిలషించు మానవు డెవడు ? సౌందర్యవతులయిన స్త్రీల సాంగత్యమున కలుగు సుఖములు శాశ్వతములు కావని తెలిసియు దీర్ఘజీవనమును కోరి ప్రయోజనమేమి ? ఆధోలోకమగు నీ భూమియందుండు మనుష్యుడు నిత్యము జీర్ణించుచు నొకనాడు మరణించువాడేకదా ! ఇదియంతయు తెలిసి తెలిసి దీర్ఘజీవనము నభిలషించి ప్రయోజన మేమి యుండును ? కావున మీరు వర్జించిన ధన కనక వస్తు వాహనాదులు నన్ను భ్రమపెట్టజాలవు.

యస్మిన్నిదం విచికిత్సంతి మృత్యో !

య త్సంపరాయే మహతి బ్రూహి న స్తత్

యోఽయం వరో గూఢ మనుప్రవిష్టో

నాన్యం తస్మాన్నచికేతా వృణీతే.

౨౯

మృత్యో ! = ఓయమ ! యస్మిన్ = ఏ మరణవిషయమున, ఇదం విచికిత్సంతి = ఆత్మ ఉన్నదా ? లేదా ? ఉన్నచో నది యెట్లుండును ? అను నిట్టి సంశయము కలుగునో, మహతి సంపరాయే = గొప్పదియగు, పర

లోక సంబద్ధముగు విషయమున, యత్=ఏ ప్రయోజనము కలదో, తత్=అది, నః=మాకు, బ్రూహి=చెప్పుము, యః ఆయం వరః=ఈ వరము, గూఢం అనుప్రవిష్టః=గహనము-సులభముగ బోధపడునదికాదు, మనస్సునకు నచ్చినది, తస్మాత్=అందువలన, నచికేతాః=నచికేతుడు, అన్యం వరం=ఇతర వరమును, న వృణోతే=వరింపడు.

మరణానంతరమున ఆత్మ యుండునా ? అని యనేకులు సందేహించుచుందురు. ఆత్మా స్థిత్వమునకు సంబంధించిన విషయమును మించిన విషయ మింకొకటి లేదు. ఇయ్యది సులభముగ తెలియునదియై కాదు. కావున యమ : ఆచార్య ! దయతో నాకీ విషయమును బోధింపుడు : అన్యము సపేక్షింపజాలను.

నచికేతుడు లౌకిక సుఖ సంపదల నపేక్షింపక యాత్మ విషయమునే తెలిసికొన వలయునను దృఢ సంకల్పమును ప్రకటించెను.

ప్రథమవల్లి సమాప్తము

ద్వి తీ య వ ల్లి

అన్య చ్చేయోఽన్య దుతై వ ప్రేయ

స్తే ఉభే నానార్థే పురుషగ్ం సిసీతః

తయోః శ్రేయ ఆదదానన్య సాధు భవతి

హీయతేఽర్థాద్ య ఉ ప్రేయో వృణోతే.

౧

శ్రేయః=శ్రేయస్సు, అన్యత్=వేఱు, ఉత=మఱియు, ప్రేయః=ప్రేయస్సు, అన్యత్ ఏవ=వేఱే, తే ఉభే=ఆ రెండును, నానార్థే=విభిన్న ప్రయోజనములు గలవియై, పురుషం=మనుష్యుని, సిసీతః=బంధించును, తయోః=ఆరెండింటిలో, శ్రేయః=శ్రేయస్సును, ఆదదానన్య=గ్రహించు వానికి, సాధు భవతి = మేలు కలుగును, యః = ఎవడు, ప్రేయః = ప్రేయస్సును. వృణోతే=వరించునో, (ఆతడు) అర్థాత్=ప్రయోజనము నుండి, హీయతే=భ్రష్టు డగును.

యముడు నచికేతునకు నానావిధములగు సిరిసంపదల నొనంగుడు నని పలువిధముల జెప్పి యతనికి లోభబుద్ధి కలిగింప యత్నించి చూచెను. కాని, నచికేతు డా ప్రలోభనముల నంగీకరింపక మరణానంతరవిషయ మునే తనకు బోధించుమని యముని ప్రార్థించెను. ఇట్లు నచికేతునకు ఆధ్యాత్మికవిషయమునందుగల దృఢతను గుర్తించి యముడు జ్ఞానోప దేశమును జేయ నారంభించుచున్నాడు.

నచికేత : లోకమున మానవుడు నడుచుకొనుటకు రెండువిధము లగు మార్గము లున్నవి. ఒకటి శ్రేయోమార్గము, రెండుప్రేయోమార్గము. శుభములను కలిగించుచు మోక్షమును లభింపజేయు మార్గము శ్రేయోమార్గ మనబడును. లోకమున ములను కలిగించు శ్రీధనాద్వైశ్వర్యములతో

కాలము నయించుట ప్రేయోమార్గము. ఈ రెండు మార్గములు పరస్పరము ఒకదానికంటె నింకొకటి విలక్షణముగ నుండును. శ్రేయస్సును గలిగించు మార్గము ప్రథమమున క్లిష్టముగా దోచును. నీరసముగ నుండును. అంతిమ పరిణామము శాశ్వతసుఖకర మగును. ప్రేయోమార్గము ప్రథమమున సుఖవంతమై పరిణామదశలో దుఃఖము లొదవజేయును. ఇట్టి రెండు మార్గముల ప్రయోజనములు భిన్నముగానే యుండును. కావున శ్రేయస్సును గ్రహించువాడు మేలు పొందును. ప్రేయస్సును గ్రహించువాడు ముఖ్యప్రయోజనమైన నిరంతరసుఖమును బొందనివాడై దుఃఖములలో చిక్కువడును.

శ్రేయశ్చ ప్రేయశ్చ మనుష్య మేతః

తౌ సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః

శ్రేయో హి ధీరోఽభి ప్రేయసో వృణోతే

ప్రేయో మందో యోగక్షేమాద్ వృణోతే.

౨

శ్రేయః చ=శ్రేయస్సు, ప్రేయ శ్చ=ప్రేయస్సు, అను నీరెండును, మనుష్యం=మానవుని, ఏతః = ప్రాప్తించును, తౌ = ఆ రెండిటిని, సంపరీత్య = బాగుగ నాలోచించి, ధీరః = బుద్ధిశాలి-విద్వాంసుడు, వివినక్తి = వానిలో గల మంచి చెడుగులను వేరువేరుగ దెలిసికొనును. ధీరః = విద్వాంసుడు, ప్రేయసః = ప్రేయోమార్గముకంటె, శ్రేయః హి = శ్రేయోమార్గమునే, అభివృణోతే = స్వీకరించును, మందః = మందబుద్ధియైనవాడు, యోగక్షేమాత్=యోగక్షేమములకు సంబంధించిన, ప్రేయః=ప్రేయస్సును వృణోతే=వర్జించును.

ఈ లోకమున వర్తించుమానవునకు శ్రేయోమార్గము ప్రేయోమార్గము రెండును అనుసరింపదగినవై తోచును. సాధారణ మానవు డా రెండు మార్గములలోగల భేదమును, మంచిచెడుగులను గుర్తింపజాలడు. బుద్ధిమంతు

డగు విద్వాంసుడు ముక్తిసాధనమగు శ్రేయోమార్గమునందలి శ్రేష్ఠతను గుర్తించి దానినే యనుసరించును. మందబుద్ధికి ధనాదులను సంపాదించుట, సంపాదించినవానిని రక్షించుట యనెడి యోగక్షేమాత్మకమగు ప్రేయోమార్గము మంచిదిగా కనుపించును. అందువలన నతడు దానినే గ్రహించి జీవితమంతయు యోగక్షేమములలో మగ్ను డగును. తరించుటకు సాధనమైన శ్రేయోమార్గమునకు దూరముగా నుండును. సాంసారిక సుఖానుభవమే యతనికి పరమార్థ మగును.

స త్వం ప్రియాన్ ప్రియారూపాం శ్చ కామాన్
అభిధ్యాయ స్సచికేతోఽత్యస్రాక్షీః
నై తాగ్ం సృంకాం విత్తమయీ మవాప్తో
యస్యాం మజ్జంతి బహవో మనుష్యాః.

3

నచికేతః ! = ఓ నచికేత ! సః త్వం = ఆ నీవు, ప్రియాన్ = ప్రియులగు పుత్రపౌత్రులను, ప్రియరూపాన్ = ప్రేమను గలిగించు రూపములుగల స్త్రీలను, కామాన్ చ = నానావిధములయిన కోరికలనుగూడ, అభిధ్యాయన్ = వానిలోగల చెడుగులను బాగుగ నాలోచించినవాడవై, అత్యస్రాక్షీః = త్యజియించితివి, ఏతాం = ఈ, విత్తమయీం = ధనాదులతోగూడిన భోగరూపమగు, సృంకాం = సంతెలను, న అవాప్తః = పొంద వైతివి, యస్యాం = దేనియందు, బహవః మనుష్యాః = మనుష్యులలో పెక్కురు, మజ్జంతి = మునుగుదురో.

నచికేతుని బుద్ధిమత్త్వమునకు సంతోషించిన యముడు అతని నిట్లు అభినందించుచున్నాడు. 'నచికేత ! నిన్ను నే నెన్నివిధముల ప్రలోభింప జేయదలచినను వానికి లోబడినవాడవు కావు. లోకమున నెల్లరకు ప్రియములుగా దోచు పుత్రపౌత్రులను, సిరిసంపదలను, భోగభాగ్యములను, స్త్రీరత్నములను నన్నింటిని త్యజియించితివి. నీ బుద్ధివైభవము

నే మనవచ్చును! సాంసారిక సుఖములం దనురక్తుడు కానివాడే ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానమున కర్హుడగును. జనులలో నధిక సంఖ్యాకులు ధనకనకవస్తువాహనాదులను సంపాదించి వానివలన లభించు స్వల్పసుఖములలో మునిగి తేలుచుండురు. వానిని నీ వఖిలషింపవైతివి, వానివలన నేర్పడు పరిణామదుఃఖమును గుర్తించినవాడవు. నీ జన్మ ధన్యము.

దూర మేతే విపరీతే విషూచీ

అవిద్యా యా చ విద్యేతి జ్ఞాతా

విద్యాఽభీప్సినం నచికేతసం మన్యే

న త్వా కామా బహవో లోలుపంత.

ర

యా=ఏ ప్రేయస్సు, అవిద్యా=అవిద్య యనియు, చ=మఱియు నే ప్రేయస్సు, విద్యా=విద్యయనియు, జ్ఞాతా=విద్వాంసులచే తెలియబడినదో, యే తే = ఈ రెండును, దూరం = ఒకదాని కింకొటి మిక్కిలి దూరము-పరస్పర భిన్నములు, విపరీతే=పరస్పర విరుద్ధములు, విషూచీ=విరుద్ధఫలములను సూచించునవి, నచికేతసం=నచికేతుని, విద్యాభీప్సినం=విద్య యనెడి శ్రేయోమార్గమును కోరువానినిగ-విద్యార్థిగ, మన్యే=నేను తలంచుచున్నాను, త్వా = నిన్ను, బహవః కామాః = పెక్కుకోరికలు, న లోలుపంత=లోలుపుని చేయజాలకపోయినవి.

శ్రేయోమార్గము మోక్షదాయకము, ప్రేయోమార్గము లౌకిక సుఖములను జేకూర్చుచు తుదకు దుఃఖరూపమున పరిణమించును. కావున నీ రెండు మార్గములలో నెంతో భేద మున్నది. ఇవి చీకటి వెలుగులవలె పరస్పర విరుద్ధములు. భిన్న భిన్న ఫలములను సూచించునవి. విద్వాంసులు వీనిని క్రమముగ విద్య, అవిద్య యని పిలుతురు. శ్రేయోమార్గము ననుసరించువానికి క్రమముగ వివేకము కలుగును. ప్రేయోమార్గమును స్వీకరించినవాడు అవివేకియై మోక్షమునకు దూరమగును. శ్రీధన్వైశ్య

ర్యముల నన్నింటిని నచికేత : నీ వఖిలపింపవై తివి. కావున నీవు శ్రేయో
మార్గమును-విద్యను వరించితివి, నీవు ధీరుడవు.

అవిద్యాయా మంతరే వర్తమానాః

స్వయం ధీరాః పండితమ్మన్యమానాః

దండ్రమ్మమాణాః పరియంతి మూఢాః

అంధేనై వ నీయమానా యథాఽంధాః.

౫

అవిద్యాయాం అంతరే = అంధకారమువంటి అజ్ఞానముమధ్య-
ప్రేయోమార్గమున, వర్తమానాః = వర్తించువారు - నడచుకొనువారు,
స్వయం = తమ్ముదాము, ధీరాః = విద్వాంసులు - బుద్ధిమంతులు ఆనియు,
పండితమ్మన్యమానాః = ఆత్మజ్ఞులనియు నెంచువారై, దండ్రమ్మమాణాః =
కుటిల మార్గమున నడచుకొనుచు, మూఢాః=విక్షిప్త మనస్కులై, మోహా-
కన్ములై, అంధేన ఏవ = గ్రుడ్డివానిచే, నీయమానాః = కొనిపోబడు,
అంధాః యథా=గ్రుడ్డివారివలె, పరియన్తి=లోకమున నెల్లయెడల ప్రవిండు
పండురు.

లోకమున నెక్కుడుగ సాంసారికజనులు ప్రేయోమార్గము ననుస-
రించువారుగానే యుందురు. వారికి వివేక ముండదు. ఏది శ్రేయః సాధ-
కమో, ఏది దుఃఖకారకమో గుర్తించజాలరు. ఆయినను తమ్ముదాము
మంతులనియే-శాస్త్రవేత్తలుగానే యెంచుకొందురు. వారే పండితమ్మ-
న్యులు. మూఢులై త్రిమలో పడియుందురు. లోకమున నానావిధప్రవృ-
త్తులు కలవారై నిరంతరము విశ్రాంతి యనున దెఱుగక సీరినంపదలకై
సాకులాడుచుందురు. అట్టివారు గ్రుడ్డివాని ననుసరింప గ్రుడ్డివారిగతిని
గొందక మఱియేమి కాగలరు !

న సాంపరాయః ప్రతిభాతి బాలా

ప్రమాద్యంతం విత్తమోహేన మూఢం

అయం లోలో నాస్తి పర ఇతి మానీ

పునః పున ర్వశ మాపద్యతే మే.

౬

విత్తమోహేన = ధనాది సుఖసాధనములయెడ గల బుద్ధితో, మూఢం=అజ్ఞానియయి, ప్రమాద్యంతం=శుభము నాచరించుటలో నలసతను జూపు, బాలం=వివేకములేని పురుషునకు, సాంపరాయః = పరమార్థసాధనము (అపరిగ్రహము - ఈశ్వరప్రణిధానము - తపశ్చరణము మున్నగునవి.) న ప్రతిభాతి = స్మరణకు రాదు - రుచింపదు, అయం లోకః = ఇది యే లోకము - ఈ ప్రత్యక్ష ధన దాన్య దారాపుత్రులే లోకము, పరః=ఇంకొకటి - ఇంతకు మించినది, నాస్తి=లేదు, ఇతి మానీ = అని యెంచువాడు, పునః పునః = మాటిమాటికి-పలుమాలు, మే వశం = నా వశమున - మృత్యువశమున, ఆపద్యతే = చిక్కుకొనుచు - జన్మమరణపరంపరలో బడియుండును.

ధనము, దాన్యము, స్త్రీలు, పుత్రులు మున్నగు లౌకిక సంపదలు సుఖమును కలిగించునవిగ నెంచి యవి నశించినపుడు జనులు శోకగ్రస్త లగుదురు. వారు శాస్త్రీయభాషలో మూఢులు, బాలురు ననబడుదురు. అట్టి వారు ఈశ్వర సుఖసాధనములైన తపశ్చరణాదుల నాచరింపరు. అహింస, సత్యము, శౌచము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము మున్నగు శుభకర్మముల నాచరింపరు. అట్టి శుభచరణమున అలసులై వర్తింతురు. వారికి ఇహము తప్ప పరము లేదు. కావున వారు ఐహికసుఖములను గోరి నిరంతరము యోగక్షేమములందు చిక్కుకొని యుండురు. జన్మమరణ పరంపరనుండి తప్పించుకొనజాలక దుఃఖములపా లగుదురు. ఇయ్యది ప్రేయోమార్గము ననుసరించువారి రీతి.

శ్రవణాయాపి బహుభిర్ యో న లభ్యః
 శృణ్వంతోఽపి బహవో య న్న విద్యుః
 ఆశ్చర్యోఽస్య వక్తా కుశలోఽస్య లభా
 ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్టః.

౭

యః=ఏ యాత్మ, బహుభిః=అనేకులచే, శ్రవణాయ అపి=వినుట
 తైనను, న లభ్యః = పొందబడదో, బహవః = అనేకులు, శృణ్వంతః
 అపి=వినుచున్నవారయ్యు, యం=ఏ యాత్మను, న విద్యుః=తెలిసికొనరో,
 అస్య వక్తా = ఆ యాత్మను గుఱించి బాగుగ చెప్పగలవాడు, ఆశ్చర్యః=
 అద్భుత పురుషుడు, అన్యః=ఆ యాత్మను, లభా=పొందువాడు, కుశలః =
 ప్రవీణుడు-కుశలుడు, కుశలానుశిష్టః=సమర్థుడైన గురువుచే నుపదేశము
 పొందినవాడై, (అన్య) జ్ఞాతా = ఆ యాత్మ నెఱుగువాడు, ఆశ్చర్యః =
 అద్భుత పురుషుడే యగును.

ప్రేయోమూర్గమును విడిచి శ్రేయోమూర్గము ననుసరించు వ్యక్తులు
 లోకమున నరుదుగా నుందురు. మానవులలో ననేకులు ఆత్మనుగూర్చి
 వినుటకును నోచుకొనరు. యోగక్షేమములలో నిరంతరము ప్రాకులాడుచు
 జనులు పెక్కురు ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించుటకై జ్ఞానుల యుపదేశ
 ములనైనను విన నవకాశము కల్పించుకొనరు. ఉపదేశములను విను
 చుండువారిలోకూడ పెక్కురు ఆత్మ యన నేమో ఎఱుగరు. ఆత్మ
 యిట్టిదియని బాగుగ చెప్పగల వ్యక్తి మనుజులలో అద్భుత పురుషు డన
 దగును. ఆత్మనుగూర్చి విని మనన నిదిధ్యాసనముల మూలమున దాని
 నెఱుంగు వ్యక్తియు కుశలు డనదగును. ఆత్మనుగూర్చి యుపదేశించువాడు
 నతికుశలుడై యుండవలెను. అట్టివానిచే నుపదేశింపబడియు ఆత్మ నెఱుగు
 వ్యక్తి యద్భుతమైన వా డనకతప్పదు.

ఆత్మజ్ఞానము శ్రేయోమార్గానుగామికి లభించు ఫలము. ఆఫలమును కోరువారును అందులకు యత్నించువారును లోకమున నరుదుగా నుండు రని భావము.

న నరేణావ రేణ ప్రోక్త ఏష

సువిజ్ఞేయో బహుధా చింత్యమానః

అనన్యప్రోక్తే గతి రత్ర నాస్తి

అణీయాన్ హ్యతర్క్య మణుప్రమాణాత్.

౮

బహుధా=అనేక విధముల, చింత్యమానః=యోగులచే హృదయ మున ద్యానింపబడు, ఏషః=ఈ యాత్మ, అవరేణ నరేణ=సామాన్య మనుజునిచే, ప్రోక్తః=ఉపదేశింపబడినచో, న సువిజ్ఞేయః=బాగుగ తెలియ బడనేరదు. అనన్యప్రోక్తే=నాచే-నా వంటివానిచే నుపదేశింపబడిన, అత్ర=ఈ యాత్మవిషయమునందు, గతిః=సంశయము, నాస్తి=ఉండదు. హి=కారణమేమన, అణుప్రమాణాత్=సూక్ష్మపరిమాణముగ దానికంటె, అణీయాన్=మిక్కిలి సూక్ష్మము, (కావున) అతర్క్యం=కేవల మూహింప దగినది కాదు.

ఆత్మజ్ఞానికాని సాధారణ మనుజుడు ఆత్మనుగూర్చి యుపదేశింప నర్హుడుకాడు. అట్టివానిచే నుపదేశింపబడిన వ్యక్తికి ఆత్మనుగూర్చి యెన్ని విధముల నాలోచించినను ఆత్మ తెలియబడదు. బ్రహ్మనిష్ఠుడైన వ్యక్తి ఆత్మను గుఱించి బోధించిన మీదట వినువానికి-శిష్యునకు ఆత్మవిషయ మున ఉన్నదా ? లేదా ? అను నిట్టి సంశయ ముండదు. కేవల తర్కము వలన-ఉహించుటవలననే ఆత్మజ్ఞానము కలుగజాలదు. ఆత్మసూక్ష్మపదార్థములకంటె మిక్కిలి సూక్ష్మము.

పై పంక్తులలో ఆత్మ సులభముగా తెలియబడునది కాదనియు,

అది యత్యంతము సూక్ష్మమనియు, ఊహకు-తర్కమునకు అందరాని దనియు వర్ణింపబడినది.

ఆత్మ శబ్ద మియ్యెడల జీవాత్మకు, పరమాత్మకు రెండింటికి సామాన్యవాచకముగ నేను వాడుచున్నాను. నచికేతునకు ఆత్మపరమాత్మల విషయముననేకదా సందేహము కలిగినది, ఆ సంశయమును దీర్చుటకే యము డిట ప్రయత్నించుచున్నాడు. ఆత్మవిషయక సందేహమును దీర్చ గల వ్యక్తుల ప్రావీణ్య మిట వాగుగ చెప్పబడినది. అట్లే యాత్మవిషయ మునగల సంశయములను దీర్చుకొని ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించి ముక్తిని పొందు వ్యక్తులును లోకమున నరుదుగ నుండురనియు బోధింప బడినది. ఆత్మనుగూర్చి యుపదేశించు వ్యక్తులు, విని యెఱుగగోరు వ్యక్తులు ఈ యిరుతెగలకు చెందినవారిని లోకమున విశిష్టలుగానే యము డిట వర్ణించియున్నాడు. 'అనన్యప్రోక్తే గతి రత్ర నాస్తి' అను నీ వాక్యము నందలి 'అనన్యప్రోక్త' శబ్దమును వ్యాఖ్యాతలు భిన్నభిన్న ముగ వ్యాఖ్యానించియున్నారు.

శ్రీ శంకరాచార్యులు ఈ పదము నిట్లు వ్యాఖ్యానించియున్నారు.

“అనన్యప్రోక్తే-అనన్యేన = అపృథక్, దర్శినాచార్యేణ ప్రతిపాద్య బ్రహ్మాత్మభూతేన, ప్రోక్తే = ఉక్తే, ఆత్మని, గతిః = అనేకథాస్తి నాస్తి ఇత్యాది లక్షణా చింతా గతిః, అత్ర = అస్మిన్ ఆత్మని, నాస్తి = న విద్యతే.”

తనకంటె వేఱుగ జూడని ఆచార్యునిచే ప్రతిపాద్యమగు బ్రహ్మ రూపుడైనవానిచే ఉపదేశింపబడిన ఆత్మవిషయమున ఉన్నదా? లేదా? అను నిట్టి సంశయ ముండదు.

ఇట 'అనన్యప్రోక్త' శబ్దమునకు తానే బ్రహ్మమని యెఱిగిన - బ్రహ్మముకంటె భిన్నముకాని - ఆచార్యునిచే చెప్పబడిన ఆత్మవిషయ మున సంశయ ముండదని శంకరస్వాముల యభిప్రాయము. శంకర

స్వాములు ఉపనిషత్తులకు ప్రతిపాద్య విషయము బ్రహ్మమనియు, జీవుడు బ్రహ్మముకంటె భిన్నుడు - వేఱుకాదనియు నిశ్చయించుకొని యిట 'అనన్య' శబ్దమునకు ప్రతిపాద్య బ్రహ్మత్వభూతుడని అర్థము చెప్పి యున్నారు.

కాని, ప్రస్తుత ప్రకరణమునకు జీవ బ్రహ్మైక్యము ప్రతిపాద్య విషయ మనుటకు హేతువు కనుపింపదు. నచికేతుడు యముని ప్రశ్నించిన విషయము జీవబ్రహ్మము లేకమా? కాదా? అని కాదుగదా! 'మరణించిన తదుపరి ఆత్మ ఉన్నదా? లేదా?' అను సంశయము ప్రశ్నకు విషయము. నచికేతుని సంశయమును దొలగించుటకు ఆత్మకాని, పరమాత్మ కాని యున్నదని యింతవఱకు ప్రతిపాదించబడలేదు. జీవాత్మ పరమాత్మల యస్తీత్వమే యింతవఱకు ప్రతిపాదించబడనందున వాని యైక్యత యిట ప్రస్తుతవిషయమెట్లు కాగలదు? కావున శంకరస్వాములు వ్రాసిన యర్థము విచారనహ మనజాలము.

అనన్యుడు-అన్యుడు కానివాడు. ఇట ఉపదేశించువ్యక్తి యముడు. అతడు తనకంటె అన్యుడైనవాడు ఉపదేశించినచో ఆత్మవిషయక సంశయము దూరము కాజాలదు. కావున తాను ఉపదేశించునపుడే వినువానికి (నచికేతునకు) మరణానంతరమున నుండునా? ఉండదా? యను సంశయము ఉండదు-మారమగును. అని చెప్పదలచియే 'అనన్యప్రోక్షే గతి రత్ర నాస్తి' అని యముడు చెప్పియున్నాడు. యముడు ఆత్మనిష్ఠుడు. కావున నతడు పదేశించినమీదట ఆత్మవిషయమున సంశయము ఉండనేరదని యభిప్రాయము. కాగా అనన్యశబ్దమునకు యముడనియే యర్థము చెప్పుట యుక్తమగును.

నైషా త ర్కేణ మతి రాపనేయా

ప్రోక్షాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ట!

యాం త్వ మాపః సత్యధృతిర్ బతాసి

త్వాదృష్ నో భూయా న్నచికేతః ప్రప్తా.

౯

నచికేతః = ఓ నచికేత! , ఏషా మతిః = ఈమతి-ఈ జ్ఞానము
తర్కేణ = తర్కముతో, న ఆవనేయా = త్యజింపదగినది కాదు,
ప్రేష్ఠః = ఓప్రియనచికేత! , అన్యేన ఏవ = ఇతరునిచేతనే - తార్కికుని
కంటె భిన్నుడైన బ్రహ్మనిష్ఠునిచేతనే, ప్రోక్తా = తెలుపబడిన. ఈ మతి,
సుజ్ఞానాయ = ఉత్తమ జ్ఞానమును గలిగించును, సత్యధృతిః = సత్యమైన
దృతిగలవాడవగు, త్వం = నీవు, యాం = ఏ మతిని, ఆపః = పొందితివో,
జత = వత్స! , త్వాదృష్ = అట్టి మతిగల నీవంటి, ప్రప్తా = ప్రశ్నకర్త,
నః = మాకు, భూయాత్ = లభించునుగాక !

ఆత్మవిషయకజ్ఞానము బ్రహ్మనిష్ఠులు, వేదాది సత్యశాస్త్రములందు
ప్రవీణులు నైనవారి యుపదేశముల మూలమున గలుగును. అట్టి జ్ఞాన
మును స్వబుద్ధితో నేదో యూహించి తర్కించి పోనాడుకొనరాదు.
తర్కము-ఊహ నందిగ్ధవిషయములను విచారించి నిశ్చయించుటకు
తోడ్పడుసాధనమే యగును. కాని కేవల తర్కముతో ఆత్మ నెఱుంగుట
సాధ్యముకాదు. ఊహ(తర్కము)ఇంద్రియజ్ఞానము-ప్రత్యక్ష ప్రమాణము
మీద నాధారపడును. తర్కము అనుమాన ప్రమాణము. అయ్యది ప్రత్యక్ష
పూర్వకమగుట న్యాయవిదు లంగీకరింతురు, అందువలననే గౌతముడు
'తత్పూర్వక మనుమానమ్' 'అనుమానము ప్రత్యక్షపూర్వకము' అని
సూత్రించియున్నాడు.

ఆత్మవిషయక చిహ్నములేవియు ప్రత్యక్షములు కావు. అందు
వలన ప్రత్యక్షమగు ధూమము మూలమున అగ్నిని ఊహించుటకు -
తర్కించుటకు వీలైనట్లు ఆత్మ నూహమూలముననే యెఱుంగుటకు వీలు
లేదు. కావుననే యముడు నచికేతునకు 'అన్యేన' తర్కముకంటె భిన్న

మైన ఆత్మవిదుల యుపదేశము మూలమున సంపాదించిన మతి - బుద్ధి - జ్ఞానము 'సరియైనజ్ఞానము' అని యిట చెప్పినాడు.

అంతేకాక యము డిట నచికేతుని సత్యధృతియని ప్రశంసించి ఆత్మవిషయము నెఱుగదలచువాడు దృఢసంకల్పుడు కావలయుననియు సూచించినాడు. ఆత్మజ్ఞానము నాశించువ్యక్తి సాధారణ తర్కమువలన విచలించుడు కారాదనిభావము. సిరిసంపదల నన్నింటిని ఐహికాముష్మిక సుఖములతోబాటు తృణప్రాయముగ నీనడించి వానియందు విరక్తుడైన వ్యక్తియే ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించ నర్హుడగును. అతడే ముముక్షువు, బ్రహ్మవిదు లట్టివారినే శిష్యులుగా గ్రహించి ఆత్మోపదేశము చేయుదురు. కావుననే యముడు నచికేతుని ప్రశంసించుటయేగాక నీ వంటివారు మమ్ములనుజేరి ఆత్మవిషయము నడిగి తెలిసికొనుచుందురు.గాక!' అనియు పలికినాడు.

జానా మ్యహం శేవధిరి త్యనిత్యం

న హ్యధ్రువైః ప్రాప్యతే హి ధ్రువం తత్

తతో మయా నాచికేత శ్చిత్తోఽగ్నిః

అనిత్యైర్ ద్రవ్యైః ప్రాప్తవా నస్మి నిత్యమ్. ౧౦

శేవధిః = ధనాదులు, అనిత్యం = నిత్యముకాదు, ఇతి అహం జానామి=అని నే నెఱుగుదును. హి=నిశ్చయముగ, అధ్రువైః=స్థిరములు కాని సిరిసంపదల మూలమున, తత్ ధ్రువం = ఆ నిత్యవదార్థమగు ఆత్మ - పరమాత్మ తత్త్వము, న ప్రాప్యతే=లభింపదు, మయా=నాచే, నాచికేతః అగ్నిః = నచికేత నామకాగ్ని, అనిత్యైః ద్రవ్యైః = ఘృతాది పదార్థము లతో, చితః=చయనము చేయబడినది-సంపాదించబడినది. తతః=తస్మాత్ అమన, నిత్యం=నిత్యమగు పరమాత్మ తత్త్వమును, ప్రాప్తవాన్ అస్మి= పొందగలిగితిని.

యముడు నచికేతునితో ఇంకను నిట్లనుచున్నాడు. 'నచికేత ! లోకమునగల సిరిసంపదలు అన్నియు ననిత్యములని నే నెఱుగుదును. కామ్యకర్మములవలన లభించు సుఖవిశేషములు—అముష్మికములు కూడ శాశ్వతములు కావని నాకు చెలియును. అందువలన బ్రహ్మచర్యా ద్యాశ్రమములలో వేదవిహిత కర్మములను యథావిధిగ ఫలాపేక్షను విడిచి యాచరించితిని. ఇట్లు అనిత్యములయిన కర్మములమూలమునను, ఇంద్రియములమూలమునను సాధనమొనర్చి ద్రువమగు బ్రహ్మము నెఱుగ గలిగితిని'.

ఆద్రువములైన ఐహికాముష్మిక సుఖసాధనములం దానక్తి గలవా డాత్మసాక్షాత్కారమును పొందజాలడు. అనాసక్తున కయ్యది ప్రాప్యమని భావము.

శంకరపాదు లీ శ్లోకమునందలి 'అనిత్యైః ద్రవ్యైః' అను పదము లకు 'పశ్వాదిభిః' 'పశ్వాదులతో' అని భాష్య మొనరించి యున్నారు. నచికేతాగ్నిని నిర్వర్తించుటకు పశువులను సాధనములుగా గ్రహించి వానిని హింసించుటకు శంకరపాదుల కిష్టమగు నేని అది వైదికవిధానము నకు విరుద్ధమని మా యాభిప్రాయము. పశువులు ఘృత దుగ్ధాదుల నిచ్చి యజ్ఞసాధకములగునని యభిప్రాయపడియున్న నయ్యది గ్రాహ్యమే యగును. అందు వేద విధులకు విరోధ మావంతయు నుండదు.

కామ స్యాప్తిం జగతః ప్రతిష్ఠాం

క్రతో రనంత్య మభయస్య పారం

స్తోమమహా దురుగాయం ప్రతిష్ఠాం

దృష్ట్వా ధృత్యా ధీరో నచికేతోఽత్యస్రాక్షీః ౧౧

నచికేతః = ఓ నచికేత!, ధీరః = ధీశాలివైన నీవు, ధృత్యా = దైర్యముతో, దృష్ట్వా = చూచి-ఎఱిగి. కామస్యాప్తిం = కామభోగ

ప్రాప్తిని, జగతః = జగత్తుయొక్క, ప్రతిష్ఠాం = స్థితిని, క్రతోః = రాజసూయాది క్రతువుల, అనంత్యం = వికారిరాజ్యరూపఫలముల యనల్పుతను, అభయస్య పారం = నిర్భయతయొక్క అవధిని, స్తోమమహత్ = స్తుతియింపదగిన సర్వమాన్యతను, ఉరుగాయం = పలువురిచే జేయబడు జయధ్వానములతో కూడిన స్వీయ కీర్తనమును, ప్రతిష్ఠాం = కీర్తిని, సర్వమును, అత్యస్రాక్షీః = త్యజియించితివి.

అధ్యాత్మజ్ఞానాపేక్షతో నచికేతుడు చేసిన త్యాగమును ప్రశంసించుచు యము డిట్లు పలుకుచున్నాడు. నచికేత! నీవు ధీరుడవు. ధైర్యశాలివి. లోకమున నెల్లరు కోరు కామముల నన్నింటిని తృణప్రాయముగ నెంచి తివి. లోకస్థితిని గుర్తించితివి. రాజసూయాది క్రతువులవలన కలుగు ఫల మెంతటిదైనను శాశ్వతము కాదని యెఱిగితివి. రాజ్యాదులు సుఖదాయకములని యెంచవైతివి. లోకమున కీర్తినాశింపవైతివి. కావున నీ యంతటి బుద్ధిశాలిని గాంచను.

తం దుర్దర్శం గూఢ మనుప్రవిష్టం
గుహాహితం గహ్వరేష్టం పురాణమ్
అధ్యాత్మ యోగాధిగమేన దేవ మ్మత్వా
ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి.

౧౨

ధీరః = ధ్యానశీలుడగు విద్వాంసుడు, అధ్యాత్మయోగాధిగమేన = ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరలించి చిత్తమును అత్మయందు స్థిర మొనర్చుట మూలమున, దుర్దర్శం = సులభముగ దెలియుటకు వీలుగాని, గూఢం = గుప్తముగనుండు, అనుప్రవిష్టం = హృదయమున జీవునితో పాటు ప్రవేశముగల, గుహాహితం = బుద్ధియందుండు, గహ్వరేష్టం = విషమమున నుండు, పురాణం = సనాతనమయిన, తం దేవం = ఆ ప్రసిద్ధజ్ఞాన ప్రకాశమాన మగు పరమాత్మను, మత్వా = ఎఱిగి - సాక్షాత్కారము

చేసికొని, హర్షశోకౌ=శుభాశుభ ప్రాప్తివలన కలుగు సుఖదుఃఖములను రెండింటిని, జహతి=విడుచును.

ధ్యానశీలుడగు విద్వాంసుడు శబ్ద స్పర్శాది విషయముల నుండి యింద్రియములను మరలించి, వానియం దానక్తి విడిచి, చిత్తమును ఆత్మయందే స్థిరమొనర్చి యత్నించును. ఈ ప్రయత్నమునే ఆధ్యాత్మ యోగమందురు. అట్టి యోగము నభ్యసించి, జ్ఞానస్వరూపుడై ప్రకాశించు పరమాత్మను దెలిసికొనును. అప్పు డతనికి హర్షశోకములు గలుగవు. సాధారణ మానవుడు శుభమును జొంది హర్షించును - సుఖించును. అశుభమును జొంది దుఃఖించును - శోకగ్రస్తుడగును. ఆత్మజ్ఞుడు ఇట్టి సుఖ దుఃఖములకు లోనుగాక నిర్వికారస్థితిలో నుండును.

ఏ యాత్మజ్ఞానమువలన మనుజుడు నిర్వికారస్థితి జొందునో ఆయాత్మ యెట్టిది యన, ఇంద్రియముల కది యందదు. కష్టసాధ్యముగు యోగముచే నెఱుగదగియుండును. ప్రాకృతిక పదార్థములందు దాగియుండును, జీవునితోబాటు శరీరమున ప్రవేశము గలిగి, బుద్ధియందు స్థితమై యుండును. అయ్యది సనాతనము నాశరహితమైనది.

ఏత చ్ఛృత్వా సంపరిగృహ్య మర్త్యః
ప్రవృహ్య ధర్మ్య మణు మేత మాప్య
స మోదతే మోదసీయగ్ం హి లభ్యా
వివృతగ్ం సద్గ నచికేతస మ్మన్యే.

౧౩

మర్త్యః=మృత్యువశుడగు మనుష్యుడు. ఏతత్ = ముందువర్ణింపబోవు ఆత్మను గూర్చి. శ్రుత్వా = ఆచార్యోపదేశము మూలమున విని, సంపరిగృహ్య = మననముచేసి బాగుగ తెలిసికొని, ధర్మ్యమ్ = ఆనందాది ధర్మయుక్తము, అణుం = అత్యంత సూక్ష్మమునగు, ఏకం = ఈ పరమాత్మతత్త్వమును, ప్రవృహ్య = ఉద్యమ్య-పుథక్ కృత్య-యత్నముతో

శరీరమునుండి వేలుచేసి, ఆవ్య = పొంది, సః = ఆమనుష్యుడు. మోద
నీయం హి = ఆనందింపతగిన పరమాత్మను, లబ్ధా = పొంది, మోదతే
= ఆనందించును, నచికేతనం = నచికేతుడవగు నిన్నుగూర్చి, సద్యః = అత్మ
భవనము, వివృతం = తెలుపబడినదిగ, మన్యే = నే నెంచుచున్నాడ.

మనుష్యుడు సాధారణముగ మృత్యువశు డగుచుండును అందు
వలన నతడు మర్త్యు డనబడును అత్మజ్ఞులైన యాచార్యుల యుపదేశము
మూలమున అత్మ పరమాత్మలనుగూర్చి విని యనంతరమున మననాదుల
వలన అత్మ యిట్టిదని విశ్చయించు కొనవలెను. తదుపరి యోగము నభ్య
సించి, నూత్నతత్త్వమగు నాత్మ నెఱుంగవలెను. అంతట నతడు సర్వ
దుఃఖములనుండి విముక్తుడై బ్రహ్మానందము ననుభవించును.

యము దీట్లు పరమాత్మ తత్త్వమును, దాని సాధారణ లక్షణము
లను, దాని నెఱుగుటవలన గలుగు ఫలాదులను వర్ణించి, అట్టి ఆత్మానం
దము ననుభవంప యోగ్యునిగ నచికేతుని తలంచెను.

నచికేతుడు యముని వచనములను విని యమునకు దనపై గలి
గిన యనుగ్రహమును గుర్తించి పరమాత్మనుగూర్చి విశేషముగ నెఱుంగ
గోరి ప్రార్థించుచున్నాడు.

అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మా
దన్యత్రాస్మాత్ కృతా కృతాత్
అన్యత్ర భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ
య త్తత్ పశ్యసి త ద్వద.

౧౪

ధర్మాత్ అన్యత్ర = వేదవిహిత ధర్మకర్మముకంటె, వాని సాధన
ముల కంటెను వేఱుగ, అధర్మాత్ అన్యత్ర = వేదవిహితములుకాక
నిషిద్ధములైన కర్మములు వాని ఫలములకంటె భిన్నముగ, అస్మాత్ =

ఈ, కృతా కృతాత్ = కార్యకారణరూపమగు జగత్తుకంటెను, అన్యత్ర = వేఱుగ, భూతాత్ చ, భవ్యాత్ చ = భూతభవిష్య ద్వ్యర్తమాన కాలముల కంటె, అన్యత్ర = వేఱుగ, యత్ వశ్యసి = దేని నెఱుగుదువో, తత్ వద = దానిని గూర్చి చెప్పుము.

వేదవిహిత కర్మములు ధర్మము లనబడును. వాని సాధనములు కూడ ధర్మపదవాచ్యములే. వాని ఫలములు సుఖరూపమున జీవులకు లభించును, వేదవిహితములు కాని కర్మములు ఆకర్తవ్యములు - ఆధర్మము లనబడును. వానికి ఫలము దుఃఖము. ఇట్టి సుఖదుఃఖములకు లోబడక యుండునట్టిది పరమాత్మ తత్త్వము. కృతమనగా కార్యప్రపంచము - స్థూల జగత్తు. అకృత మనగా కారణరూప ప్రకృతి. పరమాత్మ యీ కార్య కారణరూప ప్రపంచమునం దుండియు దాని నంబిక యుండును. ఇట్లే భూత భవిష్యద్వ్యర్తమానములనెడి కాలముచే పరిచ్ఛిన్నముకాక యుండు నదియు పరమాత్మ తత్త్వమే, అట్టి పరమాత్మ తత్త్వమును యము దెఱిగి యున్నట్లు పూర్వము యముడు చెప్పిన వచనములనుబట్టి స్పష్టమగు చున్నది, కావున నచికేతుడు యముని 'ఆచార్యః నీవు నాయెడ ప్రసన్నుడ వేని నాకు నీవెఱింగిన పరమ తత్త్వమును గూర్చి యుపదేశింపుము' అని ప్రార్థించెను.

సర్వే వేదా యత్ పద మామనంతి

తపాంసి సర్వాణి చ యద్ వదంతి

య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి

తత్తే పదగ్ం సంగ్రహేణ బ్రవీ మ్యో మి త్యేతత్.

సర్వే వేదాః = ఋగాది నాలుగు వేదములు, యత్ = ఏది, పదం = పొందదగినదిగా, ఆమనంతి = పలుమాలు బోధించుచున్నవో, సర్వాణి తపాంసి చ = సర్వతపస్సులును, యత్ = దేనినిగూర్చి, వదంతి = చెప్పు

చున్నవో. యత్ ఇచ్ఛంతః = దేనిని గోరుచు, (ముముక్షువులు) బ్రహ్మ
చర్యం చరంతి=బ్రహ్మచర్యమును పాలించుదురో, తత్పదం=ఆ పొంద
దగిన తత్త్వము. తే = నీకు, సంగ్రహేణ = సంక్షేపముగ, ఏతత్ ఓమ్
ఇతి=ఇయ్యది ఓమ్ పదవాచ్యమని, బ్రవీమి=చెప్పుచున్నాను.

నచికేతుని ప్రార్థనను విని యము డతనికి పరమేశ్వరునిగూర్చి
చెప్ప నుద్దేశించి తద్వైశిష్ట్యమును వర్ణించుచున్నాడు.

నచికేత! నీ వెఱుగగోరిన పదార్థమును గూర్చియే ఋగాది వేదము
లన్నియు మిక్కిలిగ వర్ణించుచున్నవి. అయ్యదియే జీవులకు గమ్యము. ఆ
పరతత్త్వమును సంక్షేపముగ జెప్పిన 'ఓమ్' అని చెప్పనగును. ఓమ్
పరతత్త్వమునకు వాచకము. దానిని పొందుటకే ముముక్షువులు ఇంద్రియ
నిగ్రహాది తపస్సు లాచరింతురు. యావజ్జీవము బ్రహ్మచర్యాది మహా
వ్రతము లాచరింతురు.

ఏత ద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏత ద్ధేవాక్షరం పరమ్

ఏత ద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో య దిచ్ఛతి తస్య తత్. ౧౭

హి=నిశ్చయముగ, ఏతత్ ఏవ=వేదాదులలో వర్ణింపబడినతత్త్వమే.
అక్షరం=నాశము లేనిది, బ్రహ్మ=అన్నిటికంటె గొప్పది, ఏతత్ ఏవ =
ఇదియే, అక్షరం=ఓమ్ పదవాచ్యము, పరమ్=అత్యంతసూక్ష్మము, ఏతత్
అక్షరం ఏవ=ఈనాశరహిత పదార్థమునే, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, యః=
ఎవడు, యత్ ఇచ్ఛతి = ఏది కోరునో, తస్య = అతనికి, తత్ = అది
లభించును.

'ఓమ్' అనుపదముచే చెప్పబడు ఆత్మతత్త్వము నాశనము లేనిది.
అన్నిటికంటె గొప్పది. అన్నిటికంటె మిక్కిలి సూక్ష్మముకూడ. ఇట్టి
స్థూలాతిస్థూలము, సూక్ష్మాతి సూక్ష్మము, నాశరహితము, ఓమ్ పదవాచ్యము
నగు బ్రహ్మము నెఱిగిన వాని కామన లన్నియు సిద్ధించును.

ఏత దాలంబనం శ్రేష్ఠమ్ ఏత దాలంబనం పరమ్
ఏత దాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే ౧౭

ఏతత్ ఆలంబనం = ఈ యాలంబనము, శ్రేష్ఠః = మిక్కిలి ప్రశస్తము, ఏతత్ ఆలంబనం = ఈ యాలంబనమే, పరం = ఉత్తమము, ఏతత్ ఆలంబనం = ఈ యాలంబనమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, బ్రహ్మలోకే = ఎఱుగదగు బ్రహ్మమున, మహీయతే = సుఖించును.

బ్రహ్మము నెఱిగి, బ్రహ్మానందము ననుభవించువగోరు భక్తునకు చిత్తశుద్ధిపూర్వకముగ నేకాగ్రత యెంతయు నావశ్యకము. చిత్తైకాగ్రతకు ప్రయత్నించు నుపానకుడు ఓమ్' అను పదమును ఆలంబనముగ - చిత్తస్థిరతకు సాధనముగ గ్రహించువలెను. ఓమ్ పరమాత్మునకు నామము - వాచకము. పరమాత్మ వాచ్యము - అర్థము. ఇట్లు ఓమ్ శబ్దము, పరమాత్మ యను నర్థము పరస్పర సంబద్ధములుగ నెఱిగి, అర్థస్మరణ పూర్వకముగ 'ఓమ్'ను జపించువాని చిత్తము ఏకాగ్రమగును - సమాహితమగును. ఈ చిత్తసమాధానమునకు గల యాలంబనములలో 'ఓమ్' ఉత్తమము, ఉపాసకు డీ విషయమును బాగుగ నెఱిగి ప్రణవజపము మూలమున బ్రహ్మను సాక్షాత్కారము చేసికొని యానందము ననుభవించును. లోకమున విద్వాంసు లతనిని బూజింతురు. అతని జన్మము సఫలమగును.

న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చి
న్నాయం కుతశ్చిన్న బభూవ కశ్చిత్
అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ౧౮

అయం విపశ్చిత్ = ఈ మేధావి, న జాయతే = పుట్టడు, న మ్రియతే = చావడు, కుతశ్చిత్ = దేనినుండి, న బభూవ = పుట్టలేదు, కశ్చిత్ = ఎవ

దును-ఏదియు, న = పుట్టలేదు, అజః = జన్మము లేనివాడు, నిత్యః = పరి
ణామాది వికారములు లేనివాడు, శాశ్వతః = క్షయాదులు లేనివాడు,
పురాణః = ఇప్పు డున్నట్లే పూర్వముకూడ క్రొత్తగా నుండువాడు, శరీరే
హన్యమానే = శరీరము చంపబడినను, న హన్యతే = ఇతడు చంపబడడు.

యముడు నచికేతుని సంశయమును దీర్చి నుద్దేశించి జీవేశ్వరుల
సామాన్య లక్షణములను కొన్నింటిని నిర్దేశించుచున్నాడు.

ఇది వివశ్చిత్ పదముతో జ్ఞానవంతుడు - విద్వాంసుడు గ్రహింప
బడును. అనగా - జీవాత్మ అని భావము.

ఈ జీవాత్మ శరీరముతోబాటు పుట్టినదికాదు శరీరము రజః శుక్లా
దులవలన నేర్పడును. ఆత్మ యట్లు మఱియొక పదార్థమువలన నేర్పడు
నది కాదు. అట్లే శరీరము నశించునట్లు నశించునదియు కాదు. కుండకు
మట్టి ఉపాదాన కారణము. వస్త్రమునకు ఉపాదానకారణము తంతువులు.
అట్లు ఆత్మకు ఉపాదాన కారణ ముండదు. అనగా నది మఱియొక వస్తువు
నుండి యేర్పడునది కాదు. ఆ యాత్మనుండి మఱియొక వస్తువుకూడ నేర్ప
డదు. అనగా ఆత్మ యింకొక యాత్మకుగాని, యింకొక వస్తువునకుగాని
ఉపాదాన కారణము కాదని భావము. కావుననే ఆత్మకు జన్మము లేదు.

ఆత్మలో వికారములు-పరిణామాదులు కలుగవు. అందువలన
నది నిత్యము. భూత భవిష్య ద్వర్తమాన కాలములలో నొక్కటిగానే
యుండును. అందు అపక్షయము కాని, వృద్ధికాని, కలుగదు. శరీరము
ఖండింపబడినను ఆత్మ ఖండింపబడదు.

జీవుని విషయమున జెప్పబడిన పై లక్షణము లన్నియు పర
మాత్మయందును నుండును.

హంతా చే నృన్యతే హంతుం
హత శ్చే నృన్యతే హతమ్
ఉభౌ తౌ న విజానీతౌ
నాయం హంతి న హన్యతే.

౧౯

హంతా = చంపువాడు, హంతుం = చంపుటకు శక్తివంతుడనని, మన్యతే చేత్ = తలంచునేని, హతః = చంపబడినవాడు, హతం = తనను దాచుచునవానిగా, మన్యతే చేత్ = తలంచునేని, తౌ ఉభౌ = ఆ యిరువురు, న విజానీతః = తెలియనివారు, అయం = ఇతడు-ఆత్మ, న హంతి = చంపడు, న హన్యతే = చంపబడడు.

సాధారణ జనులు శరీరమే యాత్మయని యెంచి శరీరముతోబాటు ఆత్మయు జననమరణములు కలిగియుండునని యెంచుదురు. కావున ఆత్మ చంపుననియు, చంపబడుననియు నెంచువాడు ఆత్మ నెఱుగనివారే యని యెంచవలెను.

జీవాత్మ పరమాత్మలకు సంబంధించిన సామాన్యలక్షణము లింత వఱకు పూర్వము చెప్పబడినవి. ఇప్పుడు పరమాత్ముని విశేషలక్షణములు, అతని నెఱుగువిధము, తత్పరిణామమును యముడు వివరించుచున్నాడు.

అఙ్గో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్
ఆత్మాఽస్య జంతోర్ నిహితో గుహాయామ్
త మక్రతుః పశ్యతి వీతశ్శోఙ్
ధాతుప్రసాదా నృహిమాన మాత్మనః.

౨౦

అఙ్గోః = అణువుకంటెను, అణీయాన్ = మిక్కిలి సూక్ష్మము, మహతః = అకాశాది మహత్పదార్థములకంటెను. మహీయాన్ = మిక్కిలి

గొప్పది. ఆత్మా = అంతట వ్యాపకముగ నుండు పరమాత్మ, అన్య = ఈ, జంతోః = ప్రాణీయొక్క, గుహాయాం = హృదయదేశమునందు, నిహితః = దాగియున్నది, తం = అట్టి పరమాత్మను, ఆక్రతుః = దృష్టాదృష్ట విషయ భోగరూప ఫలాపేక్ష లేక శాంతచిత్తుడైన వ్యక్తి, వీతశోకః = దుఃఖ విముక్తుడై, ధాతుప్రసాదాత్ = చిత్తప్రసన్నతవలన, ఆత్మనః = పరమాత్మ యొక్క, మహిమానం = మహిమను - గొప్పతనమును, పశ్యతి = తెలిసికొనును.

పరమాత్మ లోకమున గల సూక్ష్మములగు పదార్థములకంటెను సూక్ష్మము. ఆకాశాది వ్యాపక పదార్థములకంటెను వ్యాపకము. అందు వలన నయ్యది యెల్లయెడల నుండును. ప్రాణుల శరీరమునందును హృదయాకాశమునందు నుండును. మనుష్యుడు పరమాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొనుటకు వీలయిన స్థానము హృదయ మగుటచే నిట ప్రత్యేకముగ పరమాత్మ హృదయమున నున్నట్లు వర్ణింపబడినది. కావున అన్యత్ర - శరీరమునకు వెలువల పరమేశ్వరుని జూడ యత్నించుట ఆత్మవిదుల దృష్టిలో శాస్త్రవిరుద్ధము. పరమాత్మను హృదయమున సాక్షాత్కారము చేసికొనుటకు ఐహికాముష్మిక సుఖేచ్ఛలను విడిచి - ఫలాపేక్షలేక వేద విహిత క్రతువులను, శుభకర్మములను చేయవలెను. అందువలన నతని చిత్తము ధర్మాధర్మ రూపసంస్కార రహితమై నిర్మలమగును. బుద్ధి యందు ప్రసన్నత యేర్పడును. అట్టి బుద్ధియే పరమాత్మ మహిమను గుర్తించును. అంతట నతనికి శోకము కలుగదు. ఆత్మానందము కలుగును.

ఆసీనో దూరం వ్రజతి శయానో యాతి సర్వతః

క స్తం మదామదం దేవం మదన్యో జ్ఞాతు మర్హతి. ౨౧
ఆసీనః = పరమాత్మ వ్యాపక మగుటచే చలించని వాడైనను,

దూరం ప్రజతి=దూర దూరమునకు వెళ్ళును, శయానః=శయించియు,
నర్వతః యాతి = అంతటను చేరును, తం=అట్టి మదామదం = ఆనంద
స్వరూపుడు, లౌకికహర్షరహితుడు నగు, దేవం = దివ్యగుణములు గల
పరమాత్మను, మదన్యః = నాకంటె నన్యుడు, కః = ఎవడు, జ్ఞాతుం =
తెలిసికొనుటకు, అర్హః=సమర్థుడు కాగాలడు ?

పరమాత్మ వ్యాపకతత్త్వము, అందువలన ఆ తత్త్వము లేని తా
వుండదు. అంతటనుండు తత్త్వము కావున నది చలించదు. అందు గతికి,
చలనమునకు అవకాశమే లేదు. అట్లు చలనము లేనిదైనను దూరదూర
మునకు వెళ్ళుననుటలో నభిప్రాయము ఎవ రెక్కడికి వెళ్ళి చూచినను
నట పరమాత్మ వ్యాపకమగుటచే ముందుగానే చేరినట్లుండు ననుటయే.
శయించియు నంతట అన్నివైపులకు వెళ్ళుననుటలోను అదియే యభి
ప్రాయము. ఇయ్యది ఆలంకారిక వర్ణనమని యెఱుగవలెను. పరమేశ్వరు
డానందస్వరూపుడు, ఆతనిలో ఆనందము తప్ప దుఃఖము లేదు. అట్టి
పరమేశ్వరు నెల్లరు నెఱుగజాలరు. తనవంటి విశిష్ట వ్యక్తియే యెఱుగ
గల డను నభిప్రాయమును సూచించుటకై యముడు తానుతప్ప ఇతరు
డెఱుగజాలడు అని నుడివియున్నాడు.

పరమాత్మ స్థితిగతుల నింకను వర్ణించి తత్ సాక్షాత్కార ఫల
మును చెప్పుచున్నాడు.

అశరీరగ్ం శరీరే

ష్వనవస్థే స్వవస్థితం

మహాంతం విభు మాత్మానం

మత్వ్యా ధీరో న శోచతి.

౨౨

అనవస్థేషు = అవస్థితములుకాని - అనిత్యములైన శరీరేషు =
శరీరములందు, అవస్థితం = నిశ్చలమై నిత్యముగా నుండువాడును,

అశరీరం = శరీరము లేనివాడును, మహాంతం = గొప్పవాడును, విభుమ్ = వ్యాపకుడును నగు, అత్మానం = పరమాత్మను మత్వా = తెలిసికొని, ధీరః = ధీశాలి యగు విద్వాంసుడు, న శోచతి = దుఃఖములపాలు కాడు.

పరమాత్మ శరీరరహితము, జీవులకు స్థూల సూక్ష్మకారణ శరీరము లుండును. అట్టి శరీరములు పరమాత్మకు నెన్నడు నుండవు. శరీరములు నిత్యములు కావు. అవి జీర్ణించి నశించును. అందువలన నవి అనవస్థితములు. పరమేశ్వరుడు వ్యాపకుడు. కావున నట్టి శరీరములందును స్థిరముగ చలనరహితముగ నెల్లప్పుడు నుండును. శరీరములకు నాశము కలుగుచుండును, కాని పరమాత్మలో నెట్టి వికారము కలుగదు. అదివీకరనము. పరమేశ్వరుడు కొందఱు తలంచునట్లు దేహధారి యెన్నడును కాడు, వస్తువులను నిర్మించువాడు శరీరధారి యైనట్లు పరమేశ్వరుడు సృష్టి నొనరించుటకు శరీరధారి కావలసిన యావశ్యకము లేదు. శరీరమును నిర్మించుకొనుటకు పూర్వము పరమాత్మకు శరీరము లేదుకదా? శరీరము లేని యతడు శరీరము నెట్లు సృష్టించుకొన గలడు? శరీరము లేకయే తన శరీరమును నిర్మించుకొన గలిగినపుడు ప్రపంచము నేల సృష్టింప జాలడు? కావున సృష్టినిర్మాణార్థము కాని, మఱి యితర దుష్టనిగ్రహ శిష్టరక్షణ మున్నగు కార్యసాధనముల కొఱకుగాని పరమాత్మ శరీరధారి యగు నావశ్యకము లేదని గుర్తింపవలెను. వ్యాపకుడగు పరమేశ్వరునకు శరీరధారణ కవకాశమే లేదు. అవ్యాపకమగు సీమితవస్తువునకే శరీరధారణకు వీలుండును, అందువలననే యిది పరమాత్మ (మహాన్) గొప్పది యనియు, విభువనియు వర్ణింపబడినది. అట్టి పరమేశ్వరుని ధ్యానదుల మూలమున నెఱిగిన ధీరుడు శోకముల నందడు. దుఃఖము లతని దరిజేరవు. సదా అత డానందము ననుభవించును.

పరమాత్మను తెలిసికొను విధమును యము డిట్లు చెప్పుచున్నాడు.

నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో

న మేధయా న బహునా శ్రుతేన

య మేవైష వృణుతే తేన లభ్య

స్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూగ్ం స్వామ్. ౨౩

అయం ఆత్మా = వ్యాపకుడగు నీ పరమాత్మ, ప్రవచనేన = ఆధ్యాపనము, వ్యాఖ్యానము మున్నగు భాషణములచే, న లభ్యః = పొందబడడు, మేధయా = శాస్త్రవిషయములను మఱవని బుద్ధిచేత, న = పొందబడడు, బహునా శ్రుతేన = అనేక శాస్త్రములను వినుటచే కాని, చదువుటచే కాని, న = లభ్యుడు కాడు, ఏషః = ఈ మనుష్యుడు, యమ్ ఏవ = ఏ పరమాత్మను మాత్రమే, వృణుతే = వరించునో - అనన్యచిత్తముతో నుపాసించునో, తేన = ఆ మనుష్యునిచేతనే, లభ్యః = పొందదగినవాడు, తస్య = ఆతనికే, ఏషః ఆత్మా = ఈ పరమాత్మ, స్వాం తనూం = తన స్వరూపమును. వివృణుతే = ప్రకటించును - ప్రకాశింపజేయును.

లోకమున నెందఱో పరమాత్మనుగూర్చి ప్రవచింతురు. వేదశాస్త్రములలో పరమేశ్వరునిగూర్చి యిట్లు చెప్పబడినది: ఆట్లు చెప్పబడినది అని వాగుగ నుపన్యసింతురు. శాస్త్రవిషయములను మఱవక యెల్లప్పుడు స్మరింపగల - ఛారణచేయగల బుద్ధిమంతులెందఱో యున్నారు. వరుమాటు శాస్త్రశ్రవణము చేయువారు ననేకు లున్నారు. కాని వీరిలో నెవరును పరమాత్మను తెలిసికొనజాలరు. పరమాత్మ నెఱుంగుటకు ప్రవచనము కాని స్మరణశక్తికాని బహుశ్రవణముకాని సాధనము కాజాలదని భావము. అటులయిన పరమేశ్వరుని తెలిసికొను సాధనమేమి: అన:— ఇతర తత్త్వములను మనస్సున జేరనీయక అనన్యచిత్తముతో పరమాత్మ నెవరు వరింతురో స్తుతి ప్రార్థనోపాసనముల నొనర్తురో వారికే యతడు

లభించును అట్టి భక్తుల హృదయమునందే పరమేశ్వరుడు ప్రకాశించును, పరమాత్మ వారికే తన స్వరూపము బోధపడునట్లు చేయును.

నా విరతో దుశ్చరితా న్నాశాంతో నా సమాహితః

నాశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనై న మాపున్నయాత్. ౨౪

దుశ్చరితాత్ = దురాచారమునుండి, అవిరతః = విరతుడు కానివాడు, అత్యానం = పరమాత్మను, న అపున్నయాత్ = పొందడు, అశాంతః = ఇంద్రియములతో విషయములందు చిక్కియుండువాడు, న = పొందడు, అనమాహితః = ఏకాగ్రచిత్తుడు కానివాడును, న = పొందడు. మఱియు, అశాంత మానసః = ఏకాగ్రతను సంపాదించియు ఫలముల నభిలషించువాడు. న = పొందడు, ప్రజ్ఞానేన = ప్రజ్ఞానముతో, ఏనం = ఈ పరమాత్మను, అపున్నయాత్ = పొందును.

పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారము నభిలషించువాడు వేదశాస్త్రముల నిషేధించిన చోర్య, వ్యభిచారాది దుష్కర్మముల నాచరింపరాదు. అతడింద్రియములకు వశుడై విషయవాసనలందు చిక్కుపడరాదు. జితేంద్రియుడు కావలెను. అంతేకాక మనస్సునందును చాంచల్య ముండరాదు. చిత్తము నేకాగ్రము చేయుటతోబాటు ఐహికాముష్మిక సుఖములయందతని కానక్తియు నుండరాదు. ఇన్ని యోగ్యతలను సంపాదించి పరమేశ్వరుని స్వరూపవిజ్ఞానము సంపాదించినవాడే పరమేశ్వరుని పొందును. అతడే యానందమగ్నుడగును. కేవల శాబ్దికజ్ఞానము పరమాత్మ సాక్షాత్కారమునకు సాధనముకాదని భావము.

యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చ ఉభే భవత ఓదనమ్

మృత్యుర్ యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః. ౨౫

యన్యః = ఏ పరమాత్మకు, బ్రహ్మ చ = బ్రహ్మము, క్షత్రం చ =

క్షత్రము, ఉభే=రెండును, ఓదనం=అన్నము-బువ్వ భవతః = ఆగునో. యన్య = ఎవనికి. మృత్యుః = మృత్యువు, ఉపసేచనం = అన్నముమీద పుత్రమువంటిదో. నః=ఆ పరమాత్మ, యత్ర=ఎక్కడ, ఇత్థా=ఈ విధముగ నున్నాడని, కః వేద=ఎవ డెఱుగును?

ఈ ప్రపంచము రెండువిధములగు శక్తుల పరిణామ మననగును. ఆంధోకటి విధాయకశక్తి: రెండవది ధారకశక్తి. విధాయకశక్తి బ్రహ్మ పదముతోను, ధారకశక్తి క్షత్రపదముతోను ఇట చెప్పబడినవి. ఈ రెండును తక్కిన శక్తులకు బోధకములు. మూడవది వినాశకశక్తి మృత్యు వనదగును. లోకమున పరమేశ్వరుని సామర్థ్యమువలన పదార్థములు పుట్టి పెరిగి నశించుచుండును. ఇయ్యది సృష్టికాలము. ఇక ప్రళయకాలమున నీ శక్తులన్నియు పరమేశ్వరునియందు లీనమై యుండును. మనుజుడు పుత్రసిద్ధమగు నన్నమును కబళించి యుదరమున నుంచుకొనునట్లు పరమేశ్వరుడు నానావిధశక్తియుతమగు నీ బ్రహ్మాండమును ప్రళయకాలమున తనయందు లీన మొనర్చుకొనునని భావము. అట్టిసామర్థ్యయుక్తడైన పరమేశ్వరు డెక్కడ నెట్లున్నాడో, యతని స్వరూప మెదియో యెల్ల రెఱుగజాలరు. పైన వర్ణించిన సాధన సంపదలుగల ప్రజ్ఞాని యెవడో యొకడు మాత్రమే భగవంతు నెఱుగగలడు. సాధారణ మానవులా పరమేశ్వరుని పరమానంద రూపము నెఱుగజాలరని యముడు నది చేతున కుపదేశించినాడు.

ద్వితీయవల్లి సమాప్తము

ఓమ్

తృ తీ య వ ల్లి

ఋతం పిబంతౌ స్వకృతస్య లోకే
గుహం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్థే
ఛాయాతపో బ్రహ్మవిదో వదంతి
పంచాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః.

౧

జీవ పరమాత్ములు,

పరమే = శ్రేష్ఠమైన, పరార్థే = హృదయాకాశమున, గుహం =
గుప్తప్రదేశమునందు - బుద్ధియందు, ప్రవిష్టౌ = ప్రవేశించియున్నారు.
స్వకృతస్య = తమచే నిర్మింపబడిన, లోకే = శరీరమునందు, ఋతం = సత్య
మగు కర్మఫలమును, పిబంతౌ = అనుభవించుచున్నారు, ఆ జీవాత్మపరమా
త్ములు యెందును, ఛాయాతపో = నీడ యెండలవంటివారు అని, బ్రహ్మ
విదాః = బ్రహ్మజ్ఞులు, వదంతి = చెప్పుదురు, చ = మరియు, యే త్రిణాచి
కేతాః = ఎవరు మూ డాశ్రమములందును నచికేతాగ్నిని నిర్వర్తించి
యున్నారో, పంచాగ్నయః = పంచాగ్నులను సేవించియున్నారో వారును,
వదంతి = చెప్పుదురు.

పూర్వము ద్వితీయవల్లి యంతమున దురాచారములను విడిచి
మనస్సు ప్రసన్నము, నేకాగ్రము చేసికొనిన వ్యక్తి ప్రజ్ఞానియై బ్రహ్మ
మును సాక్షాత్కారము చేసికొనగలడు. పాపము దైనవాడు పొందలే
డని వర్ణింపబడినది. ఈ తృతీయవల్లియందు పరమేశ్వరుని పొందదగిన
స్థాన విశేషాదులను యముడు చెప్పుచున్నాడు.

ఈ శరీరమును జీవు డొనరించు కర్మఫలముల ననుభవించ జేయు

టకు పరమేశ్వరుడు నిర్మించుచున్నాడు. అందువలన జీవ పరమాత్ముల కిరువురకు నీ శరీరముతో సంబంధ మున్నది. అంతేకాక యీ శరీరము పరమము, పరార్థము ననియు నిట చెప్పబడినది. పరమాత్మ నిర్మిత మగుటవలన శ్రేష్ఠము - పరమము. ఈ శరీరమునందు గల హృదయ దేశమున, నన్నిటికంటె సుత్రమమగు పరమాత్మ సాక్షాత్కారము కలుగును. కావున పరార్థ మనబడినది. ఇట్టిశరీరమున జీవాత్మ కర్మఫలముల ననుభవించుటకు ప్రవేశించును. పరమాత్మ వ్యాపకమగుటచే ప్రతి శరీరమునందును ప్రవేశించును. కావున నిరువురు నిందు ప్రవేశించిరిని చెప్పబడినది. మఱియు నిట ఋతం-సత్యమగు కర్మఫలమును జీవాత్మ పరమాత్మలిరువురు ననుభవించుచున్నట్లు చెప్పబడినది. వాస్తవమున జీవాత్మయు కర్మఫలము ననుభవించును. పరమాత్మ యనుభవింపజేయునని తెలిసికొనవలెను. జీవాత్మ అల్పజ్ఞుడు; పరమాత్మ సర్వజ్ఞుడు. అందువలన (చాయ, ఆతపము) నీడ, ఎండ అనువానితో నిట జీవేశ్వరులు ఉపమింపబడిరి.

యము దీవాక్యములతో శరీరమున జీవాత్మ, పరమాత్మ అను రెండు చేతనపదార్థములు వేరువేరుగ నుండునట్లు వర్ణించియున్నాడు. అంతేగాక వానిభేదముకూడ స్పష్టము చేసియున్నాడు. దీనినిబట్టి యుపనిషత్తులు జీవబ్రహ్మైక్యమును బోధించుననియు, ఒక్కబ్రహ్మమే-అదైవితమే యుపనిషత్తులకు ప్రతిపాద్యవిషయమనియు చెప్పువారిమతము సరికాదు.

ఈ వల్లియందు శరీరమును రథముతోను, జీవాత్మ రథికునితోను, పరమాత్మను గంతవ్యునిగాను పోల్చి చెప్పుటవలనను జీవ పరమాత్మ లొక్కటి కాదని స్పష్టము కాగలదు.

య స్సేతు రీజానానా మక్షరం బ్రహ్మ య త్పరమ్

అథయం తిత్తీర్న తాం పారం నాచి కేతగ్ం శ కేమహి. ౨

ఈజానానాం = యజ్ఞశీలురైన వారికి, యః = ఎవడు, సేతుః = సేతువో, పారం తిత్తిరతాం = అవతలి ఒడ్డునకు వెళ్ళదలచువారికి - భవసాగరమును తరింప యత్నించు వారికి, యత్ బ్రహ్మ = ఏ బ్రహ్మము, పరం = సూక్ష్మమో, ఆక్షరం = నాశరహితమో, అభయం = భయరహితమో, (అట్టి) నాచికేతం = జ్ఞానస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును, శకేమహి = ఎఱుంగగలము.

వేదవిహిత క్రతువులను నిష్కామముతో నాచరించుచు భవసాగరమును తరింప నెంచువారికి పరమేశ్వరుడు సేతువు వంటివాడు. పరమాత్మను పొందిన వారికి భయ ముండదు.

ఒకడు గమ్యస్థానమును చేరుటకు రథాది సాధనముల నుపయోగించును. అట్లే జీవుడు తనకు గల దేహేంద్రియాది సాధనముల నుపయోగించి పొందదగు పరమేశ్వర తత్త్వము నెట్లు పొందవలయునో యముడు నచికేతునకు వివరముగా దెలుపుచున్నాడు.

ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు

బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహ మేవ చ. 3

ఆత్మానం = జీవాత్మను, రథినం = రథికుని-రథస్వామిగ, విద్ధి = తెలిసికొనుము, శరీరం = దేహము, రథం ఏవ తు = రథమే, బుద్ధిం తు = నిశ్చయాత్మక మగు చిత్తవృత్తిని-బుద్ధిని, సారథిం విద్ధి = సారథి-రథము నడపు వానినిగ తెలిసికొనుము. మనః = సంకల్పనికల్పములను జేయు అంతఃకరణము-మనస్సు, ప్రగ్రహం ఏవ చ = పగ్గమే.

పరమేశ్వరు డను గమ్యము చేరదలచువాడు తన దేహదుల నెట్లు భావించి వాని నెట్లు ఉపయోగించు కొనవలయునో యముడు నచికేతునకు బోధించుచున్నాడు, ఓ నచికేత! నీ యీ శరీరము రథము; నిశ్చయజ్ఞాన మనెడి బుద్ధి సారథి; మనస్సు పగ్గములు, అని యెంచుము. ఆ రథమునకు

జీవుడు స్వామి-రథికుడనియు భావించుము. లోకమున గుఱ్ఱములు రథమును-బండిని లాగును. అట్లే యింద్రియములనెడి గుఱ్ఱములు శరీరమనెడి రథమును శబ్దస్పర్శాది విషయములనెడి ప్రదేశములందు లాగుచుండును. బండినితోలు సారథి పగముల సాయమున నశ్వములను బట్టి రథము నిటు నటు నడపునట్లు మనస్సనెడి పగముతో ఇంద్రియము లనెడి గుఱ్ఱములను పట్టియించి బుద్ధియనెడి సారథి వ్యవహారమనెడి ప్రదేశమున శరీరమనెడి రథమును నడపుచుండునని భావము.

ఇంద్రియాణి హయా నాహూర్

విషయాగ్ం స్తేషు గోచరాన్

ఆత్మేంద్రియ మనోయు క్తం

భోక్తే త్యాహూర్ మనీషిణః.

శ

మనీషిణః = మనస్సును వశపఱచుకొనిన విద్వంసులు, ఇంద్రియాణి = నేత్రాదీంద్రియములను, హయాన్ ఆహాః = అశ్వములుగా చెప్పుదురు, తేషు = ఆ యింద్రియములు హయములుగా కల్పితములైన పుడు, విషయాన్ = శబ్దస్పర్శాది విషయములను, గోచరాన్ = మార్గములనుగ, చెప్పుదురు. ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం = శరీరము, ఇంద్రియములు, మనస్సు నను వానితో గూడినజీవుని, భోక్తా ఇతి ఆహాః=భోక్త-ఆనుభవించువాడు అని చెప్పుదురు.

నేత్రాది ఇంద్రియము లనెడి హయములచే శరీరమనెడి రథము శబ్దస్పర్శాదివిషయములనెడి ప్రదేశములలో నీడ్వబడుచుండును. ఇంద్రియముల మూలమున జీవునకు శబ్దస్పర్శరూపరస గంధముల జ్ఞానము కలుగుచుండును. జీవుడు మనస్సు నింద్రియములతో జేర్చి, యా యింద్రియములను. బాహ్యములయిన శబ్దాదివిషయములతో జోడించి వాని నెఱుగుచుండును. ఇట్లు విషయజ్ఞానము కలిగినమీదట తనకు ప్రియములుగా

దోచిన వానిని సంపాదించి జీవుడు సుఖించును. అప్రియములుగా దోచిన శబ్దాదుల వలన బాధపడును. ఇట్లు జీవు డీ శరీరమున సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచుండును. అందువలననే యీ శరీరము భోగాయతనమనియు జీవుడు భోక్తయనియు చెప్పబడును. ఈ స్థూలశరీరము లేనపుడు జీవునకు పదార్థ సంయోగమువలన నేర్పడు సుఖదుఃఖములు కలుగవని భావము.

విజ్ఞానము లేనివాని స్థితిని యము డిట్లు వర్ణించుచున్నాడు,

య స్త్వవిజ్ఞానవాన్ భవ త్యయుక్తేన మనసా సదా

త స్యేంద్రియాణ్యవశ్యాని దుష్టాశ్వా ఇవ సారథేః ॥

యః తు = ఎవడు, సదా = ఎల్లపుడు, అయుక్తేన మనసా = అస్వాదీనమనస్సుతో, అవిజ్ఞానవాన్ = విజ్ఞానము లేనివాడు, భవతి = అగుచున్నాడో, తస్య = అతనికి సారథేః = సారథికి, దుష్టాశ్వాః ఇవ = చెడుగుఱ్ఱములు స్వాదీనములుకానియట్లు, ఇంద్రియాణి = నేత్రా దీంద్రియములు, అవశ్యాని = వశములొ నుండవు,

బండిని సరియైన మార్గమున నడపి గమ్యస్థానమును చేరుటకు సారథికి గుఱ్ఱములు స్వాదీనమున నుండవలెను. అందులకు వానిని పట్టి యుంచు పగ్గములు-కళ్ళెములు గట్టిగా నుండవలెను, శరీరమనెడు రథమును నడపునది బుద్ధియనియు, మనస్సు పగ్గములనియు, ఇంద్రియములు హయములనియు, నింతకు పూర్వమే వర్ణింపబడినది. కావున రథికుడైన జీవుడు నిశ్చయమనెడి బుద్ధిమూలమున పగ్గములవంటి మనస్సును, స్థిరముగా-దృఢముగా నుంచుకొనని పక్షమున, ఇంద్రియములనెడి గుఱ్ఱములను వశమున నుంచుకొనజాలడు. అందువలన గంతవ్యస్థానమును చేరజాలదని భావము. మనస్సుతో నింద్రియములను బట్టి యుంచవలెను. ఇంద్రియములవెంట మనస్సును బోసీయరాదు.

ఇక విజ్ఞాన వంతుని ఇంద్రియములు :

య స్తు విజ్ఞానవాన్ భవతి యుక్తేన మనసా సదా
త స్తేంద్రియాణి వశ్యాని సదశ్వా ఇవ సారథేః. ౬

యః తు = ఎవడు, సదా = ఎల్లపుడు, యుక్తేన = వశపఱచుకొనబడిన, మనసా = మనస్సుతో, విజ్ఞానవాన్ భవతి = విజ్ఞానవంతుడు - వివేకియగునో, సారథేః = సారథికి, సదశ్వాః ఇవ = మంచి గుఱ్ఱములు వశమున నుండునట్లు, తస్య = ఆ వివేకికి, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు, వశ్యాని = లోబడి యుండును.

మనస్సును వశపఱచుకొని దానితో నింద్రియముల నుపయోగించుకొనువానికి ఇంద్రియములు వశమున నుండును. అట్టి జీవుడు మనస్సు మూలమున నింద్రియములను వశమున నుంచుకొని విషయములందు చిక్కునడక యభీష్ట సుఖములను బొందును. వగ్గుములను బాగుగ పట్ట నేర్చిన సారథికి గుఱ్ఱములు వశమున నుండి రథమును గమ్యస్థలమునకు జేర్చును

విజ్ఞాని కానివాడు పొందుఫలము :

య స్త్వవిజ్ఞానవాన్ భవ త్యమనస్కః సదా శుచిః
న స తత్పద మాప్నోతి సంసారం చాధిగచ్ఛతి. ౭

యః తు = ఎవడు, సదా = ఎల్లపుడును, అశుచిః = కవటము మున్నగు దోషములతో కూడినవాడై, అమనస్కః = మనస్సును వశమున నుంచుకొనక, అవిజ్ఞానవాన్ భవతి = వివేకములేనివా డగునో, సః = వాడు, తత్ పదం = అవదమును - అతీంద్రియమగు బ్రహ్మమును, న ఆప్నోతి = పొందడు, చ = మరియు, సంసారం అధిగచ్ఛతి = జన్మమరణరూప దుఃఖాత్మకమగు సంసారమును బొందును.

గుఱ్ఱపు కల్పములను దృఢముగ తన చేతియం దుంచుకొనజాలని సారథి రథమును గమ్యస్థానమున జేర్చజాలడు. మార్గమున గుంటలలో, మెట్టలలో రథమును పోనిచ్చి కష్టముల నెదుర్కొన జేయును. అట్లే మనస్సు స్వాధీనము చేసికొనని జీవుని ఇంద్రియములు విషయములందు చిక్కువడి యుండును. వాని మూలమున సుఖదుఃఖములకు గుఱియై జీవుడు సంసార సాగరమున మునిగి తేలుచుండును. ఇంద్రియముల కందని బ్రహ్మమును తెలిసి కొనజాలడు. ఎల్లప్పుడు జన్మమరణవరంపర లోబడి యనిత్యములగు సుఖదుఃఖముల ననుభవింప వలసినవాడగును.

విజ్ఞాని పొందు ఫలము :

యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవతి

సమనస్కః సదా శుచిః

స తు తత్త్వన మాప్నోతి

యస్మాద్ భూయో న జాయతే.

౮

యః తు = ఎవడు, సదా = ఎల్లప్పుడు, శుచిః = రాగద్వేష కవ టాది దోషములు లేనివాడై, సమనస్కః = మనస్సును వశపఱచుకొని, విజ్ఞానవాన్ భవతి = వివేకశీలు డగునో, సః తు = అతడు యస్మాత్ = వీడ్పితి నుండి. భూయః = మరల, న జాయతే = జన్మింపడో, తత్ పదం ఆపొంది = అస్థితిని జొందును - ముక్తుడగును.

సారథి పగ్గములను దృఢముగా వశమున నుంచుకొని గుఱ్ఱము లను నడపిన రథికుడు గమ్యస్థానమును సుఖముగ జేరగలడు. అట్లే జీవుడు విశ్వలబ్ధితో మనస్సును నిగ్రహించి తన్మూలమున నింద్రియ ములను విషయములనుండి మరల్చి కొనగలిగిననాడు జన్మ మరణరూప దుఃఖములనుండి విముక్తుడై యనల్పకాలమువఱకు బ్రహ్మానందము ననుభవింపగలడు.

ఇట మరలజన్మింపడని చెప్పబడినది. జీవుడొకసారి జన్మమరణ రూప దుఃఖములనుండి విడివడిన మరల జన్మము నందడని విద్వాంసులలో ననేకు లభిప్రాయపడుదురు.

అద్వైతులు జీవత్వము నశించి బ్రహ్మభావము నందుటయే మోక్ష మందురు. వారి దృష్టిలో ననాదియగు నశుద్ధమాయ అవిద్యవే అవచ్చి న్నమై బ్రహ్మము జీవపద వాచ్యమగును. జీవునకు స్వతంత్ర స్తత్వలేదు. నిత్యశుద్ధబుద్ధ ముక్త స్వభావమగు బ్రహ్మము అనాది అవిద్యాగ్రస్తమై జీవుడనబడునని వారందురు. ఇదియెట్లు సంభవమో వారే తెలుపవలెను. అట్టి జీవుడు స్వస్వరూపమును తెలిసికొని ముక్తుడగును-బ్రహ్మమగును. కావున మరల జన్మించు ప్రసక్తియే కలుగ దందురు. నిత్యముక్తమగు బ్రహ్మము అనాద్యవిద్యా గ్రస్తమెట్లయినది? ఒకసారి నిర్దే తుకముగానే యవిద్యాగ్రస్తమైన బ్రహ్మము మరల నట్లేల కాదు? అవిద్య యనాది యగుచో ననంతమేల కాదు? అనంత మందురేని బ్రహ్మము ముక్తమగు టకుగల యవకాశమేమి? అవిద్యయందు చిక్కువడుటకు కారణములేదు. కావున నయ్యది విడివడుటకును వీలులేదు. అద్వైతవాదమున నీ సమస్యలకు సమాధానము చెప్పవలసియున్నది.

జీవుడు ప్రయత్నపడి సాధించిన ముక్తిరూప ఫలము అనంతము కాజాలదు. అయ్యది కొంత కాలమువఱకు ననుభవంప దగినదైయుండును. ఆ కాల మనల్పము కావున 'మరల పుట్టడు' అని చెప్పబడినది. అందు వలననే ముండకోపనిషత్తునం దిట్లు ముక్తజీవుల గూర్చి వివరింప బడినది.

‘తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే

పరామృతాః పరిముచ్యంతి సర్వే’

(ముం. ఉ. ౩-౨-౬)

ముక్తిని బొందినవారు ఎల్లరు పరాంతకాలే = మహాప్రళయంతమున పరిముచ్యంతి = మరల సంసార దశను బొందుదురు. జన్మము నెత్తుదురు. ముక్తజీవులెల్లరు బ్రహ్మానందము ననుభవించుచు పరాంతకాలము వఱకు బ్రహ్మమునందు నిరాతంకముగ యథేష్టముగ నెల్లలోకములందు విహరించుచుందురు. మహాప్రళయంతమున నేర్పడు సృష్టిలో నీ ముక్తజీవులెల్లరు మరల జన్మము నెత్తుదురని భావము.

౪౩౨౦౦౦౦ సంవత్సరములు ౧ చతుర్వ్యుగము. ౨౦౦౦ చతుర్వ్యుగములు ౧ దినము. అట్టి ౩౬౦ దినములు ౧ సంవత్సరము. అట్టి ౧౦౦ సంవత్సరములు ౧ పరాంతకాల మనబడును. ఇయ్యది మన సంవత్సరములలో లెక్కించినచో—

౩౧౧౦౪౦౦౦౦౦౦౦౦౦ సం॥ ఆగును. అనగా ౩౧ నీలముల ౧౦ ఖర్వముల ౪౦ అరబుల సంవత్సరముల కాలమగును.

ఇంత దీర్ఘకాలము ముక్తజీవులు జన్మమరణ రూపబాధలనుండి విముక్తులై యుందురు. కావుననే సామాన్య భాషలో ముక్తిబొందినవారు మరల జన్మింపరని చెప్పబడును. కాని వాస్తవమున మహాప్రళయంతమున నేర్పడు సృష్టిలో నెల్ల ముక్తజీవులు మరల జన్మింతురని శ్రీమద్దయానందమహర్షి సత్యార్థప్రకాశమున వివరించియున్నారు. ఈ విషయమును బాగుగ తెలిసికొన దలచినవారు సత్యార్థప్రకాశమున తొమ్మిదవ సమల్లాసమును చదువగోరుచున్నాడ.

విజ్ఞానసారథిర్ యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్మరః

సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్. ౯

యః తు నరః = ఏ మనుజుడు, విజ్ఞానసారథిః = బుద్ధి సారథిగాగల వాడో, మనఃప్రగ్రహవాన్ = వశపఱచుకొనబడిన మనస్సు గలవాడో, సః = అతడు. అధ్వనఃపారం = జన్మ మరణ రూప మార్గాంతమును

విష్ణోః = వ్యాపకమగు బ్రహ్మముయొక్క, తత్ పరమం పదం = అతీం
ద్రియమగు నా యుత్తమ ప్రాప్య స్వరూపమును, ఆప్నోతి = పొందును -
తెలిసికొనును.

ద్వంద్వ సహనాది తపస్సులమూలమున బుద్ధిని శుద్ధమొనర్చుకొని
వివేకవంతుడై. నిగృహీత మనస్సు మూలమున నింద్రియములను వశ
పఱచుకొనిన వ్యక్తి క్రమముగా బ్రహ్మస్వరూపమును తెలిసికొనగలుగును.
బ్రహ్మసాక్షాత్కారము చేసికొనిన వ్యక్తి జన్మమరణరూప మార్గమును
తరించును. మహాప్రళయాంతము పఱకు జన్మమునెత్తక బ్రహ్మానందము
ననుభవించగలుగును.

యముడు నచికేతునకు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునకు సాధన భూత
ములగు నింద్రియాదుల స్థితిగతులను వర్ణించుచున్నాడు.

ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థాః

అర్థేభ్య శ్చ పరం మనః

మనస శ్చ పరా బుద్ధిః

బుద్ధే రాత్మా మహాన్ పరః.

౧౦

ఇంద్రియేభ్యః = నేత్రాది ఇంద్రియములకంటె, అర్థాః = తన్మాత్రలు,
పరాః = సూక్ష్మములు, అర్థేభ్యః చ = ఆ తన్మాత్రలకంటెను, మనః =
మనస్సు, పరం = సూక్ష్మము, మనసః చ = మనస్సుకంటెను, బుద్ధిః =
నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధితత్త్వము, పరా = సూక్ష్మము. బుద్ధేః = ఆ బుద్ధి
కంటెను, మహాన్ ఆత్మా = మహత్తత్త్వము, పరః = సూక్ష్మము.

మహతః పర మువ్యక్త

మవ్యక్తాత్ పురుషః పరః

పురుషా న్న పరం కించిత్

సా కాష్టా సా పరాగతిః.

౧౧

మహతః=మహత్తత్త్వముకంటె, అవ్యక్తం=ప్రకృతి, పరం=సూక్ష్మము, అవ్యక్తాత్=ప్రకృతికంటెను, పురుషః=పురుషుడు-జీవాత్మ, పరమాత్మ, పరః=సూక్ష్మము, పురుషాత్=పురుషునికంటె, పరం=సూక్ష్మము, కించిత్=కొంచెమును, న=లేదు, సా=అదియే, కాష్టా=అంతిమము, సా=అదియే, పరా గతిః=పరమావధి - అంతకంటె సూక్ష్మమైన దింకొకటి లేదు.

నేత్రాది ఇంద్రియములు బాహ్యమునకు గనబడు గోళకములు కావు. అవి రూపాదులను గ్రహించు సూక్ష్మతత్త్వములు. రూప రస గంధాదులు విషయములు-అర్థములు అనబడును. ఇయ్యవి పంచభూతము లందుండు విశేషగుణములే. పంచభూతము లనబడు పృథివ్యాదులు, పంచేంద్రియము లనబడు నేత్రాదులు నన్నియు పంచ సూక్ష్మ భూతము లనబడు తన్మాత్రల నుండి యుద్భవించును. ఎయ్యవి వేనినుండి యుద్భవించునో యవి వానికంటె స్థూలము లగును. కార్యములు-ఉత్పన్న వస్తువులు కారణముల కంటె స్థూలములగుననుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. పృథివీ తన్మాత్ర, రసతన్మాత్ర, అగ్నితన్మాత్ర, వాయుతన్మాత్ర, ఆకాశతన్మాత్ర అని తన్మాత్రలైదు. ఇవియే సూక్ష్మభూతము లనబడును. వీని నుండియే స్థూలభూతములు, నేత్రాది ఇంద్రియములు నేర్పడును. అందువలన నేత్రాది ఇంద్రియముల కంటె తన్మాత్రలు సూక్ష్మములు. ఆ తన్మాత్రల కంటె మనస్సు ఇంకను సూక్ష్మము, దానికంటెను బుద్ధి. ఆ బుద్ధికంటెను మహత్తత్త్వము. దానికంటెను అవ్యక్తము సూక్ష్మములని చెప్పబడినవి. పంచభూతములు, పంచేంద్రియములు, పంచతన్మాత్రలు, మనస్సు, బుద్ధి, మహత్తత్త్వము, అవ్యక్తము నను నామములతో వర్ణింపబడిన యీ పదా

ర్థములన్నియు ప్రాకృతికములు. ఇవి యొకదానికంటె నొక్కటి మిక్కిలి సూక్ష్మములు. అవ్యక్తము ప్రపంచమునగల జడపదార్థముల కన్నింటికి మూలకారణము. ఇయ్యది యింద్రియముల కిట్లుండునని బోధపడునది కాదు. కావున అవ్యక్తము అనబడినది. దీనికే మూలప్రకృతి, ప్రకృతి, ప్రధానము నని నామాంతరములు. దీనినే సత్వ రజస్తమో గుణముల సామ్యావస్థ యనియు నందురు. ఈ ప్రకృతి పదార్థముకంటెను సూక్ష్మములైన తత్త్వములు రెండున్నవి. ఆ రెండు తత్త్వములు పురుష పదముతో వర్ణింపబడినవి. ఒకటి జీవతత్త్వము, రెండవది పరమాత్మతత్త్వము. పురమున శయనించునని కావున పురుషపదముచే చెప్పబడును. పురమనగా శరీరము, బ్రహ్మాండము. శరీరమనెడి పురమున జీవ పరమేశ్వర తత్త్వములుండును. ఇయ్యవిరెండును ప్రకృతి కంటెను మిక్కిలి సూక్ష్మములు. పరమాత్మ జీవునికంటెను సూక్ష్మ తత్త్వమనబడును. ఆ తత్త్వమునకు మించిన సూక్ష్మతత్త్వ మింకొకటి లేదు.

జీవుడు ప్రాకృతిక పదార్థములతో నేర్పడిన యీ శరీరమునందుండి సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచుండును. ఈ శరీరముతో వ్యవహరించుచుండు నంతకాల మా జీవుడు పరమాత్మ నెఱుగజాలడు. క్రమముగా స్థూలతత్త్వములనుండి తాను వేఱై సూక్ష్మ, సూక్ష్మతర. సూక్ష్మతమ వస్తువులను దె సికొనుచు తుదకు పరమాత్మ నెఱుంగ యత్నింపవలెను. అందులకై వాని స్వరూప మిట వివరింపబడినది.

ఏష సర్వేషు భూతేషు

గూఢాత్మా న ప్రకాశతే

దృశ్యతే త్యగ్ర్యా బుద్ధ్యా

సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః.

౧౨

ఏషః = ఈ పరమాత్మ, సర్వేషు భూతేషు = సమస్త పదార్థము

లందును. గూఢాత్మా = సూక్ష్మతమ మగుటచే నలభ్యముగా నుండి, న ప్రకాశతే = ఇంద్రియములచే తెలియబడదు. ఆగ్ర్యా సూక్ష్మయా బుద్ధ్యా = సూక్ష్మ విషయముల నెఱుంగు స్వభావముగలదైన బుద్ధితో, సూక్ష్మ దర్శిభిః = సూక్ష్మపదార్థముల నన్వేషించువారిచే, దృశ్యతే = చూడబడును. తెలియబడును.

ఇంద్రియముల ననువర్తించు విషయాన క్తమైన మనస్సుకు పర మాత్మ తెలియ ననువు కాదు. కావున మనస్సును విషయములనుండి మర లించి సూక్ష్మత త్వముల నన్వేషించుట కభ్యాస మొనర్చవలెను. ఇట్లు సూక్ష్మత త్వముల నన్వేషించుచు క్రమముగ ఆత్మయందు మనస్సును నివేశింపజేయవలెను. అప్పు డయ్యది సూక్ష్మమయి, అగ్రమబుద్ధి యన బడును. అట్టి బుద్ధికే పరమాత్మను గ్రహించు యోగ్యత కలుగును.

ఇట కొందఱు గూఢాత్మయన మాయ, అవిద్య యను వానిచే నావ రింపబడి యుండుటచే పరమాత్మ తెలియబడదని వర్ణించియున్నారు. పర మాత్మ అవిద్యదులచే సంవృతమై - కప్పబడి యున్నదనుట యుక్తము కాదు. పరమాత్మ యఖండమై యంతట నుండునట్టిది. దానిని మఱియొక వస్తువు మఱుగుపఱవ జాలదు. అది యత్యంత సూక్ష్మమగుటచే విషయా న క్తమగు మనస్సుచే తెలియబడక పోవుటవలన గూఢాత్మ యనబడినదని గ్రహించుటయే యుక్తము.

యచ్ఛేద్ వాఙ్మనసి ప్రాజ్ఞః

త ద్యచ్ఛేద్ జ్ఞాన ఆత్మని

జ్ఞాన మాత్మని మహతి నియచ్ఛేత్

తద్ యచ్ఛే చ్ఛాంత ఆత్మని.

౧౩

ప్రాజ్ఞః = మిక్కిలి ప్రజ్ఞకలిగిన మనుజుడు, మనసి = మనస్సునందు, వాక్ = వాక్కును, యచ్ఛేత్ = నియమింపవలెను, ఇంద్రియములను విషయ

తృతీయవల్లె

ములనుండి మరలించి ఉపరమింప జేయవలయును, తత్=ఆ మనస్సును, జ్ఞానే ఆత్మని = జ్ఞాన స్వరూపముగు బుద్ధియందు, యచ్చేత్ = నియమింప వలెను-ఉపరతి గలదిగ జేయవలెను, జ్ఞానం = బుద్ధిని, మహతి ఆత్మని = మహత్త్వము నందు, నియచ్చేత్ = శమింపజేయవలెను, తత్=ఆ మహత్త్వమును, శాంతే ఆత్మని = శాంతస్వరూపముగు పరమాత్మయందు, యచ్చేత్ = నియతమొనర్పవలెను.

పదార్థమును చెల్లిన కొనవలయుననెడి యానక్తిగల విద్వాంసుడు ఇంద్రియములను, శబ్దరూపములను విషయములందు దగుల్కొన నీయక వానినుండి మరలించి మనస్సునకు లోబడియుండునట్లు యత్నింప వలెను. ఆ మనస్సునుగూడ బుద్ధి కధీనమై యుండునట్లు జూడనగును. అట్లే యా బుద్ధిని మహత్త్వమునందును, ఆ మహత్త్వమును పరమేశ్వరునియందును లగ్నముచేసియుంపవలెను. ఈ విషమున నభ్యాసము చేయు విద్వాంసునిబుద్ధి పరమేశ్వరుని యథాస్వరూపమును నెఱుగ నమర్థమగును.

ఉత్తిష్ఠత జాగ్రత

ప్రాప్య వరాన్నిబోధత

క్షరస్య ధారా నిశితా దురత్యయా

దుర్గం పథ స్తత్ కవయో వదంతి.

౧౪

పై నిరూపించిన విషమున పరమాత్మ నెఱుంగుటకు ఓ మను జనులార !

ఉత్తిష్ఠత=లేండు, జాగ్రత=అవిద్య యనెడి నిద్రనుండి మేల్కొనుడు. వరాన్=శ్రేష్ఠులైనవారిని ప్రాప్య=సమీపించి, నిబోధత=పరమాత్మ నెఱుంగుడు. (ఈ మార్గము) నిశితా = పదును బెట్టబడిన, క్షరస్య ధారా = కత్తివాయి వంటిది, దురత్యయా = కష్టముతో దాటదగినది, కవయః =

విద్వాంసులు. తత్ పథః=ఆ మార్గమును, దుర్గం వదంతి=కష్టపడి నడవ దగినదిగా వర్ణింతురు.

పరమాత్మ నెఱుంగుట సులభము కాదు. అత్యసించి పరమాత్మ నెఱింగిన శ్రేష్ఠవిద్వాంసుల చెంత జేరి తమలోని భ్రమ ప్రమాదములను విడనాడవలెను. అలసులై చేతులలో చేతులు వేసికొని కూర్చుండువారికి పరమేశ్వరుడు లభ్యుడు కాడు. అందులకు విద్వాంసులనుండి యుపదేశ ములను బొంది వారి యజ్ఞానుసారము శ్రద్ధతో నిరంతరయత్నము చేయవలయును. ఈ మార్గము పదునుబెట్టబడిన కత్తివాయి వంటిది. ఖడ్గ దారపై పదములుంచి నడచుట సుగమము కాదుగదా! కావున గురువులను జేరి యుపదేశాదుల ద్వారమున నవిద్యను దొలగించుకొని బుద్ధిపై శద్య మును సంపాదించుకొని పరమాత్మ సాక్షాత్కారమునకు గడంగవలెను.

అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయం

తథా రసం నిత్య మగంధవ చ్చ యత్

అనా ద్యనంతం మహతః పరం ద్రువం

నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ ప్రముచ్యతే. ౧౫

యత్ = ఏ బ్రహ్మతత్త్వము, అశబ్దం = శబ్దగుణముగల యాకా శముకంటె భిన్నమో, అస్పర్శం = స్పర్శగుణముగల వాయువుకంటె భిన్నమో, తథా = అట్లే, అరసం = రుచులుగుణముగాగల జలముకంటె భిన్నమో. అగంధవత్ చ = మఱియు గంధగుణముగల పృథివికంటె నన్యమో, అవ్యయం = నాశములేనిదో, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు నేకరసమై నదియో, అనాది = కారణము లేనిదో, అనంతం = కార్యము లేనిదో, మహతఃపరం=మహత్తత్త్వముకంటెను సూక్ష్మమో, ద్రువం=చలనము లేనిదో, తత్=ఆ పరబ్రహ్మతత్త్వమును, నిచాయ్య=తెలిసికొని, మృత్యు

ముఖాత్ = జన్మమరణరూప దుఃఖసాగరమునుండి, ప్రముచ్యతే = ముక్తిని బొందును.

బ్రహ్మము శబ్దస్వరూప రస గంధములను గుణముల కాస్పదము లగు ఆకాశాది పంచభూతములకు భిన్నమైన సూక్ష్మతత్త్వము. అది నాశము లేనిది. ఏకరసము - మార్పులేనిది. దాని నుత్పన్నము చేయు కారణద్రవ్య మొండు లేదు. దానివలన నేర్పడు కార్యపదార్థమును లేదు. బ్రహ్మము నేర్పఱచు నుపాదానకారణపదార్థము కాని, బ్రహ్మ ముపాదాన కారణముగ నేర్పడు కార్యపదార్థము కాని లేదని భావము. అనాద్యనంత పదము లీయర్థమును స్పష్టపఱచును. ఆ బ్రహ్మము ప్రకృతికంపెను, జీవులకంపెను సూక్ష్మము. దానిని జ్ఞెతీగిననాడే మనుజుడు ముక్తి కర్తుడగును. జన్మ మరణ బాధలనుండి తొలగును.

నాచికేత ముపాఖ్యానం

మృత్యుప్రోక్తం సనాతనమ్

ఉక్త్వా శ్రుత్వా చ మేఢావీ

బ్రహ్మలోకే మహీయతే.

౧౬

నాచికేతం = నచికేతునకు సంబంధించిన - నచికేతుని మూలమున లభించిన, మృత్యుప్రోక్తం = మృత్యువు అను నామముగల యాచార్యునిచే నుపదేశింపబడి, సనాతనం = వేదమూలక పరంపరాగతమైన, ఉపా ఖ్యానం = గురుశిష్య సంవాదాత్మకమైన యీ వాఖ్యానమును, ఉక్త్వా = యోగ్యులకు చెప్పియు, శ్రుత్వా చ = బ్రహ్మనిష్ఠులగు నాచార్యుల వలన వినియు, మేఢావీ = విద్వాంసుడు, బ్రహ్మలోకే = బ్రహ్మమునందు, మహీయతే = పూజ్యుడగును.

బ్రహ్మవిద్యయందు శ్రద్ధానక్తులు గలిగించుటకై యిట ఫలము వర్ణింపబడినది.

నచి కేతునకు సంబంధించిన యీ కథానకము విని, వినిపించినందు
పలన విద్వాంసులకు షేజకలుగునని భావము.

య ఇమం పరమం గుహ్యం

శ్రావయేద్ బ్రహ్మ సంపది

ప్రయతః శ్రాద్ధకాలే వా

త దానంత్యాయ కల్పతే;

త దానంత్యాయ కల్పతే;

౧౭

యః=ఎవడు, ప్రయతః=జితేంద్రియుడై శుద్ధ మనస్సుతో, ఇమం
పరమం గుహ్యం = ఈ పరమరహస్యమును, బ్రహ్మ సంపది = జ్ఞానుల
మధ్యకాని, వా = లేక, శ్రాద్ధకాలే = విద్వాంసులను శ్రద్ధతో సత్కరించు
వేళలోకాని, శ్రావయేత్ = వినిపించునో, తత్ = ఆ వినిపించుట, ఆ
నంత్యాయ కల్పతే = వ్యావకము కాగలదు.

అర్హులైనవారికి వినిపింపబడిన బ్రహ్మవిద్య సఫలతకు హేతు
వగును, అర్హులు విని తరింతురు.

తృతీయవల్ల సమాప్తము

ఓమ్

ద్వి తీ యా ధ్యా య ము

చ తు ర్ద వ న్లి

పరాంచి ఖాని వ్యతృణత్ స్వయంభూ
స్తస్మాత్ పరాజ్ పశ్యతి నాంతరాత్మన్
కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మాన మైక్ష
దావృత్తచక్షు రమృతత్వ మిచ్ఛన్.

స్వయంభూః=పరమేశ్వరుడు, ఖాని=ఇంద్రియములను, పరాంచి=శబ్దాది విషయముల నెఱుంగు స్వభావము కలవానినిగా, వ్యతృణత్=నిర్మించెను, తస్మాత్=కావున, (మనుజుడు) పరాక్=బాహ్యవిషయమును, పశ్యతి=చూచును, న అంతరాత్మన్=తనలో చూడడు, కశ్చిత్ ధీరః=ఒకానొక ధ్యానశీల మనుజుడు, ఆవృత్తచక్షుః=కన్నులను మూసి, అమృతత్వం ఇచ్ఛన్=మోక్షమును గోరుచు, ప్రత్యగాత్మానం=అంతటను వ్యాపించియుండు పరమాత్మను, ఐక్షత్ = చూచును - సాక్షాత్కారము చేసికొనును.

పూర్వపువల్లిలో సూక్ష్మబుద్ధికి పరమాత్మ తెలియబడునని చెప్పి యున్నారు. అట్లు పరమాత్మ నెఱుగుటలో గణగు బాధకమును వర్జించుచున్నారు, పరమేశ్వరుడు చక్షు రాదీంద్రియములను రూపాది బాహ్యవిషయముల నెఱుంగ సమర్థము లగునట్లు నిర్మించియున్నాడు. అందువలన మానవుడు వానిమూలమున బాహ్యవిషయమున నుండు ప్రాకృతిక రూపాల నెల్లప్పుడు గ్రహించు స్వభావము గలవాడై యున్నాడు. అతడు తన యంతఃకరణమునంతటను వ్యాపించియుండు పరమాత్మను జూడడు.

కాబట్టి ధ్యానశీలుడైన వ్యక్తియే యింద్రియములను బాహ్యవిషయముల నుండి యరికట్టి చిత్తమును పరమాత్మయందు లగ్నము చేయును. అంతట నతనికి పరమాత్మ సాక్షాత్కారము కలుగును. దానిమూలమున జరామరణ రూప బంధనమునుండి విముక్తి కలుగును, కావున మోక్షము నపేక్షించు వ్యక్తి బాహ్యవిషయానక్తిని వదలి అంతర్దృష్టి కలవాడు కావలయును.

పరాచః కామా ననుయంతి బాలా

స్తే మృత్యో ర్యంతి వితతస్య పాశమ్

అథ ధీరా అమృతత్వం విదిత్వా

ధ్రువ మధ్రువే స్విహ న ప్రార్థయంతే.

౨

బాలా=అజ్ఞానులు, పరాచః=బాహ్యములయిన, కామాన్=క్రోధిక లను, అనుయంతి = అనుసరింతురు, తే = వారు, వితతస్య = అంతటను సంప్రాప్తించు, మృత్యోః=మృత్యువుయొక్క, పాశమ్ = బంధనమును, యంతి = పొందుదురు. అథ ధీరాః = ఇక బుద్ధిశాలురు, అమృతత్వం = మోక్షసుఖమును, ధ్రువం = నిశ్చలమైనదానిగా, విదిత్వా = తెలిసికొని, ఇహ=ఈ సంసారమునందలి, అధ్రువేషు==అనిత్యవిషయములందు, న ప్రార్థయంతే=సుఖమును గోరరు.

“అజ్ఞో భవతి వై బాలః” ‘బాలుడు అజ్ఞుడు’ అను మనువు వాక్య మునుబట్టి అజ్ఞానులు బాహ్యవిషయములందే సుఖము గలదని యెంచి వానియందే చిత్తము నుంతురు, అట్టివారు బంధనమునకు హేతువయిన దే హేంద్రియ సంఘాతముయొక్క సంయోగవియోగరూప మృత్యుపాశ మున మాటి మాటికి చిక్కువడుదురు.

బుద్ధిమంతులైన ధ్యానశీలు రట్లుగాక విషయభోగములనుండి చిత్త మును రమింపజేసి శాశ్వతసుఖము నందుదురు. బాహ్యవిషయ గ్రహణము వలన గలుగు నల్పసుఖమును అపేక్షింపరు.

యేన రూపం రసం గంధం

శబ్దాన్ స్పర్శాం శ్చ మైధునాన్

ఏతే నైవ విజానాతి

కి మత్ర పరిశిష్యతే; ఏతద్ నై తత్.

3

యేన = సర్వవస్తుజ్ఞానమునకు నిమిత్తమాత్రమును, సర్వచేతన ప్రకాశమునగు, ఏతేనైవ = పరమాత్మ యనికి మూలముననే (సమస్త లోకము) రూపం, రసం, గంధం, శబ్దాన్, స్పర్శాన్ చ = రూపరసగంధ శబ్దస్పర్శముల నన్నింటిని, మైధునాన్ = సుఖానుభవములను, విజానాతి = ఎఱుగుచున్నది, కిమ్ ఆత్ర పరిశిష్యతే = ఏమి మిగులుచున్నది? సర్వము పరమాత్మ యనికి మూలముననే లోక మెఱుగుచున్నది. నై = నిశ్చయముగ, ఏతత్ = సర్వజ్ఞేయపదార్థములకు నిమిత్తకారణమగు సత్తాత్మక బ్రహ్మము, తత్ = అదియే - నచికేతుడడిగిన ధర్మాధర్మములకు నతీతమయిన పరతత్త్వ మదియే యని భావము.

రూపముగల వస్తువులను జూచుటకును జూడకుండుటకును నేత్రమునకు స్వాతంత్ర్య మున్నను సూర్యుని యాలోకము లేకున్న నయ్యది రూపగ్రహణమున నసమర్థమగును. అట్లే జీవుడు ఇంద్రియముల మూలమున రూపాదులను గ్రహించుటకును, కర్మల నాచరించుటకును, ఆచరింపకుండుటకును స్వాతంత్ర్యము కలిగినవాడయ్యు పరమాత్మ యనికి లేక యేమియు జేయజాలడు. సూర్యాలోకము రూపగ్రహణమున నేత్రమునకు నిమిత్తమయ్యు నేత్రదోషములతో లిప్తము కాదు. అట్లే జీవులొనర్చు కర్మలకు నిమిత్తమయ్యు పరమాత్మ జీవదోషములతో లిప్తము కాదు. పరమాత్మయనికితో నిమిత్తము లేక జీవలోకము స్వకార్యములకు సమర్థము కాదని భావము. లోకమున గల పదార్థములను నిర్మించునది పరమాత్మయే, కావున జీవులకు గలుగు సర్వజ్ఞానములకు నయ్యది నిమి

త్తము కాకయుండదు అట్టి పరమాత్మను గూర్చియే నచికేతుడు యముని ప్రశ్నించెయున్నందున నద్దాని నిట్లు వర్ణించినాడు,

స్వప్నాంతం జాగరతాంతం చోభౌ యే నానుపశ్యతి

మహాంతం విభు మాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి. ౪

ఏవడు, స్వప్నాంతం = స్వప్నసమాప్తిని, జాగరతాంతం చ = జాగరిత సమాప్తిని, ఉభౌ = ఈ రెండింటిని, ఏన = ఏ సత్స్వరూపుడగు పరమాత్మునితోబాటు, అనుపశ్యతి = అనుకూలముగ నెఱుగునో, ధీరః = అట్టి విద్వాంసుడు, మహాంతం = గొప్పదియు, విభుః = వ్యాపకము నగు, ఆత్మానం = పరమాత్మను, మత్వా = తెలిసికొని, న శోచతి = దుఃఖితుడు కాడు.

స్వప్నాంతము జాగరణమగును. జాగరణాంతము స్వప్నమగును. ఇట్లు ప్రాణులకు స్వప్నము (నిద్ర) జాగరణము (మెలకువ) అనెడు అవస్థలు కలుగుచుండును. నిద్రలో జీవుడు తన్ను తా నెఱుంగుచుండును. జాగరణమున బాహ్యవిషయముల నెఱుగుచుండును. ఇదియంతయు పరమేశ్వరుని యునికీవలననే జరుగుచుండును. పరమాత్ము డుండి జీవుని స్వప్నజాగరణ స్థితుల నన్నింటిని నెఱుగుచుండును. జీవుడును పరమాత్మునితోబాటు స్వప్నజాగరణ సమాప్తుల నెఱుగును. పరమాత్ముడు ముందుగా తెలిసికొనును; జీవుడు (అనుపశ్యతి) తరువాత తెలిసికొనును. ఇట్టి యీ జీవుడు ధ్యానశీలుడై, వ్యాపకుడై యన్నింటియందును నిండి యుండు గొప్ప పదార్థమగు పరమాత్ముని తెలిసికొని, సర్వదుఃఖముల నుండి ముక్తుడగును; అని భావము.

ఈ శ్లోకము నన్వయించుచు శ్రీ శంకరస్వాములు - (తం మహాంతం విభు మాత్మానం మత్వా ఆవగమ్య = ఆత్మభావేన సాక్షి దహ మస్మి పరమా త్మేతి ధీరో న శోచతి) గొప్పదియు విభువునగు నా యాత్మను

తెలిసికొని అనగా అత్మభావముతో సాక్షాత్తుగ నేను పరమాత్మనైతిని అని దీరుడు దుఃఖింపడు - అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. కాని యిది యెట్లు పొసగును ? అణుస్వరూపుడగు జీవుడు తన్ను విభువుగా నెట్లు తెలిసికొనును ? అది యథార్థ మెట్లుగును ? ఈ శ్లోకమున జీవుడే పరమాత్మ యని చెప్పటకు దగిన పద మొందును గానరాదు. కావున నిట జీవపరమాత్మల యభేదవాదము విచారణీయ మనుట నిస్సంశయము.

య ఇమం మధ్యదం వేద

ఆత్మానం జీవ మంతికాత్

ఈశానం భూతభవ్యవ్య

న తతో విజుగుప్సతే; ఏతద్ వై తత్.

౫

యః=ఎవడు, మధ్యదం=కర్మఫలము ననుభవించు, ఇమం జీవం ఆత్మానం==ఈ దేహమునందలి జీవాత్మను, వేద=తెలిసికొనునో, (చ=మఱియు,) అంతికాత్ = జీవాత్మకు మిక్కిలి సమీపమున నున్న, భూత భవ్యవ్య=భూత భవిష్యద్వర్తమానములనెడు కాలత్రయమునకు, ఈశానం=స్వామియగు పరమాత్మను, వేద తెలిసికొనునో, తతో = అందువలన - అట్టి జ్ఞానముచలన, న విజుగుప్సతే = జుగుప్సను బొందడు - నిందితుడు కాడు, ఏతత్ వై తత్ = నచికేత ! నీ వడిగిన దిదియే.

మనుజుడు పరమేశ్వరు నెఱుంగుటకు పూర్వము జీవాత్మ నెఱుంగ వలయును. మఱియు పరమేశ్వరుడు తన కతి సమీపమున నుండి తనకు రక్షకుడుగాను, సుఖదాతగాను అన్నిటికి నధిష్ఠాతగాను ఉన్నాడని గుర్తింప వలయును. అప్పుడే జీవునకు స్థిరమైన సుఖము, శాంతియు లభించును. భయాది విపత్తులనుండియు నాతడు దొలగును. ఇందును జీవేశ్వరులకు గల భేదము స్పష్టముగ బోధింపబడినది. కావున జీవుడు తానే పరమాత్మ యైనట్లు భావించుట శిష్టులు అంగీకరింపదగినది కాదు.

ముఖ్యముగా నీ శ్లోకమందు జీవుడు మధ్యదుడు=కర్మఫల భోక్త
యని స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. అంతేకాక పరమేశ్వరుడు జీవునకు
సమీపమున సాక్షిభూతుడై యుండుననియు నతడు కాలమునకును స్వామి
యనియు వివరింపబడినది. కావున జీవేశ్వరుల యభేదమెట్లు శిష్ట సమ్మత
మగును ?

యః పూర్వం తపసో జాత

మదభ్యః పూర్వ మజాయత

గుహం ప్రవిశ్య తిష్ఠంతం

యో భూతేభిః వ్యపశ్యతః ఏతద్ వై తత్. ౩

యః = ఏ జీవుడు, ఆదీభ్యః = ప్రాణములకంటెను, పూర్వం =
ముందు, అజాయత = సృష్టిప్రారంభమున ప్రకటమయ్యెనో అతడు,
తపసః=జగత్తును సృష్టింప ననుచగు సామర్థ్యము ప్రకటమగుటకంటెను,
పూర్వం జాతం = పూర్వమునుండియు నన్ను పరమేశ్వరుని, వ్యపశ్యత =
విశేషముగ నెఱుంగును, యః=ఎవడు, గుహం ప్రవిశ్య = అంతఃకరణ
రూప బుద్ధియందును జేరి, భూతేభిః తిష్ఠంతం = పంచభూతములలో
వ్యాపించి యుండు పరమేశ్వరుని, వ్యపశ్యత = ఎల్లపుడు నెఱుగునో,
(ఓ నచికేత!) ఏతత్ వై తత్=నీ వడిగిన తత్త్వ మిదియే.

సృష్టి జరుగ నారంభమగుటకుముందు ఈ బ్రహ్మాండమంతయు
సూక్ష్మమై ప్రకృతిరూపమున నుండును అట్టియెడ పరమేశ్వరుడు తన
తపస్సువలన- సామర్థ్యమువలన నా ప్రకృతియందు ప్రాణసంచారము
గలిగించును ('అపోవై ప్రాణాః -శతపథం). ఆ ప్రాణసంచారము జరుగు
టకును ముందుగానే జీవుడు ప్రకటమగును-అనగా అంతకుపూర్వము
ప్రళయకాలమున సంతయు సంధికారబంధురమై జీవుల యునికియు
తెలియన ట్లుండును. అట్టిస్థితినుండి తొలగి జీవుడు చేష్టలొనరింప నుద్యుక్తు

డగునని భావము. వైదికభాషయందు 'అపః' అను పదము ఆకాశమును తెలుపును. పంచభూతములలో ఆకాశము మిక్కిలి సూక్ష్మము, అందువలన ప్రథమమున నయ్యది ఉత్పన్నమగును. కాని యంతకంటెను జీవుడు ముందుగానే ప్రకటమగును-బుద్ధియుక్తుడై ప్రాణధారణ కుద్యుక్తుడగునని భావము, తరువాత స్థూలజగత్తు నిర్మితమగును. పరమేశ్వరుడు జగత్తు నంతటిని నిర్మించి యందు అంతర్యామి రూపమున వ్యాపించియుండును, ఇట్లు ప్రాణాదులకంటెను సూక్ష్ముడైన జీవుడు తనకంటెను, జగత్తు కంటెను నత్యంత సూక్ష్ముడైన పరమేశ్వరుని ప్రాణాయామాద్యభ్యాసము మూలమున కుద్భవైన బుద్ధియందు నిత్యము జూచును, నచికేతు డడిగిన సూక్ష్మతత్త్వ మియ్యదియే.

యా ప్రాణేన సంభవ

త్యదితిర్ దేవతామయీ

గుహం ప్రవిశ్య తిష్ఠంతీ

యా భూతేభిర్ వ్యజాయత; ఏతద్ వై తత్. ౭

యా=ఏది, ప్రాణేన = ప్రాణాయామాభ్యాసముచేత, సంభవతి = ఉత్పన్నమగునో, అదితిః=అఖండితయై మాతవలె కుభమను చేకూర్చునో, (అట్టి) గుహం=అంతఃకరణమనెడి గుహయందు, ప్రవిశ్య=ప్రవేశించి, తిష్ఠంతీ=ఉన్నదై. దేవతామయీ=దివ్యజ్ఞానప్రకాశస్వరూపము. యా= ఏది. భూతేభిః=భూతములతోబాటు, వ్యజాయత=ప్రకటమగుచున్నదో, (నచికేత!) ఏ తద్ వై తత్=నీ వడిగిన తత్త్వ మిదియే.

ప్రాణాయామము మున్నగు నభ్యాసమువలన అంతఃకరణము నందలి విక్షేపాది చిత్తమలములు దహింపబడి కుద్భబుద్ధి యుదయించును. శ్రద్ధతో నా బుద్ధిని కాపాడుకొని నిరంతరము ధ్యానాదులందు లగ్నుడై యుండు విద్వాంసునకు పరమాత్మ సాక్షాత్కారము లభించును.

అరణ్యో ర్నిహితో జాతవేదా
గర్భ ఇవ సుభృతో గర్భిణీభిః
దివే దివ యీహ్యో జాగ్రవద్భిర్

హవిష్మద్భిర్ మనుష్యేభి రగ్నిః; ఏతద్ వై తత్. ౮

జాతవేదాః=అగ్ని, అరణ్యోః=అరణులయందు-రెండు కట్టెలలో,
నిహితః = దాగియున్నది, గర్భిణీభిః = గర్భవతులచే, గర్భః = గర్భము,
సుభృతః = బాగుగ ధరింపబడును, ఇవ=ఇట్లే, జాగ్రవద్భిః = సత్వగుణ
ప్రధానులైన, హవిష్మద్భిః=భక్తితో కూడిన, మనుష్యేభిః=మనుజులచే-
విద్వాంసులచే, అగ్నిః=ప్రకాశస్వరూపుడగు పరమేశ్వరుడు, దివే దివే=
ప్రతీదినము-నిత్యము, ఈడ్యః=స్తుతియింపదగినవాడు, ఏతత్ వై తత్=
(హే నచికేత !) నీ వడిగిన తత్త్వ మియ్యడియే.

ఒక కట్టెమీద మఱియొక కట్టెనుంచి తఱచిన అగ్ని ఉత్పన్న
మగును. రెండు కట్టెలలో పరస్పరము రాపిడి యేర్పడిన వానిలో నిప్పు
పుట్టును. అట్టి కట్టెలు అరణులు అందురు. దీనింబట్టి కట్టెలలో అగ్ని
నిహితమై యున్నదని తెలియుచున్నది. పరమేశ్వరుడుకూడ నట్లే యీ
ప్రపంచపదార్థములలో నిహితుడై యున్నాడు. భక్తిశ్రద్ధాకల యుపాసకు
లైన విద్వాంసులు ప్రాణాయామాదుల మూలమున నంతఃకరణమును
వశపఱచుకొని ప్రపంచమున నతి గూఢముగ నున్న పరమేశ్వరుని కను
గొందురు. నిత్య మతనిని స్తుతియింతురు. గర్భిణీస్త్రీలు గర్భము నతి
జాగరూకతతో కాపాడునట్లు ఉపాసకులును నిత్యము పరమేశ్వరుని
ధ్యానించుచు మఱవక యుందురు.

యత శోచేదేతి సూర్యో

అస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి

తం దేవాః సర్వేఽర్పితా

స్తదు నా త్యేతి కశ్చనః; ఏతద్ వై తత్.

౯

యతః=ఎవనివలన, సూర్యః=సూర్యుడు, ఉదేతి=ప్రకాశవంతుడై
విలసిల్లుచున్నాడో, యత్ర చ=ప్రళయకాలమున, అస్తం గచ్ఛతి=నశించు
చున్నాడో, తం=ఆ పరమేశ్వరుని, సర్వే దేవాః=దివ్యపదార్థము లన్నియు,
అర్పితాః=ప్రాప్తించియున్నవి, తత్ ఉ=ఆపరమతత్త్వమును, కశ్చనః=
ఏదియు, న అత్యేతి = అతిక్రమించి యుండదు, ఏతద్ వై తత్ = (నచి
కేతః) నీ పడిగిన దిదియే.

పరమేశ్వరుడే సూర్యాది దివ్యపదార్థముల నుత్పన్నము చేసినాడు.
అతడే ప్రళయమున వానిని నశింపజేయును. ప్రపంచమునగల ప్రాణులు,
పదార్థములు నన్నియు నతని యాధారముననే యున్నవి, అతనియందే
యున్నవి. అతని నియమములకు లోబడియే వర్తించును, నియమాతి
క్రమణము చేయు పదార్థమొందును లేదు.

య దేవేహ త దముత్ర

య దముత్ర తదస్మిహ

మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి

య ఇహ నానేవ పశ్యతి.

౧౦

ఇహ = ఈ జన్మమునందు - ఈ లోకమునందు, యత్ ఏవ = ఏది
యున్నదో, అముత్ర = పరమునందును, తత్ = అదియే యున్నది, యత్ =
ఏది, అముత్ర = పరమున నున్నదో, తత్ అను ఇహ = అదియే యిక్క-
డను - ఈ జన్మమునందును ఉన్నది, యః = ఎవడు, ఇహ = ఈ విషయ
మున, నానా ఇవ = అనేకమువలె, పశ్యతి = చూచునో - ఎఱుగునో, సః =

వాడు, మృత్యోః మృత్యుం = మృత్యువునుండి మృత్యువును - మాటిమాటికి మరణమును, అప్సృతి = పొందును

జీవునకు లభించు జన్మములు ఇహ అముత్ర శబ్దములచే చెప్పబడును. అట్లే బ్రహ్మాండమునగల లోకలోకాంతరములును ఇహ అముత్ర శబ్దములచే వర్ణింపబడును. ప్రసంగము ననుసరించి యిట 'తత్' పదము బ్రహ్మమును తెలుపును. కాబట్టి బ్రహ్మము సర్వలోకములందును వ్యాపించియున్న దనియు ఆ బ్రహ్మమునం దెట్టి భేదము లేదనియు ముక్తి నభిలషించు జీవు లెఱుగవలయును. అ ట్లెంచక బ్రహ్మము భిన్న లోకములందు భిన్నభిన్న జన్మములందును భిన్నభిన్న స్వరూపములతో నుండునని యెంచువారు బ్రహ్మమును సరిగా తెలిసికొనినవారు కారు. వారు మాటిమాటికి జన్మమరణములకు లోనగుదురు. ముక్తిని పొందజాలరు.

బ్రహ్మము ఒక్కటియే యైనను ఉపాధి భేదముచే భిన్నమగునని జీవబ్రహ్మైక్యవాదులు - అద్వైతులు ఎంచుచున్నారు. మాయతోగూడి బ్రహ్మము ఈశ్వరుడగుననియు, అవిద్యతోగూడి జీవుడగుననియు, ఇట్లే హిరణ్యగర్భాది రూపములు బ్రహ్మమునకు కల్పితము లగుననియు నుడువుదురు. కాబట్టి మాయావాదులు - అద్వైతులు ఈశ్లోకమున కర్థము వ్రాయుటలో జీవబ్రహ్మములకు భేదములేదని యెఱుగువానికే ముక్తి లభించుననియు, జీవబ్రహ్మములు వేఱువేఱని యెఱుగినవారికి ముక్తి లభింపక పలుమాఱు జన్మమరణములలో చిక్కుపడి, బాధలకు గుఱియగుట సంభవించుననియు చెప్పుదురు. కాని ఈ వాదమున కిక్కడ తాపేమియు కనిపింపదు. బ్రహ్మమునందు నానాత్వమును ఈ శ్లోకము నిషేధించుచున్నది. కాని జీవబ్రహ్మముల యేకత్వమును బోధించుటలేదు. బ్రహ్మమునందు నానాత్వమే లేదనుటవలన ఉపాధియు క్తమైన బ్రహ్మమును కనుగొనుటయే పొసగదు. అట్టియెడ జీవబ్రహ్మముల యేకత్వమెట్లు

తత్త్వాన్వయమగును? తత్త్వాన్వయ మెఱుగనివారికి మోక్ష మెట్లు సిద్ధించును? కాబట్టి జీవబ్రహ్మము లేకమనెడి అద్వైతవాదము జన్మమరణములకే సాధనమగును. మోక్షమునకు కాదు. బ్రహ్మాన్వయావమే ముందు స్లోకములలో చూడనగును,

మనసై వేద మాప్తవ్యం

నేహ నానాన్తి కించన

మృత్యోః స మృత్యుం గచ్ఛతి

య ఇహ నానేవ పశ్యతి.

౧౦౧

ఇదం=ఈ బ్రహ్మము, మనసా ఏవ=నంస్కరింపబడిన మనస్సుతోనే-సూక్ష్మబుద్ధితోనే, ఆప్తవ్యం=పొందదగినది, ఇహ=ఈ బ్రహ్మమునందు, కించన=కొంచెమైనను, నానా=భేదభావము, నాన్తి=లేదు, యః=ఎవడు, ఇహ=బ్రహ్మమునందు, నానా ఇవ=అనేకత యున్నట్లు, పశ్యతి=తెలిసికొనునో, సః=వాడు మృత్యోః మృత్యుం గచ్ఛతి=మృత్యువునుండి మృత్యువును బొందును-మాటిమాటికి మరణబాధను బొందును.

బ్రహ్మము నెఱుగదలంచువారు శాస్త్రమునందు జెప్పబడిన విధముననుసరించి మనస్సును పవిత్రము చేసికొనవలయును. యమ నియమాదులను పాటించి శుద్ధమైన బుద్ధిని సంపాదించవలయును అట్టిబుద్ధికే బ్రహ్మ తత్త్వము సాక్షాత్కారమగును. అన్యమార్గమే లేదు. బ్రహ్మమునందు నానాత్వము లేదు అది యెల్లప్పుడు నొక్కటిగానే యుండును. ఒకరికి నొక విధముగను నింకొకరి కింకొకవిధముగను కనిపింపదు. శుద్ధమగు నగ్రిమ ప్రజ్ఞయే యిందులకు సాధనము. వేఱుసాధనములుకూడ బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునకు గలవనుట యొప్పుదు. బుద్ధిని శుద్ధము చేయుటకు ననేకోపాయము బుండవచ్చును. కాని బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునకు శుద్ధ బుద్ధి యొక్కటియే యుపాయము.

ఇట్టి యుపాయముల నెఱుగక నానావిధములయిన యుపాయములతో బ్రహ్మమును నానారూపముల జూడవచ్చునని యెంచువాడు మాటి మాటికి మృత్యువాత బడుచుండును. బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున గలుగుముక్తి కతడు అర్హుడు కాడు.

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో

మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి

ఈశానో భూత భవ్యస్య

న తత్రో విజగుప్సతే; ఏతద్ వై తత్.

౧౨

మధ్యేఆత్మని=శరీరమధ్యమున, అంగుష్ఠమాత్రః=అంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణముగల స్థానమున లభించుటచే అంగుష్ఠమాత్రుడై, పురుషః=అంతట నిండియుండు, భూతభవ్యస్య=భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములందుండు నమస్తవస్తజాతమునకు ఈశానః=స్వామియగు పరమేశ్వరుడు, తిష్ఠతి=ఉన్నాడు. తతః=ఆ పరమేశ్వరునివలన నెవడును, న విజగుప్సతే=గ్లానిని పొందడు-చిత్తవైకల్యమును పొందడు. ఏతద్ వై తత్=(నచికేత!) నీ వడిగిన తత్త్వ మియ్యదియే.

శుద్ధబుద్ధి కలవాడు శరీరమాన జీవునకు స్థానమైన హృదయాకాశమునందే పరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కారము చేసికొనును. పరమేశ్వరుడంతట నిండి యెల్లకాలములందుండును. కాబట్టి ధ్యానశీలుడైనవ్యక్తి తన హృదయమునందే పరమేశ్వరు నెఱుగును. నిర్మల దర్పణమున తన ప్రతిబింబము స్వచ్ఛముగా గోచరించునట్లు శుద్ధమగు నంతఃకరణమున నెల్లప్పుడు పరమాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొను శక్తి ధ్యానయోగులకు లభించును. ఆ యీ శుభాశుభ కర్మముల నాచరించువేళ అంతఃకరణమున గలుగు పరమేశ్వరుని ప్రేరణలను గుర్తించి తదనుకూలముగ వర్తించు

వానికి చిత్తవైకల్యము కలుగదు. అత డెల్లప్పుడు ప్రసన్నుడై యుండును.

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో

జ్యోతి రివా ధూమకః

ఈశానో భూతభవ్యస్య

స ఏవాద్య స ఉశ్యః; ఏతద్ వై తద్.

౧౩

అంగుష్ఠమాత్రః = అంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణము గల స్థానమున జొందదగు, పురుషః = అంతటనిండియుండు పరమేశ్వరుడు, అధూమకః = ధూమములేని, జ్యోతిః ఇవ = జ్యోతివంటివాడు - జ్ఞానరూప ప్రకాశ మయ్యుడు, (అతడు) భూతభవ్యస్య ఈశానః = భూతభవిష్యద్వర్తమాన వస్తువులకు అధిపతి, స ఏవ = అతడే. అద్య = నేడును సర్వాద్యక్షుడు, స ఉశ్యః = అతడే రాబోవు కాలమునందును స్వామి, ఏతద్ వై తత్ = (నచికేతః) నీ వడిగిన తత్త్వ మియ్యదియే.

పరమేశ్వరుడే యీ బ్రహ్మాండమున గల వస్తుజాతమున కంతటికి అధిపతియై యున్నాడు. భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలములలో నెన్నడు నతని యాధిపత్యమునకు హాని కలుగదు. అతడే సర్వదా సర్వాద్యక్షుడై యుండునని యీ వాక్యములందు స్పష్టము చేయబడినది.

యథోదకం దుగ్ధే వృష్టం పర్వతేషు విభావతి

ఏవం ధర్మాన్ పృథక్ పశ్యన్ తా సే వాచువిభావతి.

దుగ్ధే వృష్టం ఉదకం = దుగ్ధము ప్రదేశమున వర్షించిన జలము, పర్వతేషు = పర్వతములందు, యథా విభావతి = ఎట్లు ప్రవహించునో, ఏవం = ఇట్లే, ధర్మాన్ = ధర్మములను, పృథక్ = వేరుగ, పశ్యన్ = చూచుచు తా సేవ = వానినే, అనువిభావతి = అనుసరించి పరువెత్తును.

వర్వతములందు వర్షించినజలము నిమ్మప్రదేశములందు భిన్న
తావులలో ప్రవహించి వేఱువేఱుజలములుగా నెంచబడును. అట్లే ప్రపంచ
మునకు మూలభూతమగు పదార్థ మొక్కటియేయైనను స్థూలరూపము
లలో నానావిధములుగ గోచరమగుచున్నందున నయ్యది నానాయని యెంచి
జనులు మూలమునను నానత్వమును వెదకనారంభింతురు. వాస్తవమును
గుర్తింపజాలరని భావము.

యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి
ఏవం మునేర్ విజానతీ ఆత్మా భవతి గౌతమ! ౧౫

గౌతమ : = ఓ గోతమ వంశోద్భవ, నచికేత!, శుద్ధే = శుద్ధమైన
దానియందు. ఆసిక్తం = అంతటను వర్షింపబడిన, శుద్ధం ఉదకం = శుద్ధమైన
జలము, తాదృక్ ఏవ యథా భవతి = దానివంటిదే యెట్లగునో, ఏవం =
ఇట్లే, విజానతః = విజ్ఞానియైన, మునేః = మననశీలడగువాని, ఆత్మా =
ఆత్మ. భవతి = అగును.

శుద్ధజలమును శుద్ధజలమునందు చేర్చిన నయ్యది శుద్ధమగును.
అశుద్ధజలమును చేర్చినపక్షమున నశుద్ధ మగును. ఇట్లే శుద్ధమగు జీవాత్మ
శుద్ధమగు పరమాత్మనుబొంది శుద్ధముగానే యుండును. అశుద్ధమగు
ప్రాకృత పదార్థములందు జేరి తన నిర్మలతను బోగొట్టుకొని దుఃఖముల
పా లగును, ఓ గౌతమ! ఆత్మస్థితి యిదియే.

చతుర్థపల్లి సమాప్తము

పంచమవల్లి

పుర మేకాదశద్వార

మజ స్వావక్రచేతసః

అనుష్ఠాయ న శోచతి

విముక్త శ్చ విముచ్యతే; ఏతద్ వై తత్.

౧

అవక్రచేతసః=కుటిల మనస్కుడుగాని, అజన్య=జీవునకు, (శరీరము) ఏకాదశ ద్వారం=పదునొకండు ద్వారములుగల, పురం=పట్టణము వంటిది, (జీవుడు) అనుష్ఠాయ = అనుష్ఠానముచేసి - కర్తవ్యకర్మలను మోక్షసాధనము లగునట్లు నిర్వహించి, న శోచతి=దుఃఖింపడు, విముక్త శ్చ=ముక్తాశ్రయమునుండి ముక్తుడనై, విముచ్యతే=జన్మమరణముల నుండి తప్పకొనును, ఏతత్ వై తత్ = (నదికేత!) నీ వడిగిన దిదియే.

జీవుడు అజుడు-కారణాంతరములచే నేర్పడువాడు కాదు మట్టి నుండి కుండలు, దారములనుండి వస్త్రములు, సువర్ణమునుండి భూషణములు నేర్పడునట్లు జీవుడు వేటొక కారణద్రవ్యమునుండి యేర్పడు కార్యవస్తువు కాదని భావము. ఆ జీవునకు ఈ శరీరము మనుజునకు పురము-పత్తనమువలె సువయ్యుక్త మగును. పత్తనమున ప్రవేశించుటకును, దాని నుండి వెలువలకు వెళ్ళుటకును ననేక మార్గములుండునట్లు ఈ శరీరము నందుండి జీవుడు వ్యవహరించుటకు పదునొకండు ద్వారము లున్నవి. (రెండు కన్నులు, రెండు చెవులు, రెండు ముక్కులు, ఒకనోరు, నాభి, మలమూత్రములను విసర్జించు గుదలింగము లను రెండిండియములు, శరీరస్పృశనండుండు బ్రహ్మరంద్రము.) జీవు డీ ద్వారములతో కూడిన శరీరముతో సాధవర్తనపై శుభములను బొందును. దుఃఖములను దరిజేర

నీయడు. శాస్త్రవిహితములైన శుభకర్మములను వర్ణాశ్రమ ధర్మములను బాగుగ ననుష్ఠించి సుఖించును. క్రమముగా ఋణత్రయము (పితృణము, దేవఋణము, ఋషిఋణము) నుండి ముక్తుడై తుదకు మోక్షసుఖము ననుభవించును.

హంసః శుచిషద్ వసు రంతరిక్షస ధోతా

వేదిష దతిథిర్ దురోణసత్

నృషద్ వరసద్ ఋతసద్ వ్యోమస దబ్జా

గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతం బృహత్.

౨

హంసః=హంస, శుచిషత్=శుచిసత్తు. వసుః=వసువు, అంతరిక్ష సత్=అంతరిక్షమున నుండువాడు. షోతా=షోత, వేదిషత్=వేదియం దుండువాడు, అతిథిః=అతిథి, దురోణసత్=ఆశ్రమవాసి, నృషత్=నర శరీరవాసి, వరసత్=వరవాసి, ఋతసత్=ఋతవాసి, వ్యోమసత్=ఆకాశ వాసి, అబ్జాః=జలజన్ముడు, గోజాః=వృధివీజన్ముడు, ఋతజాః=ఋత జన్ముడు, అద్రిజాః=పర్వతజన్ముడు, ఋతం=స్వయముగా ఋతస్వరూ పుడు, బృహత్=మహాశయుడు.

జీవుడు తాను చేయు పనులబట్టియు, తానుండు ప్రదేశములను బట్టియు ననేకవిధ శబ్దములతో వ్యవహరింపబడును.

హంస :- ఒక శరీరమునుండి మఱియొక శరీరమునకు గమనము చేయువాడు. గత్యర్థక హనధాతువునకు ఔడాదిక సః ప్రత్యయము చేర్చుటచే హంస యను పద మేర్పడును.

శుచిసత్ :- శుద్ధమగు పరమాత్మయందో, ఆకాశమునందో యుండుటవలన శుచిసత్ అనబడును.

వసువు :- శరీరాదులలో వసించువాడు.

అంతరిక్షనత్ :— అంతరిక్షమున నుండువాడు, లేక హృదయా
కాశమున నుండువాడు.

హోత :— యజ్ఞాదుల నొనర్చువాడు

అతిథి :— దురోఽణనత్ :— ఆశ్రమవాసి తన కుటీరమునందు
అనానకుడై యుండునట్లు జీవుడు శరీరాదులలో నెల్లప్పుడు నుండక
యనియత స్థితి కలవాడై యుండును, అందువలన అతిథి యనబడును.

మనుజుడిట్లు హంసాది నామముల యర్థములను గ్రహించి వర్తిండు
నెడల క్రమముగా నతడు త్తమగతిని బొందును.

అట్లే జీవుడు నర, వర, ఋతాది దేహములందును వసించును. ఈ
నరవరాది దేహము లొకదానికంటె నింకొకటి శ్రేష్ఠము. వ్యోమదేహ
మంతకంటెను శ్రేష్ఠము.

అట్లే జీవుడు జల స్థలాదులలో నుండు జంతుశరీరాదులందును
నుండును, ఇట నానావిధములగు ప్రదేశములు, ఆ యాస్థలములందలి
దేహములు వర్ణింపబడుటవలన జీవుడు ఉత్తమకర్మముల నొనర్చి క్రమ
ముగా ఉత్తమదేహములను బొందునని క్రమవికాసముకూడ సూచింప
బడినది. జీవుడు తానొనర్చు కర్మములు నిమిత్తముగా సమస్త విశ్వము
నందు నానావిధదేహములను ధరించి విహరించుననియు బోధపడుచున్నది.

ఊర్ధ్వం ప్రాణ మున్నయ త్యపానం ప్రత్య గన్యతి

మధ్యే వామన మాసీనం విశ్వే దేవా ఉపాసతే. 3

ఎవడు, ప్రాణం = హృదయముననున్న వాయువును, ఊర్ధ్వం =
పైకి, ఉన్నయతి = నడుపునో, అపానం = అపాననాయువును, ప్రత్యక్ =
పైకి, అన్యతి = లాగియుంచునో, మధ్యే = నాభికంఠములకు మధ్య.

ఆసీనం=ఉన్న, వామనం=అట్టిజీవుని, విశ్వే దేవాః = సమస్తేంద్రియములును, ఉపాసతే = సేవించుచున్నవి.

జీవుడు యోగాంగానుష్ఠానముల నొనర్చుచు ప్రాణాయామాదుల నభ్యసించి హృదయమునందే పరమాత్మ నుపాసించును. అట్టి జీవుని ఇంద్రియములు ప్రాకృతిక పదార్థములవెంట పరుగిడక అతని యధీనముననే యుండును.

అస్య విస్రంసమానస్య

శరీరస్థస్య దేహీనః

దేహో ద్విముచ్యమానస్య

కి మత్ర పరిశిష్యతే; ఏతద్ వై తత్. ౪

అస్య=ఈ, శరీరస్థస్య = శరీరముననుండు, విస్రంస మానస్య = శరీరమునుండి వెడలిపోవునట్టియు, దేహాత్ = దేహమునుండి, విముచ్య మానస్య=విడిపోవునట్టియు, దేహీనః = దేహము గలిగినవానికి-జీవునకు అత్ర=ఈ శరీరమున, కిం పరిశిష్యతే = ఏమి మిగిలియుండును? ఏమియునుండదు.

దేనికి ఈ దేహాదులతో సంబంధము కాని, విముక్తి కాని యుండదో అదియే బ్రహ్మతత్త్వము, అదియే తెలియదగినది. (ఏతత్ వై తత్), మరణసమయమున జీవుడు శరీరమును విడిచిపోవును, అప్పుడతనివెంట ప్రాణములు, ఇంద్రియములు అంతఃకరణము నన్నియు పోవును. అతనికి సంబంధించిన గురుతు లేవియు శరీరమున నుండవు. ఇట్లు శరీర వియోగాదులవలన కలుగు దుఃఖములకు సంబంధములేని బ్రహ్మతత్త్వమే మనుజు డుపాసింపదగినది.

న ప్రాణేన నా పానేన మర్త్యో జీవంతి కశ్చన

ఇత ర్దేహ తు జీవంతి యస్మిన్నేతా వుపాశ్రితౌ. ౫

కశ్యప మర్త్యః=ఏ మనుజుడైనను, ప్రాణేన=ప్రాణముచేత, న జీవతి=జీవింపడు, అపానేన=అపానముచేతను, న జీవతి=జీవింపడు, యస్మిన్ = దేనియందు, ఏతో = ఈ ప్రాణాపానములు రెండును, ఉపాశ్రితో=ఆశ్రయించియున్నవో, ఇతరేణ=ఆ భిన్నపదార్థము కారణము గానే, జీవంతి = మర్త్యులు జీవింపచున్నారు.

మనుజుడు ప్రాణాపానములవలన జీవింపచున్నట్లు సాధారణముగ నెంచుదురు, మనుజుల జీవనమునకు హేతువు ప్రాణాపానములు కావు. వాని కాశ్రయమగు జీవాత్మయే.

హంత త ఇదం ప్రవక్ష్యామి

గుహ్యం బ్రహ్మ సనాతనమ్

యథా చ మరణం ప్రాప్య

అత్మా భవతి గాతమ!

౬

గాతమ!=గోతమవంశోద్భవః నచికేతః హంత = కరుణింపదగిన వాడవగు, తే=నీకు, ఇదం=ఈ, సనాతనం = సనాతనము, గుహ్యం = అత్యంత గోప్యము వగు, బ్రహ్మ = పరమాత్మ తత్త్వమును గూర్చి, ప్రవక్ష్యామి=ఉపదేశింతును. చ = మరియు, అత్మా = జీవాత్మ, మరణం ప్రాప్య = మరణము పొంది, యథా భవతి = ఏ మగునో, అదియు నీకు తెలుపుదును.

ఓ నచికేత! గోతమ వంశజ! సనాతనము, అత్యంత గోప్యము నగు బ్రహ్మమునుగూర్చి నీకు చెప్పుదును. ఆ బ్రహ్మము నెఱుగక మరణించు జీవునకు గలుగు గతులును నీకు తెలుపుదును. ఈ విషయము నీయట్టి యోగ్యుడే తెలిసికొనదగినవాడు.

యోని మన్యే ప్రపద్యంతే
శరీరత్వాయ దేహినః
స్థాణు మన్యేఽనుసంయంతి
యథాకర్మ యథా శ్రుతమ్.

౭

అన్యే దేహినః = బ్రహ్మజ్ఞానములేని మనుజులు, యథాకర్మ = కర్మల ననుసరించి, యథా శ్రుతమ్ = జ్ఞానముననుసరించియు, శరీరత్వాయ = దేహధారణము కొఱకు, యోనిం = కుక్ర శోణిత యుక్తమగు ద్వారమును, ప్రపద్యంతే = పొందుదురు. అన్యే = కొందఱు, స్థాణుం = వృక్షది రూప స్థాణువులను, అనుసంయంతి = చేరుదురు.

మానవులై జన్మించియు, బ్రహ్మమును తెలిసికొనక యల్పజ్ఞులై ఫలము నభిలషించుచు నానావిధకర్మముల నొనర్చి మరణించువారు మరణానంతరమున వా రొనర్చిన కర్మఫలముల ననుభవించుటకు తగిన దేహములను ధరించుటకై భిన్న భిన్న యోగులను పొందుదురు. కొందఱు స్థావరముల నాశ్రయింతురు.

య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి

కామం కామం పురుషో నిర్మమాణః

తదేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ

త దేవామృత ముచ్యతే

తస్మిం ల్లోకాః శ్రితాః సర్వే

తదు నా త్యేతి కశ్చనః ఏతద్ వై తత్.

౮

యః ఏషః పురుషః = ఈ సమస్త విశ్వమునందు వ్యాపించియుండు నే పరమాత్మ, కామం కామం = జీవుల కోరిక లన్నింటిని తీర్చుటకుగాను. నిర్మమాణః = నానావిధ వద్ధార్థములను సృష్టించుచు, సుప్తేషు = అలస్యాదుల

మూలమున నిద్రించు జీవులలో, జాగర్తి = యథాతథముగ సర్వము నెఱుగుచుండునో, తదేవ = ఆ పరమతత్వమే, కుక్రం = కుక్రము - సర్వసామర్థ్యము క్రము, తత్ బ్రహ్మ = అదియే అన్నిటికంటెను గొప్పది, తత్ ఏవ = అదియే, అమృతం ఉచ్యతే = అమృత మనబడును. నాశములేనిది. తస్మిన్ = ఆ బ్రహ్మమునందే, సర్వే లోకాః = సమస్తలోకములు, క్రితాః = నిలిచియున్నవి, కశ్యప = ఎవడును. తద్ బ్రహ్మ = ఆ బ్రహ్మమును. న అత్యేతి = అతిక్రమింపజాలడు. ఏతద్ వై తత్ = నచికేత! నీ వడిగిన బ్రహ్మతత్వమిదియే.

ఇంతవఱకును జీవాత్మ స్వరూపమును గుఱించి బోధించి యిక్కుముందు బ్రహ్మతత్వము నుపదేశించుచున్నాడు. బ్రహ్మతత్వము విశ్వమందంతటను వ్యాపించియుండును. అది జీవుల కామనలను దీర్చునిమిత్తము సృష్టిలో ననేక విధములగు పదార్థములను నిర్మించుచుండును, జీవులు అల్పజ్ఞులగుటచే త్రమప్రసూదాలస్మాదులకు లోనై నిద్రింతురు. కాని బ్రహ్మతత్వము నదా జీవులొనర్చు కర్మల నెఱుగుచుండును. అయ్యది ప్రపంచమునగల తత్వము లన్నింటి కంటెను గొప్పది. దాని సామర్థ్యమత్యధికము. అయ్యది నిత్యబుద్ధము, నిత్యసత్యము. దాని ఆధారముననే పృథివ్యాది లోకలోకాంతరము లన్నియు నున్నవి. దానిని మించి యుండగల తత్వ మొండును లేదు. అమృత త్వము నపేక్షించువా రా బ్రహ్మతత్వము నెఱుంగవలయును.

అగ్ని ర్యఞ్ఘైశో భువనం ప్రవిష్టో
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ
ఏక స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ.

౯

ఏకః అగ్నిః = ఒకే అగ్ని - విద్యుత్తు, భువనం ప్రవిష్టః = లోకమున

గల వస్తుజాతమునందుదేరి, రూపం రూపం = ప్రతివస్తురూపమునకు, ప్రతి రూపః = అనురూపము గలదిగ యథా బభూవ = ఎట్లయ్యెనో, తథా = అట్లే, ఏకః = ఒక్కడే, సర్వభూతాంతరాత్మా = సమస్త వస్తువులందు వ్యాపించి యుండి, రూపం రూపం = ప్రతివస్తురూపమునకు, ప్రతిరూపః = అను రూపము గలవాడై యున్నాడు. బహిశ్చ = వస్తువుల లోపలనేకాక వెలు పలను ఉన్నాడు.

అగ్ని విద్యుద్రూపమున స్థూలవస్తువులం దన్నింటియందు జేరి యా యా వస్తురూపముల నంది వాని యాకృతులను బొందునట్లు పర మాత్మకూడ నత్యంత సూక్ష్మమగుటవలన ప్రపంచమునందలి కార్య కారణరూపమున నున్న సర్వవస్తువులందును వ్యాప్తమై లోపల వెలుపల నంతటను విరాజిల్లుచున్నాడు. అంతేకాక ప్రపంచములేని తావునందును నతడుండును. అత డనంతుడు.

వాయు ర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో

రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ

ఏక స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా

రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ.

౧౦

ఒకేవాయువు లోకమునందలి వస్తువులలోజేరి యా వస్తువుల యాకారము ననుసరించి నానారూపములను బొందునట్లు ఒకే పరమేశ్వ రుడు సమస్తప్రాణులందును, పదార్థములందును అంతరాత్మగా వ్యాపించి నిండియుండును. అంతేకాక వస్తువులకు వెలుపలకూడ నతడు సర్వత్ర వ్యాపించి యుండును.

సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షుః

న లిప్యతే చాక్షుషైర్ బాహ్యదోషైః

ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా

న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః.

౧౧

సూర్యః=సూర్యుడు, సర్వలోకస్య=సమస్తలోకమునకు, చక్షుః=చూచుటకు హేతువయ్యు, చాక్షుషై=నేత్రమునకు సంబంధించిన, బాహ్యదోషైః=వెలుపలి దోషములతో, యథా న లిప్యతే=ఎట్లు లిప్తుడు కాదో, తథా=అట్లే, సర్వభూతాంతరాత్మా = సమస్త భూతములలో వ్యాపకుడై యున్న. ఏకః=ఆ పరమాత్ముడు, లోకదుఃఖేన=లోకమునందలి దుఃఖములకు, బాహ్యః=అంటనివాడై, న లిప్యతే = దూరముగ నుండును - దోష దూషితుడు కాడు.

మనుజుడు సూర్యుని యాలోకసహకారము లేక తన కన్నులతో ప్రపంచమునగల వస్తువులను గనజాలడు. అందువలన సూర్యుడు లోక దర్శనమునకు చక్షువు-నేత్రము-హేతువు. అయినను నేత్రదోషములు సూర్యుని కంటవు. అట్లే పరమేశ్వరుడు లోకమునం దంతటను అంతరాత్మగ వ్యాపించియుండియు వస్తువులగుణదోషములకు బాహ్యుడై యా దోషములతో లిప్తుడు కాకయుండునని భావము. జీవులయం దంతరాత్మగ వ్యాపించియున్నను భగవంతునకు జీవు లొనర్చు కుభాకుభ కర్మలతో నెట్టి సంబంధము నుండదని గుర్తింపవలయును.

ఏకో వశీ సర్వభూతాంతరాత్మా

ఏకం రూపం బహుథా యః కరోతి

త మాత్మస్య యేన సర్వస్యంతి ధీరాః

తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్.

౧౨

సర్వభూతాంతరాత్మా=సర్వభూతములకు సంతరాత్మయు, ఏకః=ఒక్కఁడు, వశీ=సమస్త విశ్వమును వశమునం దుంచుకొనువాడును నగు

యః = ఏ పరమేశ్వరుడు, ఏకం రూపం = ప్రలయకాలమున నొకటిగా సూక్ష్మమైయున్న ప్రకృతిని, బహుథా = అనేకవిధ రూపములు గలదానిగ. కరోతి = సృష్టికాలమున చేయుచున్నాడో, తం = ఆ, ఆత్మస్థం = అతిసూక్ష్మ డగుటచే జీవులయందును వ్యాప్తుడై యున్న పరమేశ్వరుని, యే ధీరాః = ధ్యానశీలులైన యే విద్వాంసులు, అనువశ్యంతి = ఆత్మదర్శనానంతరమున సాక్షాత్కారము చేసికొనుచున్నారో, తేషాం = వారికి, సుఖం = సుఖము, శాశ్వతం = నిరంతరముగా నుండును, ఇతరేషాం న = ఇతరుల కా శాశ్వత సుఖము లభింపదు.

పరమేశ్వరు డొక్కడు. అతడు సమస్తచరాచర వస్తువులను సృష్టించి, వానియందు నిరంతరముగ వ్యాపకుడై యుండి బ్రహ్మాండము నంతటిని తన వశమునం దుంచుకొనును. ఈ ప్రపంచము ప్రళయమునందు సూక్ష్మమై ప్రకృతిరూపమున నుండును. సృష్టియందు నేడు కనుపించు వివిధరూపములు నా డుండవు. ఒకేరూపమున నది భాసించును. అట్టి సూక్ష్మరూపమున నుండు ప్రకృతిని వివిధ రూపములలో పరిణమింప జేయువాడు పరమేశ్వరుడే. వివిధస్థూలపదార్థములను సృష్టించి వాని యందును, జీవులయందును నంతరాత్మయై పరమేశ్వరుడు వ్యాపించి యుండును. వానిని యమనియమాది యోగాంగముల ననుష్ఠించు ధీరులే సాక్షాత్కారము చేసికొనగలరు. ఆ ధీరులును ముందు తమ్ము తాము తెలిసికొని యనంతరముననే పరమాత్మను సాక్షాత్కారము చేసికొందురు. ఆత్మను తెలిసికొననంతవఱకు నందుండు పరమాత్మ నెఱుంగుట సాధ్యము కాదు, అందువలననే పశ్యంతి యనిచెప్పక అనువశ్యంతి అని మహర్షి చెప్పుచున్నాడు. 'పశ్యంతి' అన తెలిసికొందురు. 'అనువశ్యంతి' అనగా తరువాత తెలిసికొందురు. అని యర్థము. ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు తదుపరి పరమాత్మసాక్షాత్కారము కలుగునని భావము. అట్టివారికే శాశ్వతసుఖము-మోక్షనందము లభించును. ఇతరుల కయ్యది లభింపదు.

నిత్యోఽనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా
మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్
త మాత్మస్థం యేననుపశ్యంతి ధీరా
తేషాం శాంతిః శాశ్వతీ నేతరేషామ్.

౧౩

అనిత్యానాం=వినాశవంతములగు ప్రాకృతికపదార్థములలో, నిత్యః
= పరమాత్మ నాశరహితమై యుండును చేతనానాం = చేతనములయిన
జీవులలో, (నతడు) చేతనః=నదా చేతనుడు, బహూనాం = అనేకులైన
జీవులయొక్క, కామాన్ = కోరికలను, యః ఏకః = ఏయొకడైన పరమే
శ్వరుడు విదధాతి=తీర్చునో, ఆత్మస్థం తం=జీవాత్మయందుండు నతనిని,
యే ధీరాః = యే ధీరులు, అనుపశ్యంతి = సాక్షాత్కారము చేసికొందురో,
తేషాం=వారికి, శాంతిః శాశ్వతీ=శాశ్వతశాంతి లభించును, న ఇతరేషామ్=
ఇతరులకు లభింపదు.

ప్రపంచములోని పదార్థములన్నియు ననిత్యములు, నాశవంతములు.
వానిలో నిత్యపరమాత్మ వ్యాపించి యుండును. చేతనములైన జీవులలో
కూడ నతడు నిత్యచైతన్యము గలవాడై యుండి జీవులకు కర్మఫలముల
నిచ్చుచుండును. అత డొక్కడే. అట్టి పరమేశ్వరుని ద్యావకీలురు తెలిసి
కొని శాశ్వతశాంతిని పొందుదురు. ఇతరుల కా శాంతి లభింపనేరదు.

త దేత దితి మన్యంతేఽ నిర్దేశ్యం పరమం సుఖం

కథం ను త ద్విజాసీయాం కిము భాతి విభాతి వా. ౧౪

తత్ ఏతత్ ఇతి=అది ఇదియే యని, అనిర్దేశ్యం=నిర్దేశించి చెప్ప
వీలుకానిదానిగా, పరమం సుఖం=పరమానంద రూపమగు బ్రహ్మమును,
మన్యంతే = మీయట్టి విద్వాంసులు తలంచుచున్నారు. తత్ = ఆ బ్రహ్మ
తత్త్వము, కిము భాతి=ప్రకాశపేతు వగునా? వా=రేక, విభాతి=ప్రదీపము

వలె స్వయంప్రకాశక మగునా? కథం ను విజానీయాం = ఎట్లు తెలిసికొన గలుగుదునో, అట్లు బోధింపుడు.

ఉపదేశకులగు మిముబోలు గురువు లా బ్రహ్మపదార్థమును అనిర్దేశ్యముగా నిరూపించుచున్నారు. అది స్వయంప్రకాశకమా, కాదా? నే నెట్లు తెలిసికొనగలుగుదునో ఆ విధమున బోధింపుడని నచికేతుడు యముని ప్రార్థించెను.

న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం

నేమా విద్యుత్తో భాంతి కుతోఽయ మగ్నిః

త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వం

తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి.

౧౫

తత్ర=ఆ బ్రహ్మమునందు, సూర్యః=సూర్యుడు, చంద్రతారకం=చంద్రుడు, నక్షత్రములు నేదియు, న భాతి=ప్రకాశింపదు, ఇమాః విద్యుతః=ఈ కనబడు విద్యుత్తులును, న=ప్రకాశింపవు. కుతః అయం అగ్నిః=ఈ అగ్ని యెట్లు ప్రకాశింపగలదు, భాంతం తం ఏవ=సర్వదా ప్రకాశమానమగు నా బ్రహ్మమునే, సర్వం అనుభాతి,=అనుసరించి యంతయు భాసించును. తస్య భాసా = అతని కాంతిచేతనే, ఇదం సర్వం విభాతి=ఇదియంతయు ప్రకాశించును.

ఓ నచికేత ! మన కా బ్రహ్మ మెట్లు భాసింపగలదు? అది యెంతటి ప్రకాశముకలదో యెట్లు చెప్పగలము ? ఆ బ్రహ్మప్రకాశమున కెదుట సూర్యచంద్ర నక్షత్రాదుల ప్రకాశ మెంతటిది ? విద్యుత్తుకూడ దానిముం దెందుకును పనికిరాదు. ఇక అగ్నినిగూర్చి చెప్పనేల ? ఆ బ్రహ్మభాసవలననే సర్వము భాసించుచున్నది. దాని ప్రకాశమువలననే సూర్యాదులకు ప్రకాశము కలుగుచున్నది.

పంచమవల్లి సమాప్తము.

ఓమ్

షష్ఠీ వల్ల

ఊర్ధ్వమూలోఽవాక్ శాఖ ఏషోఽశ్వత్థః సనాతనః
త దేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ త దేవామృత ముచ్యతే
తస్మిన్లోకాః శ్రితాః సర్వే త దు నాత్యేతి కశ్చనః
ఏతద్ వై తత్.

ఊర్ధ్వమూలః=పైకి పేరులు కలిగిన, అవాక్ శాఖః=క్రిందికి
కొమ్మలుగల, ఏషః=ఈ మానవ దేహరూప వృక్షము, అశ్వత్థః=రేపటికి
ఉండునో ఉండదో తెలియదు. వినాశము నొందునట్టిదని భావము. కాని,
సనాతనః=ప్రవాహరూపమున నిత్య మనదగినది, తత్ ఏవ=ఆ బ్రహ్మమే,
శుక్రం=శుద్ధమైనది, తత్ బ్రహ్మ=అది గొప్పది. తత్ ఏవ అమృతం
ఉచ్యతే=అదియే నాశము లేనిదని శాస్త్రములందు చెప్పబడుచున్నది.
తస్మిన్=ఆ బ్రహ్మమునందే, సర్వే లోకాః=లోకము లన్నియు, శ్రితాః=
ఆశ్రయించియున్నవి, తత్ ఉ=దానిని, కశ్చన=ఎవడును, న అత్యేతి=
అతిక్రమింపజాలడు, ఏతద్ వై తత్=అదియే బ్రహ్మము.

ఈ మనుష్య దేహము తలక్రిందుగా నిలబెట్టిన ఒక వృక్షమును
బోలి కనిపించును. తలమీద వెంట్రుకలు పేరులుగను, చేతులు కాళ్లు
పైన వ్యాపించియుండు కొమ్మలుగను కనిపించును. ఈ దేహము మనకు
కనిపించు రూపమున నెల్లప్పుడు నుండదు. నశించును. కాని, ప్రవాహరూప
మున సనాతన మనదగును. ఈ దేహమునందును నెల్లయెడలను వ్యాపించి
యుండు బ్రహ్మతత్త్వము మాత్రము శుద్ధమై, గొప్పదియై, శాశ్వతమై,
నాశరహితమై యుండును. దానియందే సమస్త లోకములు నున్నవి.
దానిని మించియుండునట్టి దేదియును లేదు. దాని నెఱుగువాడే దుఃఖముల
నుండి ముక్తు డగును. నచికేత : నీ వడిగిన తత్త్వ మియ్యదియే.

సూక్ష్మము, మననః = మనస్సుకంటె, సత్త్వమ్ = బుద్ధి, ఉత్తమమ్ = సూక్ష్మము, మహాన్ ఆత్మా = మహత్తత్త్వము, సత్త్వాత్ అధి = బుద్ధి కంటెను విక్కిలి సూక్ష్మము, మహతః = ఆ మహత్తత్త్వముకంటెను, అవ్యక్తం = ప్రకృతి, ఉత్తమమ్ = సూక్ష్మము,

ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి, మహత్తత్త్వము, అవ్యక్తప్రకృతి అనునవి యొకదానికంటె నింకొకటి క్రమముగా నెక్కువసూక్ష్మములని గుర్తింపవలయును.

అవ్యక్తాత్తు పరః పురుషో
వ్యాపకోఽలింగ ఏవ చ
యత్ జ్ఞాత్వా ముచ్యతే జంతు
రమృతత్వం చ గచ్ఛతి.

౮

జంతుః = మనుష్యుడు, యత్ జ్ఞాత్వా = ఏ బ్రహ్మతత్త్వమును తెలిసి
కొని, ముచ్యతే = దుఃఖములనుండి విడివడునో, అమృతత్వం చ గచ్ఛతి
= మోక్షమును బొందునో, పురుషః = బ్రహ్మాండ శాయయగు నా పరమే
శ్వరుడు, అవ్యక్తాత్తు = ఆ మూల ప్రకృతికంటెను, పరః = సూక్ష్ముడు,
వ్యాపకః = అంతట నుండువాడు, అలింగః ఏవ చ = మఱియు నతడు
చిహ్నరహితుడు.

అవ్యక్త మనబడు మూలప్రకృతికంటెను బ్రహ్మతత్త్వ మత్యంత
సూక్ష్మము. అయ్యది బ్రహ్మాండమున నంతట వ్యాపించి యుండును.
మనుజుడు ఆ బ్రహ్మతత్త్వమును బాగుగ నెఱిగి దుఃఖములనుండి యానం
దము ననుభవించును. మృత్యువును తరించును.

న సంవృతే తిష్ఠతి రూప మస్య
న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నై నమ్

హృదా మనీషా మన సాభీక్షప్రో

య ఏతద్ విదు రమృతా స్తే భవంతి.

౯

అన్య = ఈ బ్రహ్మముయొక్క, రూపం = స్వరూపము - లక్షణము, సందృశే = దృష్టియందు, న తిష్ఠతి = స్థిరము కాదు-ఉండదు, కశ్చన = ఎవడును, ఏనమ్ = ఈ బ్రహ్మతత్త్వమును, చక్షుషా = నేత్రముతో, న పశ్యతి = చూడదు, హృదా = హృదయమునందు, మనీషా = మనస్సును స్వాధీనము చేసికొనగలిగిన, మనసా = బుద్ధితో, అభిక్లుప్తః = గ్రహింప బడును. యే = ఎవరు, ఏతత్ విదుః = ఇది తెలిసికొందురో, తే = వారు, అమృతాః = అమరులు - మరణరహితులు. భవంతి = ఆగుదురు.

చిహ్నరహితమైన పరబ్రహ్మతత్త్వ మెట్లు గ్రహింపవగునో చెప్పబున్నాడు.

పరబ్రహ్మముయొక్క రూపము కంటికి తెలియనది కాదు. ఒక కంటికేకాదు: మఱియేయింద్రియమునకును నది యందనిది. ఇంద్రియము లన్నియు ప్రాకృతిక పదార్థరూపములనే గ్రహింపయోగ్యము లగును. బ్రహ్మము ప్రాకృతిక రూపము కలది కాదు. దానిని గ్రహించుటకు చిత్తచాంచల్యము దూరము కావలెను. నిర్మలబుద్ధితో నయ్యది గ్రహింప నగును. ఇట్లు బ్రహ్మమును గ్రహించినవారే మృత్యువును జయించి అమరు లగుదురు.

యదా పంచావత్తిష్ఠంతే జ్ఞానాని మనసా సహ

బుద్ధిశ్చ న విచ్ఛేష్టతే తా మాహుః పరమాం గతిమ్. ౧౦

యదా = ఎప్పుడు, పంచ జ్ఞానాని = జ్ఞానేంద్రియము లైదును, మనసా సహ = మనస్సుతోబాటు, అవత్తిష్ఠంతే = స్వస్థవిషయములనుండి

నివృత్తములై స్థిరములగునో, బుద్ధిః చ=బుద్ధియు, న విచేష్టతే = వివిధ వృత్తులు లేని దగునో, తాం=అట్టి స్థితిని, పరమాం గతిం=పరమగతిగా, ఆహూః = చెప్పుదురు.

బ్రహ్మత త్వము నెఱుంగదగు స్థితి విఘ్నండునో ఇట చెప్పబడినది.

జ్ఞానేంద్రియములు శబ్దాది విషయములను గ్రహించుట కెల్లప్పుడు మనస్సుచే ప్రేరితములై ప్రవర్తించును. ఆ ప్రవృత్తులన్నియు కట్టిపెట్టి బుద్ధిని నిశ్చలము చేసికొనవలయును. ఇట్టి స్థితిని సంపాదించినవాడు పరమగతిని సంపాదించిన వాడగును. అతడే జీవన్ముక్తుడు. వాడే బ్రహ్మ తత్వమును గ్రహించినవాడు.

తాం యోగ మితి మన్యంతే

స్థిరా మింద్రియధారణామ్

అప్రమత్తః భవతి

యోగో హి ప్రభ వాప్యయా.

౧౧

తాం స్థిరాం ఇంద్రియధారణాం=ఆ స్థిరమగు నింద్రియ ధారణను, యోగం ఇతి మన్యంతే = యోగమని ఎంచుచున్నారు, తదా = అప్పుడు, (యోగి) అప్రమత్తః భవతి = అప్రమత్తు డగును. హి=నిశ్చయముగా, యోగః = యోగము సిద్ధించిన, ప్రభవప్యయో = శుభసంస్కారముల యుత్పత్తి, అశుభసంస్కారముల నాశము కలుగును.

ఇంద్రియములు విషయములవెంట పరువిడుట మాని, మనస్సుతో బాటు నిలుకడ గలవి యయిన యోగము సిద్ధించి నట్లగును. యోగి అట్టి స్థితిని బొంది ప్రమాదములకు లోబడడు. అప్రమత్తుడై యోగము నభ్యసించినందువలన దుష్టసంస్కారము లన్నియు క్రమముగా నశించి సాత్విక సంస్కారము బుడయించును. ఈ సాత్వికవృత్తి నదా యోగిని కాపాడి కల్యాణమును చేకూర్చును.

నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తం శక్యో న చక్షుషా
అస్తీతి బ్రువతోఽన్యత్ర కథం త దుపలభ్యతే. ౧౨

నైవ వాచా న మనసా న చక్షుషా ప్రాప్తం శక్యః = వాక్కు, మనస్సు, నేత్రము మున్నగు నే యింద్రియముతోను పొందుటకు సాధ్యము కాదు, అస్తీ ఇతి బ్రువతః=ఉన్నది అని చెప్పు పురుషునికంటె అన్యత్ర=ఇతరునికి, తతే=ఆ బ్రహ్మతత్త్వము, కథం ఉపలభ్యతే=ఎట్లు ప్రాప్తమగును ?

వాక్కుతోగాని, మనస్సుతోగాని, నేత్రముతోగాని, బ్రహ్మమును పొందజాలము. మనుజునకు గల కర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు, మనస్సు నను మువ్విధములగు నింద్రియములలో నేదియు బ్రహ్మమును గ్రహింపజాలదని భావము. ఇక దానిని పొందదలచిన వ్యక్తి బ్రహ్మ తత్త్వ మున్నదని ముందుగా నంగీకరించి తత్ప్రాప్తికి యత్నింపవలయును. లేదనువానికి బ్రహ్మము నెఱుంగు ప్రవృత్తియే కలుగదు. అందువలన బ్రహ్మము కలదని యత్నించువాడే దానిని పొందగలడని వివేకము.

అస్తీ త్యేవోపలభ్యన్య స్తత్త్వ భావేన చోభయోః
అస్తీ త్యేవోపలభ్యన్య తత్త్వభావః ప్రసీదతి. ౧౩

ఉభయోః=ఉన్నది. లేదు అను రెండు విధములగు నిశ్చయము లలో, తత్త్వభావేన=పుణివ్యాది తత్త్వపదార్థముల యునికి మూలమున, అస్తీ ఇతి ఏవ = వానిని నియమించు తత్త్వ మొండుకలదనియే, ఉపలభ్యన్యః=బ్రహ్మ తత్త్వము పొందదగినదై యున్నది. అస్తీ ఇతి ఏవ= ఉన్నదనియే, ఉపలభ్యన్య = ధ్యానాదులతో పొందినవానికే, తత్త్వభావః= ఆత్మతో కూడిన యీ శరీరరూప పదార్థముల యునికి, ప్రసీదతి=ప్రసన్న మగును. శోకాదులు లేక సుఖకారక మగును.

సృష్టివ్యాధి భూతతత్త్వము లెన్నో ప్రత్యక్షగోచరములు. వీని యునికిలో నెట్టి సందేహము లేదు. ఈ తత్త్వముల యునికిని బట్టియే వీని కాభారముగ, వీనికి నియంతగా, నొకచేతన వ్యాపక తత్త్వము కలదని యంగీకరించి దానిని జొందరయును. కాని యట్టి తత్త్వమే లేదను వాని కయ్యది లభింపజాలదు. ఇట్లు బ్రహ్మతత్త్వముయొక్క యునికిని గుర్తించి దానిని జొందినవాని కీ శరీరమంతయు సుఖదాయక మగును. ప్రపంచమునగల భౌతిక పదార్థములవలన నతని కెట్టి బాధయు కలుగదు.

యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే

కామా యోఽస్య హృది శ్రితాః

అథ మర్త్యోఽమృతో భవ

త్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే.

౧౪

అన్యః ఈ మనుజునియొక్క, హృది-హృదయము-అంతఃకరణమునందు, శ్రితాః=ఆశ్రయించియున్న, యే సర్వే కామాః=ఏ కోరికలున్నవో యవి యన్నియు, యదా = ఎప్పుడు, ప్రముచ్యంతే = విడిపోవునో, అథ = అప్పుడు, మర్త్యః = మనుజుడు, అమృతః భవతి = మరణము క్తు డగును. అత్ర = అట్టిదశయందు, బ్రహ్మ సమశ్నుతే = బ్రహ్మమును బాగుగా పొందును.

మనుజునకు కోరిక లున్నంతవఱకు విషయములందు అనురాగ ముండును, కావున పరమవైరాగ్యమును జొంది కోరికల నన్నింటిని నశింపజేసికొనిన మనుష్యుడు జన్మమరణములనుండి తప్పుకొన నమర్దు డగును. అప్పుడే యతనికి బ్రహ్మము సాక్షాత్కారమగును. అంతట మోక్షసుఖము నత డనుభవించును.

హృదయ స్వేహ గ్రంథయః యదా సర్వే ప్రభిద్యంతే

అథ మర్త్యోఽమృతో భవ త్యేతావ దనుశాసనమ్. ౧౫

యదా = ఎప్పుడు, ఇహ = ఈజన్మమున, హృదయస్య = హృదయముయొక్క, సర్వే గ్రంథయః = గ్రంథులన్నియు, ప్రభిద్యంతే = విడిపోవునో, అథ = అప్పుడు, మర్త్యః = మరణధర్మ్యుడగు మనుష్యుడు, అమృతః భవతి = అమరుడగును, ఏతావత్ అనుకాసనమ్ = ఇదియే కాస్త్రోపదేశము.

పూర్వము చెప్పిన విషయమే మఱియొక విధముగ నిందు చెప్పబడినది.

మనుష్యుని హృదయమున నున్న గ్రంథులు-ముడులు-కోరికలు నశింపనంతవఱకు నతడు ముక్తికి అర్హుడు గాడు. అవి నశించుటయే తడవుగ నతడు మోక్షమును బొందును. మరణ దుఃఖమునుండి తొలగును.

శతం చై కా చ హృదయ స్వేహ నాడ్య

స్తాసా మూర్ధ్నాన మభినిఃస్మ తై కా

తయోర్ధ్వ మాయ న్నమృతత్వ మేతి

విష్వజ్జన్యా ఉత్క్ర) మేణ భవంతి.

౧౬

హృదయస్య = హృదయమునకు సంబంధించిన, నాడ్యః = నాడులు, శతం చ ఏకా చ = నూట ఒక్కటి, తాసాం = వానిలో, ఏకా = ఒకనాడి, మూర్ధానం = తలపై వునకు-బ్రహ్మరంద్రము వంకకు, అభినిఃస్మతా = వెడలి పోయినది, తయా = ఆ నాడివ్వారమున, ఉర్ధ్వం ఆయన్ = పైకి వెడలుచు, అమృతత్వం = మోక్షమును, ఏతి = బొందును, అన్యః = ఇతర నాడులు నూలును, ఉత్క్ర) మేణ = వేలైన పద్ధతిలో, విష్వజ్ = నానావిధ జన్మ హేతువులు, భవంతి = అగును.

హృదయమునుండి శరీరమున వ్యాపించు నాడుల సంఖ్య నూట యొక్కటి. వానిలో నొకటి పైకిపోయి బ్రహ్మరంద్రమున చేరును.

అదియే సుఖమ్న యనబడును. జీవు డీ శరీరమును విడిచిపోవునపు డా నాడితో బ్రహ్మరంద్రముజేరి యబనుండి శరీరమును విడుచునెడల నతడు ముక్తు డగును, పైన వర్ణించినట్లు పరమ వైరాగ్యము కారణముగ చిత్తవృత్తుల నరికట్టిన సిద్ధపురుషుడే మరణనమయమున నట్లు చేయ గలడు. అన్యుల కది సాధ్యము కాదు, ఇతరులు అధోమార్గమున శరీర మును విడిచి కర్మ ఫలముల ననుభవించుటకు వివిధ జన్మముల నొందుదురు.

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మా

సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః

తం స్వాచ్ఛరీరాత్ ప్రవృహేన్

ముంజా దివేషీకాం ధైర్యేణ

తం విద్యాచ్ఛక్ర మమృతం

తం విద్యాచ్ఛక్ర మమృతమ్.

౧౭

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషః=పూర్వము చెప్పినట్లు అంగుష్ఠ ప్రమాణముగల స్థానమున నుండు, జనానాం హృదయే =జనులహృదయమున, సదా నంనివిష్టః=ఎల్లప్పుడు నుండు, అంతరాత్మా పురుషః=జీవుడు. లోపల నుండును, తం=అతనిని, (మరణనమయమున), ముంజాత్ ఇషీకామ్ ఇవ =ముంజ్ (ఒక విధమగు గడ్డి) నుండి ఈనెనువలె, ధైర్యేణ=ధీరతతో, స్వాత్ శరీరాత్=తనశరీరమునుండి, ప్రవృహేత్=వేలుచేయవలెను. తం= అట్టివానినే, అమృతం = మరణ రహితునిగా, శుక్రమ్ = నిర్మలనిగా, విద్యాత్=ఎఱుగవలెను.

జీవుడు హృదయమున నుండును. యోగి అభ్యాసవశమున మరణ నమయమునందు హృదయమున నుండు జీవుని సుఖమ్న నాడిద్వార

మున బ్రహ్మరంద్రమున జేర్చి అటనుండి శరీరమును విడిచిపోవును. అట్టి జీవుడే పవిత్రుడు, నిర్మలుడు, ముక్తుడు నని యెంచవలెను. కాండమున మధ్యలో నిమిడియున్న ఈనెను పదిలముగా పైకిలాగినట్లు యోగి నెమ్మది నెమ్మదిగా నిత్యము అభ్యాస బలమున హృదయమున నుండు జీవుని సుషుమ్నా నాడిముఖమున పైకిచేర్చి బ్రహ్మరంద్రమున నిలువ యత్నించును. అట్టివాడే శరీరమును విడుచుకాలమున బ్రహ్మరంద్రముఖ మున బయటపడి బ్రహ్మమును చేరును. ముక్తుడగు విధ మియ్యదియే యని భావము.

మృత్యుప్రోక్తాం నచికేతోఽథ లభ్యా

విద్యా మేతాం యోగవిధిం చ కృత్స్నమ్

బ్రహ్మప్రాప్తో విరజోఽభూద్ విమృత్యు

రనోఽప్యేనం యో వి దధ్యాత్మ మేవ.

౧౮

అథ=ఇప్పుడు, ఉపనిషత్ ఫలములు వర్ణించుచున్నాడు.

నచికేతః=నచికేతుడు, మృత్యుప్రోక్తాం=యమునిచే చెప్పబడిన, వీతాం విద్యాం=ఈ విద్యను, యోగవిధిం చ కృత్స్నమ్=సంపూర్ణయోగ విధిని, లభ్యా = పొంది, బ్రహ్మప్రాప్తః = బ్రహ్మమునుపొంది, విరజః అభూత్ = నిర్మలుడయ్యెను, విమృత్యుః = మృత్యురహితుడు నయ్యెను. అన్యః అపి=ఇతరుడుకూడ, యః=ఎవడైనను, ఏవం విత్ = ఇట్లు తెలి సినవాడై, అధ్యాత్మమ్ ఏవ = బ్రహ్మమునే పొందును - నిర్మలుడై మృత్యురహితు డగును.

యముడు చెప్పిన అధ్యాత్మికవిద్యను యోగవిధిని పూర్ణముగ తెలిసికొని నచికేతుడు బ్రహ్మప్రాప్తి కలవాడై నిర్మలుడయ్యెను. మృత్యుభావముండి తప్పకొన కలిగెను. ముక్తుడై బ్రహ్మానందము ననుభ

వించెను. ఇట్లు విద్య నేటిగి యోగము నభ్యసించు పురుషు లెల్లరు
ముక్తిని పొంది యానందము ననుభవింపగలరు. ఇయ్యదియే యీ కథో
పనిషత్తును రచించుటకు ఫలము.

షష్ఠీవల్ల సమాప్తము

సర్వకాత్రనిష్ఠాత పండిత ముక్తి రామోపాధ్యాయశిష్య, పండిత గోపదేవ
విరచితమగు కథోపనిషత్తునకు సంబంధించిన
అంధ్ర టీకాతాత్పర్యము సమాప్తము.

ఓమ్ తత్ సత్

